

Doživljaj i iskustvo roditeljstva iz perspektive LGB roditelja

Bajac, Helena

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:640947>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

HELENA BAJAC

DOŽIVLJAJ I ISKUSTVO RODITELJSTVA IZ
PERSPEKTIVE LGB RODITELJA

DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

DIPLOMSKI STUDIJ SOCIJALNOG RADA

Helena Bajac

DOŽIVLJAJ I ISKUSTVO RODITELJSTVA IZ PERSPEKTIVE
LGB RODITELJA

DIPLOMSKI RAD

Izv. prof. dr. sc. Vanja Branica

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1. Uvod	1
<i>1.1. Roditeljstvo</i>	2
<i>1.1.1. Odgojni ciljevi</i>	3
<i>1.1.2. Odnos između roditelja i djeteta</i>	4
<i>1.1.3. Izazovi roditeljstva</i>	5
<i>1.2. Dosadašnje spoznaje o roditeljstvu u obiteljima s roditeljima istoga spola</i>	6
<i>1.2.1. Dosadašnja istraživanja u Hrvatskoj o LGB roditeljstvu</i>	9
<i>1.2.2. Ograničenja dosadašnjih istraživanja</i>	10
2. Cilj i istraživačka pitanja	14
3. Metoda	15
<i>3.1. Uzorak</i>	15
<i>3.2. Postupak provedbe istraživanja</i>	17
<i>3.3. Mjerni instrumenti</i>	19
<i>3.4. Obrada podataka</i>	19
4. Rezultati istraživanja i rasprava	21
<i>4.1. Odgojni ciljevi LGB roditelja</i>	21
<i>4.2. Ponašanje LGB roditelja u odnosu s djetetom</i>	27
<i>4.3. Izazovi LGB roditeljstva</i>	37
<i>4.4. Suočavanje s izazovima LGB roditeljstva</i>	45
<i>4.5. Ograničenja istraživanja</i>	50
<i>4.6. Praktične implikacije i prijedlozi za buduća istraživanja</i>	51
5. Zaključak	54
Literatura	57
Prilozi	61

DOŽIVLJAJ I ISKUSTVO RODITELJSTVA IZ PERSPEKTIVE LGB RODITELJA

Sažetak:

Prije nekoliko godina u Hrvatskoj je provedeno prvo istraživanje o LGB roditeljstvu. Od tada je provedeno nekoliko istraživanja na tu temu, no općenito znanje o LGB obiteljima s djecom je oskudno. Cilj ovoga istraživanja je dobiti uvid u doživljaj i iskustva roditeljstva iz perspektive LGB roditelja. Polazišnu osnovu rada čini pregled dosadašnjih istraživanja te teorijski model roditeljstva u najboljem interesu djeteta koji ukazuje na poželjno roditeljsko ponašanje. Istraživanje je provedeno metodom polustrukturiranog intervjua s 10 LGB roditelja. Rezultati su pokazali da su odgojni ciljevi LGB roditelja u Hrvatskoj naučiti dijete vrijednostima samoostvarenja i autentičnosti, da se dijete ponaša asertivno i prosocijalno u odnosu s drugima, da usvoji konstruktivne načine komuniciranja, bude tolerantno prema drugima te da bude emocionalno zrela osoba. LGB roditelji svojim ponašanjem prema djetetu uvažavaju djetetove temeljne potrebe, odnosno njihovo ponašanje odgovara roditeljstvu u najboljem interesu djeteta. Osim toga, LGB roditelji se uz uobičajene izazove suočavaju s izazovima koji su specifični za obitelji s LGB roditeljima te sa specifičnim izazovima ovisno o tome na koji način je formirana njihova obitelj. Prilikom suočavanja s navedenim izazovima, uz uobičajene načine suočavanja, LGB roditelji također osnažuju djecu za suočavanje s negativnim komentarima te pripremaju okolinu za dijete.

Ključne riječi: roditeljstvo, doživljaj roditeljstva, iskustvo roditeljstva, LGB roditelji, dugine obitelji

THE PERCEPTION AND EXPERIENCE OF PARENTHOOD FROM THE PERSPECTIVE OF LGB PARENTS

Abstract:

The first research on the LGB parenting was conducted in Croatia a few years ago. Since then several studies have been conducted on the topic, but general knowledge about families with LGB parents is scarce. The goal of this research is to gain insight into the perception and experience of parenting from the perspective of LGB parents. The starting basis of the work is an overview of previous research and a theoretical model of parenting in the best interest of the child which indicates desirable parenting behavior. The research was conducted using a semi-structured interview method with 10 LGB parents. The results showed that the child rearing goals of LGB parents in Croatia are to teach the child the values of self-realization and authenticity, for the child to behave assertively and prosocially in relation to others, to adopt constructive ways of communicating, to be tolerant towards others and to be an emotionally mature person. Furthermore, in their behavior towards the child, LGB parents fulfill the child's basic needs, that is, their behavior corresponds to parenting in the best interest of the child. LGB parents, in addition to the usual challenges, face challenges that are specific to families with LGB parents and specific challenges depending on how their family was formed. When facing the aforementioned challenges, in addition to the

usual ways of coping, LGB parents also empower their children to face negative comments and prepare the environment for the child.

Key words: parenting, perception of parenting, experience of parenting, LGB parents, rainbow families

Izjava o izvornosti

Ja, HELENA BAJAC pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio/-la drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime:

Datum: 9.9.2022.

1. Uvod

Tijekom posljednjih nekoliko desetaka godina došlo je do značajnih promjena u društvu pod vidom individualizacije, veće slobode izbora načina življenja, promjene uloga muškaraca i žena te u području poimanja obiteljskih uloga što je rezultiralo promjenama u roditeljstvu, načinima formiranja obitelji, obiteljskoj strukturi i izazovima roditeljstva. Navedene promjene dovele su do diverzifikacije i prepoznavanja tipova obitelji koje se razlikuju od tradicionalne nuklearne obitelji heteroseksualnih roditelja, primjerice jednoroditeljske obitelji ili obitelji razvedenih roditelja (Short i sur., 2007.). Kako se istospolni brakovi sve više legaliziraju diljem različitih zemalja, tako i LGB obitelji s djecom postaju učestalije.

Do sada je česta pretpostavka bila da LGB¹ osobe nisu i ne mogu biti roditelji, no sve više LGB osoba postaje roditeljima putem posvojenja, potpomognute oplodnje i surogat-majčinstva (Demetriou, 2011., prema Maričić i sur., 2016.) ili imaju djecu iz prethodnih heteroseksualnih veza (Peplau i Fingerhut, 2007., prema Maričić i sur., 2016.). Podaci za Sjedinjene Američke Države pokazuju da je oko 1 – 12 % djece odgojeno u obiteljima s roditeljima istoga spola (Miller i Price, 2014., prema Nereshimer i Daum, 2021.). Budući da hrvatski zakoni ne prepoznaju obitelji s roditeljima istoga spola, stječe se dojam da ih u Hrvatskoj nema (Maričić i sur., 2016.). Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, u Hrvatskoj je prijavljeno 140 istospolnih parova koji žive zajedno (DZS, 2011.), a LGBT obitelji s djecom je manje od pet (Maričić i sur., 2016.). Međutim, u dosadašnjim istraživanjima u Hrvatskoj bilo je uključeno 35 sudionika s jednim ili više djece iz LGBTIQ² populacije (Milković, 2013.), odnosno 19 LGB roditelja (Maričić i sur., 2016.) što značajno prelazi prvotno navedeni broj.

Iako se u posljednjih nekoliko godina povećao broj istraživanja koja u fokusu imaju roditeljstvo u obiteljima s roditeljima istoga spola, u Hrvatskoj su ta istraživanja i dalje rijetko prisutna. Prvo istraživanje o LGB roditeljstvu u Hrvatskoj provedeno je 2014. godine (Maričić i sur., 2016.), dok su istraživanja u američkom kontekstu

¹ Kratica LGB odnosi se na lezbijke, gejeve i biseksualne osobe.

² Kratica LGBTIQ odnosi se na lezbijke, gejeve, biseksualne, transeksualne, interpolne i *queer* osobe.

započela već 70-ih godina prošloga stoljeća. Unatoč dosadašnjim istraživanjima i ostvarenim društvenim te zakonskim promjenama vezanim uz prava LGB osoba diljem svijeta, mišljenje javnosti o prihvaćenosti homoseksualnosti je i dalje značajno podijeljeno među državama, regijama i prema ekonomskom razvitku (Pew Research Center, 2020.). Prema Izvještaju Zagreb Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2014. – 2017. (Zagreb pride, 2018.) LGB parovi i njihova djeca u Hrvatskoj su i dalje diskriminirani u odnosu na bračne i izvanbračne parove, djeca LGB parova nemaju jednaku pravnu zaštitu kao djeca roditelja različitog spola te su LGB parovi i njihova djeca izloženi izrazito velikim društvenim predrasudama. Prema tome, zakonske i društvene barijere i dalje značajno ograničavaju mogućnosti obitelji s roditeljima istoga spola, posebice u konzervativnijim društvima kao što je hrvatsko društvo, a njihova obilježja, zbog nedostatka istraživanja, ostaju neprepoznata.

1.1. Roditeljstvo

U postojećoj literaturi autori se međusobno razlikuju u definiranju roditeljstva. Klarin (2006., prema Rašan i sur., 2017.) definira roditeljstvo kao dinamičan i uzajamni socijalni proces koji se sastoji od zadataka, uloga, pravila, komunikacije i međuljudskih odnosa koje roditelji ostvaruju u kontaktu sa svojim djetetom. Čudina-Obradović i Obradović (2006.) navode da roditeljstvo uključuje roditeljev subjektivni doživljaj, skrb roditelja o djetetu, roditeljski odgojni stil te njegove ciljeve, vrijednosti, aktivnosti i postupke, dok Lacković-Grgin (2010.) navodi da roditeljstvo uključuje motivaciju za dobivanjem djece, preuzimanje i prihvaćanje odgovornosti i brige za njihovu dobrobit te vrijednosti i ciljeve koji se u roditeljskoj ulozi mogu realizirati. Subjektivni doživljaj roditeljstva odnosi se na unutarnji svijet roditelja, njihove stavove i emocije prema ideji roditeljstva, posvećenost i ulaganje u roditeljsku ulogu, doživljaj roditeljske kompetentnosti, zadovoljstvo roditeljskom ulogom, odgojne vrijednosti i ciljeve (Šepčević Sudar, 2014.). Važno je napomenuti da subjektivni doživljaj roditeljstva predstavlja važnu motivacijsku odrednicu roditeljstva, odnosno roditeljskog ponašanja (Šepčević Sudar, 2014.), zauzima važnu ulogu u određivanju „klime djetetova razvoja“ te ima snažan utjecaj na djetetove razvojne rezultate (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Općenito, roditelji i skrbnici oblikuju temelje za život djeteta i njihova svakodnevna iskustva što ima značajan utjecaj na djetetov

kognitivni, akademski i socio-emocionalni razvoj (Bornstein, 2019.; Skinner i sur., 2005., sve prema Ulferts, 2020.) kao i na djetetovo zdravlje i dobrobit (Ulferts, 2020.). Drugim riječima, kroz adekvatno roditeljstvo roditelji omogućuju djeci da napreduju i ispune svoj potencijal (Ulferts, 2020.).

1.1.1. *Odgojni ciljevi*

Odgojni ciljevi su ciljevi koje roditelji žele postići u razvoju svoje djece (Čudina-Obradović i Obradović, 2002.). Neki opći ciljevi koji proizlaze iz temeljne roditeljske funkcije prisutni su u svim kulturama i socijalnim skupinama, a to su preživljavanje i zdravlje djeteta, želja da se dijete postupno ekonomski osamostali i da postigne društveno propisane norme u pogledu postignuća, moralnih ili religioznih stavova i osobne sreće. Odgojni ciljevi u užem smislu odnose se na posebna područja funkcioniranja kao što je postizanje određenih specifičnih vještina, primjerice socijalnih vještina, pristojno ponašanje, uspjeh u školi ili šire shvaćene djetetove karakteristike poput znatiželje, motivacije, nezavisnosti i slično (Čudina-Obradović i Obradović, 2002.).

Prema kontekstualnom modelu roditeljskog stila, koji su predložili Nancy Darling i Laurence Steinberg (1993., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2002.), u osnovi svih odgojnih postupaka jesu ciljevi i vrijednosti roditelja, odnosno definirani razvojni rezultati koje oni žele postići i koji su u međudjelovanju s doživljajem roditeljske kompetencije. Roditeljski ciljevi i vrijednosti izravno određuju roditeljski odgojni stil i istodobno utječu na konkretne aktivnosti i postupke roditelja u vezi s djetetovim potrebama. Prema modelu, konkretni razvojni rezultati izravna su posljedica upravo roditeljskih aktivnosti, dok odgojni stil ima neizravni utjecaj (Čudina-Obradović i Obradović, 2002.). Prema tome, roditeljski odgojni ciljevi su prva osnova koja dalje određuje roditeljske aktivnosti i odgojni stil što utječe na razvoj djeteta, a ovisno u razlikama u odgojnim ciljevima postojat će razlike u postupanjima roditelja.

1.1.2. Odnos između roditelja i djeteta

Osim odgojnih ciljeva, značajan aspekt roditeljstva je odnos roditelja i djeteta. Prema Collins i Laursen (1999.) odnos postoji između dvije osobe kada su njihova ponašanja, osjećaji i misli obostrano i uzročno povezani, odnosno kada ono što jedan radi, misli i osjeća ovisi o tome što drugi radi, misli i osjeća. U odnosu s djetetom roditelji poduzimaju različite postupke i aktivnosti kako bi ostvarili odgojne ciljeve i ispunili svoju ulogu (Čudina-Obradović i Obradović, 2002.). Kakvi su ti postupci, odnosno kakvo je roditeljsko ponašanje u odnosu s djetetom važno je zbog toga što je roditelj djetetu uzor prikladnog ponašanja, izražavanja emocija te ponašanja prema drugim osobama. Osim toga, dijete od roditelja uči i razvija moralne vrijednosti, uči rješavati sukobe i prosocijalna ponašanja (Pećnik, 2021.).

Pećnik (2007., prema Pećnik, 2021.) je na temelju prava koja se jamče Konvencijom o pravima djeteta (1989.) uvela koncept roditeljstva u najboljem interesu djeteta čija su temeljna načela briga i njega, struktura i vodstvo, uvažavanje djeteta kao individue i osnaživanje. Na temelju tih načela možemo uočiti kakav odnos roditelja i djeteta je poželjan kako bi se uvažile temeljne potrebe djeteta, odnosno kakvo je prikladno roditeljsko ponašanje u odnosu s djetetom. Tako brižno ponašanje od roditelja traži osjetljivost na djetetove poruke i primjereno odgovaranje na njih, pokazivanje topline i ljubavi djetetu, pružanje utjehe i zaštite, prihvaćanje djeteta onakvog kakvo jest, davanje podrške djetetu, pokazivanje naklonosti i radosti, pružanje utjehe kada je dijete tužno ili potreseno, razgovor o onome što ga brine i zanima, održavanje pozitivnog osjećajnog okruženja u domu te pružanje sigurnosti. Pružanje strukture i vođenja odnosi se na prostor (siguran prostor u kojem je dijete zaštićeno od opasnosti koje ga mogu ugrožavati), vrijeme (uredan, ali ne krut svakodnevni raspored s redovitim vremenom i obrascima obiteljskih aktivnosti) i usmjeravanje djetetova ponašanja. Važno je da roditelj usmjerava dijete na pozitivan način uz postavljanje jasnih granica, izražavanje konkretnih očekivanja i zahtjeva, pružanjem smislenih objašnjenja, bez tjelesnog i psihičkog kažnjavanja. Uvažavanje djeteta kao osobe odnosi se na to da roditelj primijeti, prepozna i potvrdi djetetov osobni doživljaj sebe i/ili svijeta, pokazuje zanimanje za svakodnevne aktivnosti i iskustva djeteta, posvećuje mu vrijeme i pažnju, sluša dijete, pokušava razumjeti njegovo

gledište i pomogne mu izraziti svoje misli i osjećaje te vodi brigu o djetetovu mišljenju prilikom donošenja odluka koje se tiču djeteta i obitelji. Omogućavanje osnaživanja djeteta odnosi se na to da su roditelji osjetljivi na djetetove potrebe te otvoreni za suradnju s djetetom, podupiru djetetove jake strane, ohrabruju dijete i izražavaju povjerenje u djetetove sposobnosti, slijede i podržavaju djetetove inicijative, pridružuju se njegovoj aktivnosti ako im dijete dopusti te se suzdržavaju od vođenja i pomaganja ako dijete može samo provesti svoj naum, stvaraju prilike u kojima dijete uči, omogućavaju djetetu osjećaj samostalnosti, odgovaraju na djetetova pitanja i omogućuju djetetu da doživi uspjeh (Pećnik, 2007., prema Pećnik, 2021.).

1.1.3. Izazovi roditeljstva

Za funkcioniranje svake obitelji značajnu ulogu imaju društveni resursi i podrška zajednice. Tako kohezivna i dobro opremljena okruženja podržavaju obitelji u njihovom funkcioniranju kao i velika mreža podrške, primjerice od strane prijatelja, obitelji i/ili susjeda, koja je važna za roditeljstvo i odgoj djeteta (Bray i Dawes, 2016.; Barber i sur., 2005.; Power i sur., 2013., sve prema Ulferts, 2020.). Do sada se pokazalo da različiti stresori kao što su obiteljski i bračni stres mogu poremetiti roditeljstvo (Vafaenejad i sur., 2019.; Krishnakumar i Buehler, 2000., sve prema Ulferts, 2020.), odnosno da mogu uzrokovati probleme kao što je neravnoteža u odnosima koja za posljedicu nerijetko ima negativan utjecaj na djetetov razvoj i na samog roditelja (Abidin, 1995., prema Rašan i sur., 2017.). Specifičnost LGB roditeljstva je u tome što se roditelji uz uobičajene izazove roditeljstva, primjerice financijske teškoće, usklađivanje poslovnih i obiteljskih obaveza, odnos sa širom obitelji i tako dalje, suočavaju s preprekama poput stigmatizacije i predrasuda vezanih uz njihove roditeljske sposobnosti, s izazovom zaštite djece od stigme društva te (ne)mogućnosti osiguranja pravne i financijske zaštite svojih obitelji (Lassiter i sur., 2017., prema Prenkolnikaj, 2018.). Drugim riječima, život LGB obitelji popraćen je dodatnim stresom koji proizlazi iz pripadnosti stigmatiziranoj socijalnoj skupini, odnosno iz iskustva diskriminacije, prikrivanja vlastitoga identiteta i suočavanja s homofobijom (Rostosky i sur., 2007., prema Patrčević i Ernečić, 2020.). Prema dosadašnjoj literaturi prepoznato je da diskriminacija temeljena na pripadnosti određenom tipu obitelji te neprepoznavanje djece, roditelja i drugih članova obitelji vode značajnim praktičnim

i financijskim poteškoćama te potencijalno socijalnim poteškoćama i emocionalnom stresu (Short i sur., 2007.).

1.2. Dosadašnje spoznaje o roditeljstvu u obiteljima s roditeljima istoga spola

Prva istraživanja o LGB roditeljstvu provedena su 70-ih godina prošloga stoljeća u kontekstu donošenja sudskih presuda za dodjelu skrbništva nad djetetom u situaciji kada je jedan od roditelja homoseksualne orijentacije. Prema tome, prva istraživanja u SAD-u bila su vezana uz procjenu prikladnosti homoseksualnih roditelja kao skrbnika o djetetu. Tada su rezultati istraživanja Američke psihijatrijske udruge (1980., prema Patrčević i Ernečić, 2020.) pokazali da se LGB parovi ne razlikuju od parova heteroseksualne orijentacije po roditeljskim vještinama, da njihova djeca ne pokazuju deficite u usporedbi s djecom koja odrastaju u tradicionalnim obiteljima, odnosno da ne postoje razlozi u okviru najboljeg interesa djeteta zbog kojih bi se onemogućila ili uskratila prava homoseksualnih osoba na roditeljstvo bazirano na njihovoj seksualnoj orijentaciji (Patterson i Chan, 1999.). U konačnici su rezultati istraživanja Američke psihijatrijske udruge (1980., prema Patrčević i Ernečić, 2020.) pridonijeli i ukidanju homoseksualnosti s popisa duševnih poremećaja Dijagnostičkog statističkog priručnika 1973. godine te ukidanju dijagnostičkog termina poremećaj seksualne orijentacije 1986. godine.

Dosadašnja istraživanja u području odgojnih ciljeva LGB roditelja pokazala su da je kod očeva homoseksualne orijentacije, za razliku od očeva heteroseksualne orijentacije, manja vjerojatnost da će promicati tradicionalna očekivanja i spolno specifična ponašanja (Turner i sur., 1990.) te da majke homoseksualne orijentacije imaju manje tradicionalne ciljeve odgoja djeteta od roditelja heteroseksualne orijentacije (Bos i sur., 2007.). To je u skladu s istraživanjem Goldberg i suradnika (2012., prema Patrčević i Ernečić, 2020.) u kojem se pokazalo da djeca koja odrastaju u obiteljima s roditeljima istoga spola pokazuju značajno manje tipiziranu igru i ponašanja. Kao moguće objašnjenje autori navode da LGB roditelji stvaraju socijalno okruženje u kojem ne osuđuju ponašanja koja nisu spolno tipizirana te da imaju fleksibilnije i liberalnije stavove koji se tiču spolnog nekonformizma, dok parovi heteroseksualne orijentacije potiču tipično spolno ponašanje (Goldberg i sur., 2012., prema Patrčević i Ernečić, 2020.). To je u skladu s istraživanjem Goldberg (2010.,

prema Maričić i sur., 2016.) koje pokazuje da su djeca LGBT roditelja otvorenija i tolerantnija od djece roditelja heteroseksualne orijentacije jer ih roditelji uče da primjećuju, prihvaćaju i poštuju različitosti.

Do sada se pokazalo da su za dobrobit djece LGB roditelja kao i djece roditelja heteroseksualne orijentacije najvažniji bliski, pozitivni, responzivni i podržavajući odnosi s roditeljem (Bos i Gartrell, 2010.; Gollombok, 2000., sve prema Maričić i sur., 2016.). Dosadašnja istraživanja s očevima homoseksualne orijentacije pokazala su da, u usporedbi s očevima heteroseksualne orijentacije, više odgovaraju na djetetove potrebe, češće objašnjavaju djeci svoje zahtjeve i postavljaju više granica (Armesto, 2002.; Bigner i Jacobsen, 1989., sve prema Nereshimer i Daum, 2021.), odnosno pokazuju veću razinu topline te izjavljuju o manje iritacije ako se njihovo najstarije dijete ponašalo na nepoželjan način (Neresheimer i Daum, 2021.). Neka istraživanja (Golombok i sur., 1983.; Green i sur., 1986., sve prema Maričić i sur., 2016.) pokazuju da su majke homoseksualne orijentacije jednako tople, brižne i usmjerene na djecu kao i majke heteroseksualne orijentacije te da nisu postojale razlike u procjenama odnosa s majkom između djece majki homoseksualne i heteroseksualne orijentacije (Tasker, 2005., prema Maričić i sur., 2016.). Za razliku od toga, istraživanje Bos i suradnika (2013., prema Maričić i sur., 2016.) pokazuje da majke homoseksualne orijentacije provode više vremena njegujući i brinući se o djetetu te izvještavaju o većoj emocionalnoj uključenosti, odnosno da su lezbijске nebiološke majke, u usporedbi s očevima heteroseksualne orijentacije, posvećenije kao roditelj, više ističu roditeljsku brigu i podršku, a manje ističu moć i kontrolu (Bos, 2007.). Važno je napomenuti da se roditelji međusobno razlikuju, unutar i među kulturama, u tome koliko vremena provode u igri s djetetom, koliko su emocionalno izražajni te koliko su fizički bliski s djetetom (Collins i Laursen, 1999.), stoga se razlike mogu očekivati i među LGB roditeljima.

U svakodnevnom životu se LGB roditelji kao i roditelji heteroseksualne orijentacije suočavaju s različitim izazovima. Prema Levounis i suradnicima (2012.) mnogi izazovi s kojima se suočavaju LGB roditelji slični su izazovima roditelja heteroseksualne orijentacije. Tako se LGB roditelji koji su dobili dijete suočavaju s različitim brigama, neispavanošću i velikim promjenama u načinu života; LGB

roditelji koji odgajaju dijete iz prethodne heteroseksualne veze s novim partnerom suočavaju se s izazovima koji su jednaki izazovima razvedenih parova heteroseksualne orijentacije; a LGB roditelji koji su posvojili ili udomili dijete mogu se suočavati s istim pitanjima i osjećajima kao i posvojitelji i udomitelji heteroseksualne orijentacije (Levounis i sur., 2012.). Iako postoje izazovi koji su jednaki kod LGB roditelja i roditelja heteroseksualne orijentacije, dosadašnja istraživanja pokazuju da se LGB roditelji suočavaju sa specifičnim izazovima zbog njihove seksualne orijentacije. Najučestaliji izazov LGB roditeljstva opisan u literaturi je doživljaj stigmatizacije i negativnih događaja vezanih uz roditeljevu seksualnu orijentaciju (Bos i sur., 2004.b; Van Dam, 2004.). Dodatno se pokazalo da se nakon dobivanja djeteta LGB roditelji nalaze u novim situacijama u kojim su primorani se autati³, a za koje su do tada mislili da se nikada neće trebati autati – u susretu s učiteljima, pedijatrom, roditeljima djetetovih prijatelja i tako dalje (Levounis i sur., 2012.). Također, LGB roditelji imaju strah od potencijalnog budućeg uznemiravanja i zadirkivanja njihove djece zbog njihovog seksualnog identiteta (Van Dam, 2004.) te mogu osjećati konstantan osjećaj odgovornosti da predstavljaju sve LGB obitelji. Taj osjećaj promatranja znači da se svaki problem koji se pojavi vezano uz dijete pripisuje roditeljskim vještinama (Fitzgerald, 2010., prema Levounis i sur., 2012.). Nadalje, istraživanje Gates (2013.) u SAD-u pokazalo je da se LGBT osobe i LGBT parovi koji odgajaju djecu suočavaju s određenim ekonomskim poteškoćama. Tako je srednji godišnji prihod kućanstva LGBT parova s djecom niži od usporedivih obitelji s roditeljima heteroseksualne orijentacije (Gates, 2013.). Do sada se pokazalo da su takvi svakodnevni stresori važni prediktori roditeljskog stresa i ishoda djeteta (Osterber i Hagekull, 2000., prema Bos i sur., 2004.b), odnosno da mogu izravno i neizravno utjecati na roditeljstvo i prilagodbu djece (Bos i sur., 2004.b).

LGB roditelji mogu koristiti različite načine suočavanja s prethodno navedenim izazovima roditeljstva. Budući da je doživljaj stigmatizacije jedno od specifičnosti života u obiteljima s roditeljima istoga spola, strategije koje doprinose održavanju fizičkog i mentalnog zdravlja prilikom suočavanja sa stigmatizacijom su:

³ Autanje se odnosi na proces u kojem osoba razotkriva svoj lezbijski, gej, trans ili queer identitet obitelji, prijateljima ili drugima koji su pretpostavljali da je heteroseksualna

izražavanje emocija, otkrivanje traumatskih događaja i dijeljenje važnih aspekata sebe s drugima (Pennebaker, 1995., prema Meyer, 2003.). U prethodnim istraživanjima također se pokazalo da majke homoseksualne orijentacije nastoje pomoći djetetu da izgradi razumijevanje i otpornost na zlostavljanje i zadirkivanje kroz diskusiju o različitim metodama suočavanja i pružanjem alata za suočavanje s negativnim reakcijama (Gartrell i sur., 2000.; Lynch i Murray, 2000., sve prema Van Dam, 2004.). Također, Perlesz i suradnici (2006.) ističu da LGB roditelji s djecom koriste različite strategije prilikom otkrivanja svoje seksualnosti u javnosti - otvoreno autanje, selektivno autanje, privatno autanje te pasivno autanje, odnosno neotkrivanje seksualnosti. Te strategije pokazuju potrebu za ravnotežom koju obitelji moraju postići između javne autentičnosti i stvaranja sigurnosti štiteći se od negativnih stavova (Perlesz i sur., 2006.).

1.2.1. Dosadašnja istraživanja u Hrvatskoj o LGB roditeljstvu

Iako su istraživanja na populaciji LGB roditelja u Americi započela već 70-ih godina prošloga stoljeća, prvo istraživanje u Hrvatskoj provedeno je 2014. godine (Maričić i sur., 2016.). Nakon toga objavljeno je nekoliko radova usmjerenih na LGB roditeljstvo, pri čemu su se istraživanja usmjerila na pitanje motivacije za roditeljstvom i putevima do roditeljstva (Štambuk i sur., 2019.), značaj socio-institucionalnog okvira u oblikovanju iskustva LBG roditelja (Vučković Juroš, 2019.), razvojnih ishoda djece u istospolnim obiteljima (Vučković Juroš, 2017.; Patrčević i Ernečić, 2020.) te stavova populacije heteroseksualnih osoba prema pravima homoseksualnih osoba (Kamenov i sur., 2019.). Budući da su područja istraživanja koja se vežu uz ovaj rad do sada ispitivana jedino u istraživanju Maričić i suradnica (2016.), u nastavku će biti ukratko prikazani rezultati njihovog rada.

Vezano uz odgojne ciljeve, u istraživanju Maričić i suradnica (2016.) pokazalo se da je roditeljima važno da se djeca osamostale, da postignu svoje ciljeve i ostvare potencijale, a neki naglašavaju da žele svome djetetu pružiti ono što su njima pružili njihovi roditelji. Osim općenitih ciljeva, sudionici su također navodili i specifične ciljeve kao što su dobro obrazovanje, poštovanje prema drugima te da nastoje djecu učiti toleranciji i prihvaćanju različitih rodni i spolnih identiteta

(Maričić i sur., 2016.). Nadalje, sudionice istraživanja koje imaju djecu iz prethodnih heteroseksualnih veza opisuju svoj odnos s mlađom djecom kao dobrim i prisnim, a u odnosu s adolescentima češće dolazi do razmirica koji su vezani uz školu, fakultet, ocjene ili kućanske poslove (Maričić i sur., 2016.). Vezano uz izazove roditeljstva, sudionici su kao poteškoće navodili samohrano roditeljstvo i financijske probleme, roditelji male djece navodili su fizičku iscrpljenost, brigu da se djetetu nešto ne dogodi te odgoj djece u “dobre ljude” (Maričić i sur., 2016.). Osim toga, LGB roditelji suočavaju se sa specifičnim izazovima kao što su zakonske barijere te zabrinutost zbog odrastanja djeteta u obitelji roditelja istoga spola pod vidom diskriminacije i netolerancije u hrvatskom društvu (Maričić i sur., 2016.). Sudionici su izjavljivali da kada se suočavaju s navedenim izazovima glavna podrška su im partneri, obitelj, prijatelji, kolege, a nekima i grupa podrške LGBT roditeljima te stručnjaci za mentalno zdravlje (Maričić i sur., 2016.).

Prema Izvještaju Zagreb Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2014. – 2017. (Zagreb pride, 2018.) LGB parovi i njihova djeca u Hrvatskoj su i dalje diskriminirani u odnosu na bračne i izvanbračne parove, djeca LGB parova nemaju jednaku pravnu zaštitu kao djeca roditelja različitog spola te su LGB parovi i njihova djeca izloženi izrazito velikim društvenim predrasudama. Važno je napomenuti kako čak i u homofobnim društvima kao što je i Hrvatska, postoje pokazatelji smanjenja negativnih stavova prema LGB osobama i LGB roditeljima na mikrorazini, odnosno u svakodnevnim situacijama. Tako su u istraživanju Maričić i suradnica (2016.) sudionici izjavljivali o pozitivnim iskustvima u njihovom okruženju, odnosno u susjedstvu, vrtiću, školi te medicinskoj skrbi.

1.2.2. Ograničenja dosadašnjih istraživanja

Pregledom dosadašnjih istraživanja vidljivo je da autori dolaze do različitih zaključaka vezano uz pojedine aspekte funkcioniranja obitelji s roditeljima istoga spola te da postoje različite kritike dosadašnjih istraživanja. U pogledu stabilnosti obitelji, Redding (2008., prema Schumm, 2010.) u svom pregledu literature zaključuje da su LGB obitelji jednako stabilne za odgoj djece kao i obitelji s roditeljima heteroseksualne orijentacije, Kurdek (2005., prema Schumm, 2010.) i Schumm

(2010.) u svojim pregledima literature zaključuju da su LGB obitelji manje stabilne, dok Goldberg (2010.a, prema Schumm, 2010.) sugerira da bi lezbijske veze mogle imati bolju stabilnost. U pogledu učinka života u LGB obitelji na razvoj djeteta, Tasker i Golombok (1995.) zaključili su da LGB obitelj nema učinka na razvoj djeteta, dok je Schumm (2004.b, prema Schumm, 2005.) zaključio da je vjerojatnije da će kćeri lezbijki biti otvorene za homoseksualni način života (Schumm, 2004.b).

Osim različitih zaključaka vezano uz pojedine aspekte funkcioniranja obitelji s roditeljima istoga spola, određeni kritičari dovode u pitanje značaj dosadašnjih istraživanja, većinom onih provedenih prije 2000. godine (Schumm, 2005.; Doug, 2015.). Kritičari ističu da je zbog različitih ograničenja dosadašnjih istraživanja interpretacija rezultata upitna, odnosno da je većina istraživanja eksplanatorna, uključuje male kvalitativne uzorke, pristrane podatke i većinom su usmjerena na obitelji s majkama homoseksualne orijentacije. Tako primjerice Doug (2015.) kritizira istraživanje Golombok i suradnika (2003., prema Doug, 2015.) da u uzorku imaju svega 18 lezbijki, što iznosi 0,22 od 1% svih majki u anketi. Schumm (2005.) navodi da mnogi istraživači započinju svoje istraživanje s ozbiljnom pristranošću ili u korist ili protiv homoseksualnosti te da je fokus istraživanja često na "mekim" mjerama uspješnosti djeteta i obitelji kao što su samoizvješća o stavovima, svijesti, prilagodbama, psihičkoj dobrobiti, identitetu, odnosima i tako dalje (Doug, 2015.). Međutim, Amato (2012., prema Maričić i sur., 2016.) navodi da su rana istraživanja provedena na malim i prirodnim uzorcima imala važnu ulogu u započinjanju istraživačkog rada o dobrobiti djece u LGBT obiteljima i da su dala temelj za buduća istraživanja. Prema Amato (2012., prema Maričić i sur., 2016.) u slučaju da postoje izrazito štetne posljedice odrastanja za dječji razvoj u LGBT obiteljima ona bi se pokazala čak i u istraživanjima na malim prigodnim uzorcima.

Važno je istaknuti da se pokazalo kako s vremenom istraživanja imaju sve manje prethodno navedena ograničenja. Tako Doug (2015.), kao jedan od prethodno navedenih kritičara, ističe da je Rosenfeld 2010. godine proveo studiju s dovoljno velikim slučajnim uzorkom u kojoj se pokazalo da ne postoji statistički značajna razlika između obitelji s roditeljima istoga spola i različitog spola na školski uspjeh djeteta. Generalno možemo zaključiti kako su početna istraživanja 70-ih godina bila

provedena na malim, prigodnim uzorcima te dominantno na lezbijskim obiteljima; početkom 21. stoljeća započinju istraživanja i na očevima homoseksualne orijentacije te korištenje velikih reprezentativnih istraživanja koja su uglavnom provedena u Americi, dok se u drugom desetljeću 21. stoljeća fokus usmjerava na specifične razvojne ishode kod djece i koriste se veliki uzorci u različitim zemljama. Tako su Abraham i suradnici (2014.) uspoređivali biološku osnovu roditeljstva korištenjem magnetske rezonance, mjereći razine oksitocina te opažanjem roditeljskog ponašanja. Rezultati su pokazali da se mozak u jednakoj mjeri aktivira i kod očeva i majki heteroseksualne orijentacije te očeva homoseksualne orijentacije kada je riječ o brizi za dijete, stoga nije važno je li osoba biološki roditelj ili djetetov skrbnik nego da osoba donese odluku da želi skrbiti o djetetu (Abraham i sur., 2014.).

Clarke (2002.) kritizira kako pojam istovjetnosti, odnosno da su LGB roditelji baš kao i roditelji heteroseksualne orijentacije, promovira roditeljstvo heteroseksualnih roditelja kao zlatni standard, pri čemu se različitost od norme smatra opasnim, a LGB roditelji se trebaju dokazivati da su jednako dobri kao i roditelji heteroseksualne orijentacije. To može dovesti do toga da LGB roditelji usvajaju određene roditeljske prakse koje oni sami smatraju opresivnim ili pak poriču postojanje specifičnih izazova. Važno je da se ne ignoriraju i ne poriču pozitivne kvalitete LGB roditelja i mogućnost da LGB roditelji mogli odlučiti biti drugačiji (Clarke, 2002.).

Za razliku od prethodno navedenog, ograničenja dosadašnjih istraživanja u Hrvatskoj prvotno se odnose na oskudni broj istraživanja što nije iznenađujuće budući da obitelji s roditeljima istoga spola nisu zakonski prepoznate. U skladu s time, obilježja i specifičnosti LGB roditelja u Hrvatskoj nisu istražena u dovoljnoj mjeri. Ograničenja istraživanja Maričić i suradnica (2016.), kao jedinog istraživanja u području ovoga rada, jesu potencijalno nedovoljno velik broj sudionika, nedovoljna uključenost očeva homoseksualne orijentacije te potencijalne pristranosti i atribucijske pogreške u okviru samoprocjena.

S obzirom na aktualno stanje u Hrvatskoj po pitanju istraženosti LGB obitelji, važno je raditi na njihovoj zakonskoj i društvenoj prepoznatljivosti te produbiti uvid u LGB roditeljstvo u hrvatskom kontekstu. U skladu s time, očekuje se da će rezultati

ovoga rada imati znanstveni i teorijski doprinos kroz bolje razumijevanje obilježja i specifičnosti LGB roditeljstva u Hrvatskoj te ispitivanje modela roditeljstva u najboljem interesu djeteta kod LGB roditelja. Osim toga, društveni značaj ovoga istraživanja odnosi se na aktualnost tematike te razvijanje senzibiliziranosti od strane okoline i stručnjaka u okviru različitih sustava, posebice sustava socijalne skrbi.

2. Cilj i istraživačka pitanja

Ciljevi ovoga istraživanja su dobiti uvid u doživljaj i iskustvo roditeljstva iz perspektive LGB roditelja. U skladu s time, postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Koji su odgojni ciljevi LGB roditelja?
2. Kako LGB roditelji opisuju svoje ponašanje u odnosu s djetetom?
3. S kojim izazovima se suočavaju LGB roditelji u ostvarivanju roditeljstva?
4. Kako se LGB roditelji suočavaju s izazovima roditeljstva?

3. Metoda

3.1. Uzorak

Ciljana populacija ovog istraživanja su roditelji homoseksualne i biseksualne orijentacije koji skrbe i žive zajedno s jednim ili više djece u Hrvatskoj. Sudionici su odabrani metodom namjernog uzorka, pri čemu su kriteriji za sudjelovanje u istraživanju bili: a) trenutno ostvarivanje roditeljske uloge te b) ostvarivanje roditeljske uloge šest mjeseci ili više. Za sudjelovanje u istraživanju nije bilo potrebno da osoba ima zakonski status roditelja ili skrbnika o djetetu. Tako primjerice u situaciji u kojoj je jedan partner biološki roditelj djetetu, a drugi po zakonu ne ostvarivanje partnersku skrb, ali živi s djetetom i sudjeluje u njegovom odgoju minimalno šest mjeseci, oba partnera su mogla sudjelovati u istraživanju. Odluka o namjernom uzorku donesena je zbog toga što će odabir sudionika koji ispunjavaju unaprijed određene kriterije imati najviše relevantnih informacija i iskustava vezanih uz tematiku. Prvim kriterijem nastojalo se osigurati da je riječ o roditeljima koji sada ostvaruju roditeljsku ulogu kako bismo mogli dobiti uvid u aktualnu situaciju u Hrvatskoj po pitanju obilježja LGB roditelja i izazova s kojima se suočavaju. Drugim kriterijem nastojalo se osigurati da je riječ o roditeljima koji imaju već uspostavljen odnos sa svojim djetetom i prilagodili su se na svoju roditeljsku ulogu kako bi njihov doživljaj i iskustvo bili odraz roditeljstva kao takvog, a ne izazova početne prilagodbe.

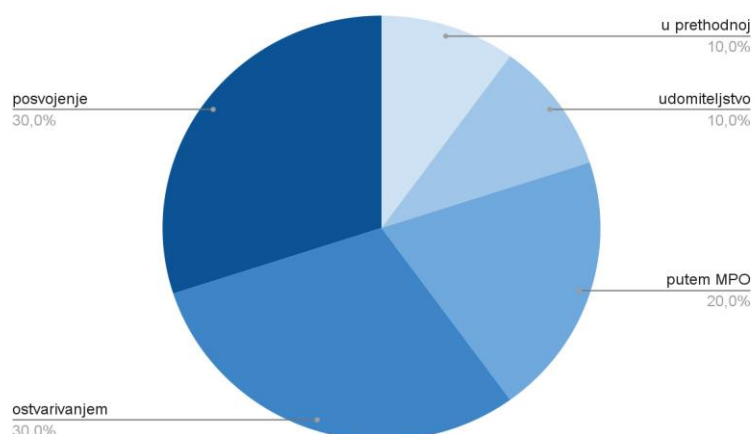
U istraživanju je sudjelovalo 10 sudionika, odnosno 10 LGB roditelja iz 8 obitelji od čega ih je 8 ženskog spola i roda te 2 muškog spola i roda. Dvije sudionice i jedan sudionik su biološki roditelji, dvije sudionice su posvojiteljice, tri sudionice ostvaruju partnersku skrb, jedan sudionik je udomitelj te jedna sudionica nema zakonski status roditelja ili skrbnika, no sudjeluje u odgoju djeteta i živi u istome kućanstvu. Prosječna dob sudionika je 45 godina, ukupnog raspona od 37 do 55 godina. Šest sudionika je homoseksualne orijentacije, tri sudionice su biseksualne orijentacije, dok se jedna sudionica izjasnila da nije sigurna. Vezano uz završeni stupanj obrazovanja, troje sudionika je završilo višu školu, tri sudionice su završile fakultet, dvoje sudionika je završilo stručni dodiplomski studij, odnosno specijalistički diplomski stručni studij, jedna sudionica je završila poslijediplomski studij, a jedna sudionica je doktor znanosti. Kod procjene životnog standarda svoje obitelji sudionici

su davali heterogene odgovore. Tako najviše sudionika, odnosno četvero sudionika procjenjuje životni standard svoje obitelji prosječnim, tri sudionice ga procjenjuju iznad prosječnim, a jedna sudionica znatno iznad prosjeka. Za razliku od toga, jedna sudionica procjenjuje životni standard svoje obitelji ispod prosjeka te ga jedan sudionik procjenjuje znatno ispod prosjeka.

Većina sudionika živi u formalnom životnom partnerstvu čije je prosječno trajanje 6 godina. Troje sudionika živi u neformalnom životnom partnerstvu čije je prosječno trajanje 17 godina. Jedna sudionica živi bez partnera/ice, odnosno ostvaruje samohrano roditeljstvo. Vezano uz način ostvarivanja roditeljstva, sudionici su davali poprilično heterogene odgovore što je vidljivo na Grafu 1.

Graf 1.

Prikaz sudionika istraživanja prema načinu ostvarivanja roditeljstva

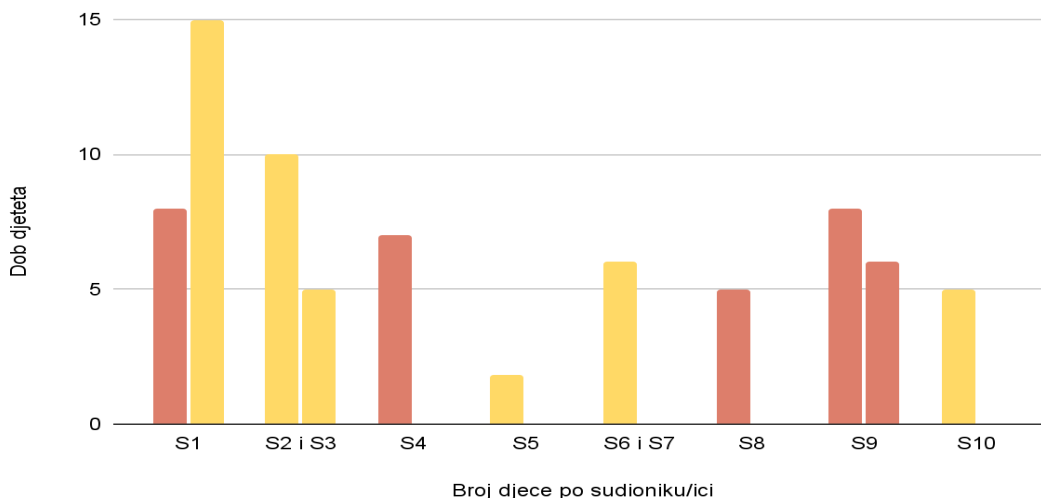

Tako su tri sudionice postale roditeljem ostvarivanjem partnerske skrbi prema Obiteljskom zakonu te ih je troje postalo roditeljem posvojenjem. Dvije sudionice su začele putem medicinski potpomognute oplodnje, jedan sudionik je dobio dijete u prethodnoj heteroseksualnoj vezi te je jedan sudionik udomitelj.

Vezano uz duljinu ostvarivanja roditeljske skrbi, sudionici do sada prosječno ostvaruju roditeljstvo 4 godina i 5 mjeseci, pri čemu je raspon od 1 godine i 8 mjeseci do 15 godina i 3 mjeseca. Broj i dob djeteta znatno varira u svakoj obitelji što je vidljivo na Grafu 2, pri čemu su sinovi označeni narančastom bojom, a kćeri žutom.

Graf 2.

Prikaz broja i dobi djece u obiteljima sudionika istraživanja

U skladu s Grafom 2. većina sudionika ima jedno dijete, odnosno četvero sudionika imaju dvoje djece. Prosječna dob djeteta je 7 godina, pri čemu se raspon kreće od 1 godine i 8 mjeseci do 15 godina.

3.2. Postupak provedbe istraživanja

Prije provedbe istraživanja podnesen je zahtjev za odobrenje istraživanja Etičkom povjerenstvu Pravnog fakulteta u Zagrebu koje je odobrilo njegovu provedbu. Nadalje, regrutacija sudionika provedena je posredstvom Udruge Dugine obitelji, Udruge Lori, Udruge Zagreb pride te putem osobnog poznanstva. Udruge su poslale svojim članovima poziv za sudjelovanje u istraživanju putem mailing liste te su se sudionici javljali za sudjelovanje na navedenu *e-mail* adresu. Dvjesto sudionicama je osobno poslan poziv za sudjelovanje budući da su poznanice autorice rada. Kao što je prethodno spomenuto, u istraživanju su mogli sudjelovati oni sudionici koji su ispunjavali određene kriterije. Na kraju intervjua sudionici su bili zamoljeni da prosljede poziv za sudjelovanje u istraživanju osobama koje ispunjavaju kriterije za sudjelovanje čime se došlo do novih sudionika.

Postupak prikupljanja podataka odvio se u razdoblju od 2.5.2022. do 18.6.2022. godine, pri čemu je za prikupljanje podataka korištena metoda polustrukturiranog intervjua. Intervjui su trajali od 39 minuta do 75 minuta, pri čemu je prosječno trajanje bilo 54 minuta. Intervjui su se provodili uživo ili u *online* obliku

ovisno o preferencijama sudionika, a svi su provedeni individualno. Onim sudionicima koji su se odlučili za *online* intervjuje dana je uputa da pokušaju osigurati mir i neometanost za vrijeme provedbe intervjuja. Tako je šest intervjuja provedeno provedeno *online* putem Google meet aplikacije, a četiri intervjuja su provedeno uživo. Sudionici su mogli odabrati mjesto intervjuiranja kako bi se osiguralo da se osjećaju ugodno i opušteno. Prema tome, tri intervjuja su provedena u kafiću koji su odabrale sudionice te je jedan intervju proveden u domu sudionice. Autorica ovoga rada provela je sve intervjuje uz pripremu prema uputama mentorice. Prije provedbe istraživanja autorica je poznavala dvije sudionice, dok je s ostalima prvi kontakt uspostavljen telefonski ili putem *e-maila* prilikom dogovaranja intervjuja.

Sigurnost i dobrobit sudionika koji su sudjelovali u ovom istraživanju zajamčeni su kroz različite etičke aspekte. Kao što je prethodno spomenuto, prije provedbe istraživanja dobiveno je odobrenje za provedbu od Etičkog povjerenstva Pravnog fakulteta u Zagrebu. U pozivnom pismu, jednako kao i na početku intervjuja, sudionici su bili upoznati sa svim osnovnim informacijama o istraživanju te zajamčenim etičkim aspektima. Nakon informiranja sudionici su potpisali pristanak za sudjelovanje u istraživanju. Budući da sudionicima nije mogla biti zajamčena anonimnost zbog same prirode intervjuja, provedena je anonimizacija podataka koja je uključivala izostavljanje imena sudionika, imena drugih osoba, mjesta i ustanova iz rezultata, pri čemu je svakom od sudionika dodijeljena jedinstvena identifikacijska oznaka, primjerice S1. Povjerljivost je osigurana tako da pristup podacima imaju jedino mentorica i studentica diplomskog rada te su sudionici bili upoznati s time. Također, podaci će se koristiti jedino u svrhu izrade diplomskog rada. Sudionicima je naglašeno da mogu odustati u bilo kojem trenutku i da, ako ne žele, ne moraju odgovarati na sva pitanja. Svi intervjuji su snimani mobitelom uz prethodno odobrenje sudionika. Audio snimke intervjuja su pohranjene na računalu studentice, transkribirane te će nakon obrane diplomskog rada biti trajno izbrisane s računala. U slučaju potrebe za stručnom podrškom sudionici su se mogli obratiti mentorici diplomskog rada ili Udruzi Dugine obitelji za dobivanje psihološke pomoći s čime su sudionici bili upoznati putem pozivnog pisma te usmeno na kraju intervjuja. Također, sudionici su bili upoznati s mogućnošću naknadnog informiranja o rezultatima za što su svi sudionici iskazali interes.

3.3. Mjerni instrumenti

Korištena metoda prikupljana podataka je polustrukturirani intervju. Intervju se sastojao od ukupno 10 pitanja koja su podijeljena u tri dijela - uvodno pitanje, ključna pitanja te završno pitanje. Kao uvodno pitanje postavljeno je “*opišite kako izgleda vaš jedan uobičajeni dan koji provedete s djetetom*”, dok su neka od ključnih pitanja primjerice “*koje vrijednosti se trudite prenijeti djetetu kroz odgoj*”, “*opišite kako usmjeravate djetetovo ponašanje*”, “*s kojim poteškoćama se suočavate u roditeljstvu?*“. Kao završno pitanje postavljeno je “*imate li još nešto reći o LGB roditeljstvu u Hrvatskoj ili se želite na nešto nadovezati, a da nismo razgovarali o tome?*“. Na kraju intervjua sudionici su ispunili kraći anketni upitnik s 11 sociodemografskih pitanja, primjerice spol, datum rođenja, seksualna orijentacija, razina završenog obrazovanja i tako dalje. Sva pitanja, za intervju i anketni upitnik, konstruirana su od strane autorice diplomskog rada.

3.4. Obrada podataka

U skladu s ciljem i metodologijom istraživanja, prikupljeni podaci obrađeni su metodom tematske analize. Prema Braun i Clarke (2006.) tematska analiza je metoda za identificiranje, analizu i izvještavanje o temama unutar podataka. Ona uključuje pretraživanje po empirijskoj građi kako bi se pronašli ponovljeni obrasci. Braun i Clarke (2006.) definirali su sljedeće korake tematske analize: 1) upoznavanje s podacima, 2) generiranje početnih kodova, 3) traženje tema, 4) pregledavanje tema, 5) definiranje i imenovanje tema te 6) izrada izvještaja.

U skladu s time, prvi korak u analizi podataka uključivao je izradu transkripata i ponovno čitanje transkripata. Transkripti su izrađeni iz snimljenih audio-zapisa te su služili kao osnova za daljnju analizu prikupljenih podataka. Opseg transkripta po pojedinom intervjuu kretao se od 14 do 30 stranica. U drugom koraku su izdvojeni dijelovi teksta koji su značajni za postavljena istraživačka pitanja te im je pridodan kratki opis. Kodiranje je rađeno u programu Excel tako da su određeni dijelovi podataka kopirani iz transkripta u Excel sheet po istraživačkim pitanjima, a s desne strane su zabilježeni kratki opisi. Tijekom analize podataka korišteno je induktivno kodiranje što znači da su kodovi i teme proizlazili isključivo iz same empirijske građe. Iznimno, kod istraživačkog pitanja vezanog uz roditeljsko ponašanje korišteno je

induktivno i deduktivno kodiranje što znači da su kodovi i teme proizlazili iz modela roditeljskog ponašanja u najboljem interesu djeteta i iz empirijske građe. Nakon što su svi potrebni dijelovi teksta kodirani, treći korak je uključivao razvrstavanje različitih kodova u potencijalne teme i uspoređivanje svih relevantnih kodiranih podataka unutar identificiranih tema. Četvrta faza uključivala je usavršavanje tema. Također, pregledano je kako su izdvojeni podatci u skladu s formiranim kodovima te kako su formirani kodovi u skladu s formiranim temama u odnosu na istraživačka pitanja. Peti korak uključivao je identifikaciju suštine svake teme te su formirana završna imena tema. Na kraju je izrađeno izvješće o dobivenim podacima koje je vidljivo u sljedećem poglavlju.

4. Rezultati istraživanja i rasprava

U nastavku slijedi prikaz rezultata istraživanja u skladu s postavljenim istraživačkim pitanjima. Također, ujedno će biti iznesena rasprava o istima.

Tablica 4.1.

Prikaz rezultata dobivenih tematskom analizom

	PODTEME
ODGOJNI CILJEVI LGB RODITELJA	Naučiti dijete prosocijalnom ponašanju Naučiti dijete asertivnom ponašanju Naučiti dijete vrijednostima samoostvarenja i autentičnosti Razviti tolerantnost na različitosti kod djeteta Naučiti dijete konstruktivnoj komunikaciji Razviti emocionalnu zrelost kod djeteta
PONAŠANJE LGB RODITELJA U ODNOSU S DJETETOM	Ponašanje kojim se pokazuje toplina i ljubav djetetu na različite načine Ponašanje kojim se pruža emocionalna podrška djetetu kada se suočava s neugodnim emocijama Ponašanje kojim se usmjerava djetetovo ponašanje na različite načine i postavljaju granice Ponašanje kojim se iskazuje negativan odnos prema fizičkom kažnjavanju djeteta Ponašanje kojim se uključuje dijete Ponašanje kojim se osnažuje dijete
IZAZOVI S KOJIMA SE SUOČAVAJU LGB RODITELJI	Izazovi vezani uz roditeljstvo općenito i odnos s djetetom Ostvarivanje prava i vidljivost LGB roditelja Zabrinutost oko suočavanja djeteta s reakcijama okoline Život u svijesti da ih drugi promatraju drugačijima Izazovi vezani uz način na koje je roditeljstvo ostvareno
NAČINI SUOČAVANJA S IZAZOVIMA LGB RODITELJSTVA	Dobivanjem pomoći i podrške od članova obitelji Dobivanjem pomoći i podrške od prijatelja Dobivanjem pomoći i podrške od partnera/ice Istraživanjem o roditeljstvu Radom na sebi Osnaživanjem djeteta za suočavanje s negativnim komentarima Pripremom okoline na dijete

4.1. Odgojni ciljevi LGB roditelja

Sudionicima su postavljena sljedeća pitanja: “*opišite koje vrijednosti se trudite prenijeti djetetu kroz odgoj*” te “*opišite koje vještine nastojite razviti kod djeteta kroz odgoj*” s ciljem stjecanja uvida u odgojne ciljeve LGB roditelja. Analizom odgovora

sudionika dobiveno je šest sljedećih podtema što je vidljivo u Tablici 4.2. Cjeloviti prikaz rezultata vidljiv je u Prilogu 1.

Tablica 4.2.

Prikaz rezultata za odgojne ciljeve LGB roditelja

PODTEME	KODOVI
Naučiti dijete prosocijalnom ponašanju	Razviti obzirnost kod djeteta Razviti empatiju kod djeteta Razviti poštenje kod djeteta Naučiti dijete da se pristojno ponaša Odgojiti dijete da se ne ponaša razmaženo Odgojiti dijete da bude dobra osoba
Naučiti dijete asertivnom ponašanju	Naučiti dijete da se zauzme za sebe Naučiti dijete postavljanju osobnih granica Naučiti dijete da poštuje druge ljude Naučiti dijete da poštuje tuđe granice Naučiti dijete da poštuje ono što ima
Naučiti dijete vrijednostima samoostvarenja i autentičnosti	Odgojiti dijete da bude autentično Odgojiti dijete da pronađe svoj interes Razviti kod djeteta ustrajnost Odgojiti dijete da ima izgrađeno samopouzdanje Naučiti dijete da bude samostalno Razviti kreativnost kod djeteta Odgojiti sretnu osobu
Razviti tolerantnost na različitosti kod djeteta	Naučiti dijete da prihvaća različitosti Upoznati dijete s različitim životnim situacijama
Naučiti dijete konstruktivnoj komunikaciji	Podučiti dijete nenasilnoj komunikaciji Podučiti dijete konstruktivnim načinima rješavanja konflikata Podučiti dijete da prizna pogrešku i ispriča se
Razviti emocionalnu zrelost kod djeteta	Naučiti dijete kako se nositi s vlastitim emocionalnim oscilacijama Naučiti dijete kako kontrolirati svoje emocije
	Razviti realna očekivanja kod djeteta

Naučiti dijete prosocijalnom ponašanju. Prema izjavama sudionika jedan od odgojnih ciljeva LGB roditelja je naučiti dijete prosocijalnom ponašanju. U okviru toga, sudionici su navodili da žele razviti obzirnost kod djeteta [*“...jako mi je važna općenito ta neka pa rekao bih obzirnost, ali u smislu da misle na druge ljude, kako je*

*njima am,... usklađivanje svojih potreba s potrebama drugih” (S1)] i empatiju [“pa pokušavam joj prenijeti vrijednost nekakve empatije, razumijevanja prema drugim ljudima i njihove situacije u kojoj se nalaze” (S10)]. Osim toga, sudionici su navodili da nastoje odgojiti dijete da bude pošteno prema drugima [“*trudim se da (kćeri) budu poštene u životu, to mi je dosta bitno...*” (S2)], da se pristojno ponaša prema drugima [“*... da bude pristojna prema ljudima. To je recimo učimo da lijepo pozdravi, da pita kako ste...*” (S7)], da se ne ponaša razmaženo [“*ja ne želim da ona bude razmažena, recimo toga se bojim i onaj ne želim da bude ono... nekako mislim da to poslije kroz život nije baš dobra osobina*” (S7)] te općenito da je dobra osoba [“*... i da ono bude dobra i blaga prema drugim ljudima*” (S10)].*

Naučiti dijete asertivnom ponašanju. Jedan od odgojnih ciljeva LGB roditelja je također naučiti dijete asertivnom ponašanju. U skladu s time, sudionici su navodili da nastoje dijete naučiti da se zauzme za sebe što jedna sudionica ističe kao posebice važnim [“*... svi bi mi (LGB roditelji) voljeli pružiti djeci dovoljno alata da se oni u nekakvoj potencijalno negativnoj situaciji mogu obraniti. Verbalno... zapravo najbolje što sam za sada vidjela je znači da ih se uči da se suprotstavi nekom, da jasno kažu ne, nemoj, ne, to me smeta... da se na taj način uče am izražavati...*” (S8)] te naučiti dijete postavljanju osobnih granica [“*naučit reći ne i vis a vis njega i vis a vis drugih... ako tebe netko nešto traži od tebe ili nešto, ti si slobodan reći ne ako ne želiš... ako ti ne želiš da tebe tete, stričeki, ove, one, grle te, ljube, ne znam šta, smiješ reći ne i to je oke*” (S4)]. Sudionici su također navodili da nastoje dijete odgojiti da poštuje druge ljude [“*...u stvari to nekako da cijeni to prijateljstvo da ono. Znači da se nekako oke ponaša s, s prijateljima, da to ne obezvrjeđuje to kao ono*” (S6)], da poštuje tuđe granice [“*Bitna, bitna stvar am naučit reći ne i vis a vis njega i vis a vis drugih. Dakle, ako se njemu kaže ne, daj prihvati ne, ne je ne*” (S4)] te općenito da poštuju ono što imaju što je posebice bilo važno sudionici čija je kćer posvojena iz sirotišta izvan Hrvatske [“*... da cijene stvari, da ne trgaju. To je njima bio problem. Kad su došle ovdje sve ih je zatrvalo sa svime, imale su milione igračaka. Tako da nisu shvaćale. Slomi se, nema veze. To je mene dosta smetalo. Onda se to trudim da shvate da stvari imaju vrijednost i tako. To mi je bitno bilo kod njih*” (S3)].

Naučiti dijete vrijednostima samoostvarenja i autentičnosti. LGB roditelji navode da nastoje naučiti dijete vrijednostima samoostvarenja i autentičnosti. Tako su sudionici navodili da žele odgojiti dijete da bude autentično [*“Ono što bih ja voljela kćeri prenijeti je da bude autentična. Znači ono da, da proživi prvo sve svoje emocije koje ima, kakve god da jesu bez ono ikakvih ustručavanja... da ona doslovno bude to što je”* (S5)], da pronađe svoj interes [*“To nam je glavna stvar onako da ima interesa. Svejedno nam je očeš ti voljet plesat, baviti se sa gradnjom, crtati, raditi bukete ili šta god, bilo šta. Ono cilj je to... da nađe nešto što njega pogoni iznutra, da, da, nešto što njega zanima”* (S4)], bude ustrajno [*“...on (sin) je darovito dijete koje nije kompetitivno i on kad nešto percipira da mu je teže hoće odustati... taj jedan dio da zna, da, da, da, da će uložiti trud u stvari i da neće odustati, pogotovo ne od stvari koje bi bile bitne, tipa škola i slično”* (S4)], samostalno [*“Tako da mislim da ih pripremimo zapravo za život ne. Mislim da je to najvrijednije ovaj od ne znam bilo kakvih sad ne znam ono super power vještina. Mislim da je super power vještina da je dijete od šest godina si je jutros dva jaja ispeklo u tavici bez da ono ima ikakav strah od ono, ne znam, ono upaliti ploču ili miješati u tavici i tako.”* (S9)] i općenito da bude sretna osoba [*“Ono odgojni cilj je postići, dakle odgojiti sretnu i zadovoljnu osobu. To je nekakav prvi odgojni cilj”* (S10)]. Osim toga, jedna sudionica je navela da nastoji odgojiti dijete da ima izgrađeno samopouzdanje [*“Pa ovako jako mi je bitno da bude nekako sigurna u sebe, da bude oke sa samopouzdanjem... da vjeruje u sebe... da uz tu vjeru u sebe da se ne obezvrjeđuje kao ja to ne mogu... da zna da može sanjati, da joj se to može”* (S6)], dok je jedna sudionica, koja se bavi snimanjem i fotografiranjem, navela da nastoji kod kćeri razviti kreativnost [*“... volim kad ona crta, nešto izrezuje. Onda je pustimo da ona tamo pleše, navije muziku, da glumata, da pjeva... Ukratko neka kreativnost... Sad u što god to njoj, može ona sutra biti matematičarka, ali kreativnost u čemu god, što god da radiš evo, da imaš neku ideju”* (S7)].

Dobiveni rezultati u skladu su s postojećim istraživanjem provedenim u hrvatskom kontekstu (Maričić i sur., 2016.) koje je pokazalo da je LGB roditeljima važno da se djeca osamostale, da postignu svoje ciljeve i ostvare potencijale, da djeca budu sretna i da rade ono što ih čini sretnima. Kao i majkama heteroseksualne orijentacije, važan im je razvoj kvaliteta povezanih s ostvarivanjem samostalnosti djeteta (Bos i sur., 2004.a). Također i u ovom istraživanju kao i u istraživanju Bos i

suradnika (2004.a) roditelji ne spominju razvoj kvalitete konformiteta, primjerice ambicioznosti (Bos i sur., 2004.a). U ovom istraživanju roditelji spominju značaj razvoja kontrole emocija.

Razviti tolerantnost na različitosti kod djeteta. Prema izjavama sudionika jedan od odgojnih ciljeva LGB roditelja je razviti tolerantnost na različitosti kod djeteta. U okviru toga, sudionici su navodili da nastoje naučiti dijete da prihvaća različitosti [*“... isto tako učimo ga i o pluralizmu, u smislu ima nas svakakvih, svatko ima neke svoje pozadine, uvjerenja, ovo te, ono te i kako mi želimo da se nas prihvati, tako mi moramo prihvatit druge”* (S4)] te je jedan sudionik naveo da nastoji upoznati dijete s različitim životnim situacijama [*“I da vide svijet u svoj toj različitosti. To nam je nekako isto važno... pošto imamo prijatelje koji su ne znam lezbijski par s djetetom ili imamo samohrane roditelje ili imamo prijatelje koji su posvojili, posvojili dijete iz Afrike i tako. Mislim ništa to nije na forsiranje nego to je nekako naše okruženje i život i želimo da i oni budu nekako svemu tome kroz naš život zajednički izloženi i da, da onako vide nekako svijet šire od onoga što je tu naše malo selo u kojem živimo”* (S9)].

Ovi rezultati također su u skladu s dosadašnjim istraživanjima (Goldberg, 2010., prema Maričić i sur., 2016.; Maričić i sur., 2016.) u kojima se pokazalo da su djeca LGBT roditelja otvorenija i tolerantnija od djece roditelja heteroseksualne orijentacije jer ih roditelji uče da primjećuju, prihvaćaju i poštuju različitosti. Jednako tako, do sada se i u istraživanju s LGB roditeljima u Hrvatskoj pokazalo da nastoje odgojiti djecu da razviju poštovanje prema drugima te da ih nastoje učiti toleranciji i prihvaćanju različitih rodni i spolnih identiteta (Maričić i sur., 2016.).

Naučiti dijete konstruktivnoj komunikaciji. Jedan od odgojnih ciljeva LGB roditelja je isto tako naučiti dijete konstruktivnoj komunikaciji. U skladu s time, sudionici su navodili da nastoje podučiti dijete nenasilnoj komunikaciji [*“treba učiti i nenasilnoj komunikaciji i da se postigne i kako na nekakav nenasilan način reći ne ako im nešto ne paše”* (S8)], konstruktivnim načinima rješavanja konflikata [*“potičem je da ako je neki konflikt s prijateljicama da proba iskomunicirat, da reče što je muči, što je povrijedilo”* (S7)] te je jedan sudionik naveo da nastoji podučiti dijete da prizna pogrešku i ispriča se [*“... (nastojim razviti kod djece) vrijednost da oni mogu reći, da*

... mogu pogriješiti, ali da je važno i da kažu osobi da je, u biti puno znači priznati svoju pogrešku i ispričati se za tu pogrešku” (S1)].

Razviti emocionalnu zrelost kod djeteta. Sudionici su pod odgojne ciljeve također navodili da nastoje razviti emocionalnu zrelost kod djeteta u okviru čega je jedna sudionica navela da nastoji naučiti dijete kako se nositi s vlastitim emocionalnim oscilacijama [*“Mislim pokušavamo postići da to dijete jednom kad odraste da bude samodostatan u smislu da sam zna hendlati svoje osjećaje jer kužimo da on tu ima dosta tih oscilacija emocionalnih i slično. Tako da nauči si coping mehanizme za svoje emocionalne te stvari...” (S4)] te je jedna sudionica navela da nastoji naučiti dijete kako kontrolirati svoje emocije [*“Da znaju kontrolirat sebe, svoje emocije” (S9)].**

Osim prethodno navedenih odgojnih ciljeva, jedna sudionica je navela da nastoji razviti realna očekivanja kod djeteta [*“(mlađa kćer) gdje god se pojavi ona plijeni pažnju i onda ovoga bi htjela možda isto malo smanjit to jer mislim da sad olako dobiva sve što hoće (smijeh)... jer da se desi ono ne znam nešto ružno pa da ono ne padne na guzicu prejako kako bi se reklo... Da ne očekuje da će uvijek sve biti da je svi hvale i da je glavna” (S2)].*

Sveukupno analizirajući dobivene rezultate odgojnih ciljeva LGB roditelja, pokazalo se da LGB roditelji nisu usmjereni na tradicionalne, rodno uvjetovane ciljeve kao niti na materijalne ciljeve i uspjeh djeteta. U fokusu roditelja koji su sudjelovali u ovome istraživanju je da se njihovo dijete ostvari u skladu s onim što ono je i što voli, da se ponaša asertivno i prosocijalno u odnosu s drugima, da usvoji konstruktivne načine komuniciranja, bude tolerantno prema drugima te da bude emocionalno zrela osoba. Sudionici su navodili opće odgojne ciljeve, primjerice da dijete bude sretno i da se osamostali, no zapravo su više bili usmjereni na razvoj specifičnih vještina, vrijednosti i ponašanja, primjerice naučiti dijete konstruktivnoj komunikaciji, razviti kod djeteta tolerantnosti na različitosti, naučiti dijete prosocijalnom ponašanju i tako dalje. Riječ je o odgojnim ciljevima koji su istovjetni i dosljedni među svim sudionicima, a moguće objašnjenje takvih rezultata može biti u tome da se do sada pokazalo da su značajan broj LGBTQ osoba korisnici usluga mentalnog zdravlja (Bieschke i sur., 2007., prema Singh i Shelton, 2011.) te da su 2 do 4 puta češće korisnici savjetovanja od osoba heteroseksualne orijentacije (Bieschke i sur., 2007.;

Haldeman, 2001. sve prema Singh i Shelton, 2011.). Prema tome, možemo pretpostaviti kako su LGB roditelji radili na izgradnji sebe i svoje autentičnosti u procesu prihvaćanja svoje seksualnosti i tijekom suočavanju s neprihvatanjem okoline te da slične vrijednosti i vještine nastoje prenijeti djetetu kroz odgoj.

4.2. Ponašanje LGB roditelja u odnosu s djetetom

Kako bismo dobili uvid u to kako LGB roditelji opisuju svoje ponašanje u odnosu s djetetom sudionicima su postavljena sljedeća pitanja: “*opišite kako se ponašate kada iskazujete ljubav prema djetetu*”, “*opišite kako usmjeravate djetetovo ponašanje*”, “*kako djetetu pomazete da izrazi svoje mišljenje?*” te “*kako reagirate na djetetove inicijative?*”. Analizom odgovora sudionika dobiveno je šest sljedećih podtema što je vidljivo u Tablici 4.3. Cjeloviti prikaz rezultata vidljiv je u Prilogu 2.

Tablica 4.3.

Prikaz rezultata za roditeljsko ponašanje u odnosu s djetetom

PODTEME	KODOVI
Ponašanje kojim se pokazuje toplina i ljubav djetetu na različite načine	Fizički načini iskazivanja ljubavi Verbalni načini iskazivanja ljubavi Iskazivanje ljubavi kroz zajedničko vrijeme i pristupačnosti Iskazivanje ljubavi kroz ispunjavanje djetetovih želja Iskazivanje ljubavi pažnjom Iskazivanje ljubavi kroz pružanje pomoći Dijeljenje ugodnih emocija Prihvaćanje i usvajanje djetetovih specifičnosti Bezuvjetno prihvaćanje djeteta
Ponašanje kojim se pruža emocionalna podrška djetetu kada se suočava s neugodnim emocijama	Razgovaranje s djetetom oko onoga što ga brine Iskazivanje razumijevanja kada se dijete suočava s neugodnim emocijama Pružanje utjehe djetetu kada se suočava s neugodnim emocijama Ohrabrivanje djeteta kada se suočava s neugodnim emocijama Davanje djetetu prostora kod suočavanja s neugodnim emocijama Osmišljavanje plana za rješavanje situacije koja je uzrokovala neugodne emocije kod djeteta Poticanje otvorene komunikacije s djetetom

	Smireno reagiranje
Ponašanje kojim se usmjerava djetetovo ponašanje na različite načine i postavljaju granice	<p>Primjena posljedica za neprimjerena ponašanja djeteta</p> <p>Usmjeravanje djetetovog ponašanja ukazivanjem na potencijalne negativne posljedice tog ponašanja</p> <p>Usmjeravanje djetetovog ponašanja kroz najavljivanje idućih koraka i izražavanje očekivanja</p> <p>Usmjeravanje djetetovog ponašanja objašnjavanjem zašto je potrebno da postupi na određen način</p> <p>Podučavanje pravilima ponašanja kroz primjere u svakodnevnim situacijama</p> <p>Postavljanje jasnih pravila ponašanja</p> <p>Razgovor oko djetetovog neprimjerenog ponašanja</p> <p>Usmjeravanje djetetovog ponašanja ukazivanjem na pozitivne okolnosti u životu</p> <p>Prepoznavanje i izražavanje sviđanja kada dijete postupi prema pravilima ponašanja</p> <p>Nagrađivanje djeteta kada postupi prema pravilima ponašanja</p> <p>Nasumično nagrađivanje djeteta</p> <p>Odstajanje od usmjeravanja u određenim situacijama</p>
Ponašanje kojim se iskazuje negativan odnos prema fizičkom kažnjavanju djeteta	<p>Izostanak fizičkog kažnjavanja</p> <p>Svijest da je fizičko kažnjavanje neadekvatno</p>
Ponašanje kojim se uključuje dijete	<p>Propitivanje djetetovih želja kod donošenja odluka</p> <p>Uzimanje u obzir djetetovih želja kod donošenja odluka</p> <p>Dogovaranje s djetetom kada im se razlikuju želje</p>
Ponašanje kojim se osnažuje dijete	<p>Prepuštanje donošenja određenih odluka djetetu</p> <p>Poticanje samostalnosti djeteta u rješavanju problema</p> <p>Pozitivno reagiranje na djetetove inicijative</p> <p>Puštanje djetetu da ostvari svoje inicijative</p> <p>Pronalaženje alternativnih načina realizacije djetetovih inicijativa</p> <p>Podupiranje djetetovih jakih strana</p> <p>Davanje slobode djetetu za istraživanje svoga identiteta</p>

Ponašanje kojim se pokazuje toplina i ljubav djetetu na različite načine. Prilikom opisivanja načina na koji iskazuju ljubav prema djetetu sudionici su navodili različite načine. Tako su svi sudionici naveli iskazivanje ljubavi kroz fizičke načine [“... ljubimo je, grlimo, mazimo non stop, ono ona je slatka užasno, samo bi ju čovjek nječio... Ona obožava dodir, voli jako, hoće se grlit i sve” (S7)] i verbalne načine

[*“Govorim im (kćerima) da ih volim, to obavezno svaki dan, navečer i tako”* (S2)]. Osim toga, većina sudionika je navodilo da iskazuju ljubav kroz zajedničko vrijeme i pristupačnosti [*“... i ono kvalitetno vrijeme, ono nekako tu sam. Znači ono tipa kojim danom sjedi dolje i čita onda sjednem pored nje i vidim što čita”* (S5)]. Dvije sudionice su navodile da iskazuju ljubav kroz ispunjavanje djetetovih želja [*“..., a druga strana (kako iskazujemo ljubav) mislim imaju sve što hoće... u principu trudim se da im ništa ne fali i sve što žele na neki način dobiju, možda ne sad ono ja bi sad ne znam, sto igračaka, ali ono izaberi jednu pa ćeš tu dobit”* (S2)], dok je jedna sudionica navela da iskazuje ljubav pažnjom [*“Nekom pažnjom. Najviše tom pažnjom, da ju ujutro dočeka hoće li limunadu, šta želi... Ono kad dođe iz vrtića voli nešto slatko pa gledamo da ima i tako. Ta pažnja u tim svakodnevnim, u životu, te male stvari djeci užasno puno znače”* (S7)] i jedna sudionica da iskazuje ljubav djetetu kroz pružanje pomoći [*“Ovako ja iskazujem, meni je pomoć, fizički pomoć, uskakanje kad je am, to mi je bitno... Am ne znam, starija kći je sada sređivanje, sređivanje za školu, frizura, roba i te stvari pa joj tu ja pomažem”* (S3)]. U okviru pokazivanja ljubavi i topline na različite načine, sudionici su također navodili da dijele s djetetom njegove ugodne emocije [*“Ona (kćer) je dosta intenzivna u izražavanju sretnih emocija. To je onda vriskanje, mahanje rukicama. Onda, onda onako podijelim tu, tu sreću s njom onako „jej, vidi kako ovo, da“ (sretnim tonom)... podijelim taj sretni trenutak”* (S5)]. Jedan sudionik je naveo kako su prihvatili i usvojili djetetov specifični način smijanja [*“On (sin) ima baš specifičan smijeh kad je jako sretan... Ima i jako specifične pokrete rukama kad je jako sretan onda smo mi uveli da nam je to način na koji se mi kao obitelj smijemo... kad imamo obiteljski ručak gdje su moji roditelji, svi, onda obavezno imamo, imamo kako se mi smijemo onda svi počnemo se smijati“* (S9)]. Slično tome, jedna sudionica je navela kako je njoj kao roditelju najvažnije bezuvjetno prihvaćanje djeteta [*“Znaš što bi ja htjela k'o roditelj? Da uvijek budem uz nju. Onako makar postala ono narkomanka, dilerica. Najgore nešto što ja mogu zamisliti da bi mi dijete bilo je narkoman, diler ili neki kriminalac ili nešto, e. Ali htjela bi da čak i da se to dogodi da budem uz nju, da joj nikad nisam neprijatelj. Naravno da ja bi voljela nju izvaditi... Nego da, da se ne okrenem protiv nje. Htjela bi da uvijek sam na njenoj strani”* (S7)].

Ovakvi rezultati u skladu su s dosadašnjim istraživanjima u kojima se pokazalo da očevi homoseksualne orijentacije, u usporedbi s očevima heteroseksualne orijentacije, pokazuju veću razinu topline (Neresheimer i Daum, 2021.). Također, do sada se pokazalo da majke homoseksualne orijentacije provode više vremena njegujući i brinući se o djetetu (Bos, 2013., prema Maričić i sur., 2016.), a da su lezbijske nebiološke majke, u usporedbi s očevima heteroseksualne orijentacije, posvećenije kao roditelj, više ističu roditeljsku brigu, a manje ističu moć i kontrolu (Bos i sur., 2007.). Osim toga, u različitim istraživanjima je utvrđeno da su majke homoseksualne orijentacije jednako tople, brižne i usmjerene na djecu kao i majke heteroseksualne orijentacije (Golombok i sur., 1983.; Green i sur., 1986., sve prema Maričić i sur., 2016.). Također se pokazalo da su roditelji homoseksualne orijentacije više orijentirani na dijete, više odgovaraju na djetetove potrebe što zajedno sa jednakom podjelom roditeljskih obaveza predstavlja karakteristike povezane s pozitivnim razvojnim ishodima (Johnson i O'Connor, 2002., prema Short i sur., 2007.).

Ponašanje kojim se pruža emocionalna podrška djetetu kada se suočava s neugodnim emocijama. U situaciji kada se dijete suočava s neugodnim emocijama sudionici su navodili da razgovaraju s djetetom oko onoga što ga brine [*“Pa tu (kada se dijete suočava s neugodnim emocijama) je meni jako važan razgovor, ... slušati i čuti što, što dijete zabrinjava ili zašto je tužno”* (S1)], iskazuju razumijevanje [*“pokušavam... razumjeti koliko god mogu... i da je u redu i da su tužni i da su nezadovoljni ili frustrirani ili ljuti”* (S1)] te mu pružaju utjehu [*“pokušavam ju utješiti, pokušavam joj ono razbistrit gdje u principu, od kud je ta tuga došla... ako je ona tužna zato što se posvađala s nekim u vrtiću onda rasvijetlim ono „ma dobro to su prijatelji, to se događa... Oni tebe vole svejedno”* (S6)]. Osim toga, dvoje sudionika je navelo da daju prostora djetetu kada se suočava s neugodnim emocijama [*“pokušavam... postavljati pitanja ako želi razgovarati, ako ne, ako nije spreman razgovarati, važno mi je dati taj prostor jer nismo uvijek u mogućnosti reći nešto istog trenutka”* (S1)], dok je jedna sudionica navela da nastoji ohrabriti dijete [*“(kad se dijete suočava sa neugodnim emocijama) ja njega pokušavam ohrabriti...”* (S4)] te jedna sudionica da osmišljava plan za rješavanje situacije koja je uzrokovala neugodne emocije kod djeteta [*“Ako je ružni osjećaj uzrokovan stvarno nečim realnim, ne znam, drugim djetetom ili nešto... onda to znači i... smisliti nekakav plan kako ćemo to sad*

riješiti, taj odnos, da se to više ne ponovi i tako” (S8)]. U okviru pružanja emocionalne podrške djetetu kada se suočava s neugodnim emocijama, jedan sudionik je naveo da potiče otvorenu komunikaciju s djetetom [“s druge strane i to ih pripremamo da budemo, da budemo, da imamo tu otvorenu komunikaciju. Uvijek im govorimo morate nam reć ono sve što vam se događa i dobro i loše, sve možemo riješit” (S9)] te većina sudionika navodi da nastoje smireno reagirati [“Am pa ona je već k'o mala imala ono devedeset pet posto sam mirna, mirna, pet posto sam eksplozija, baca bombe, ono baš k'o mala beba. Onda me ustvari moja partnerica nekako naučila nosit se s tim, ono smirit se, to smirit sebe, ne šokirat se...” (S10)].

Ovakvi rezultati u skladu su s dosadašnjim istraživanjima u kojima se pokazalo da majke homoseksualne orijentacije, u odnosu na majke heteroseksualne orijentacije, izvještavaju o većoj emocionalnoj uključenosti (Bos, 2013., prema Maričić i sur., 2016.), da lezbijske nebiološke majke, u usporedbi s očevima heteroseksualne orijentacije, više ističu brigu i podršku (Bos i sur., 2007.) te da očevi homoseksualne orijentacije, u usporedbi s očevima heteroseksualne orijentacije, više odgovaraju na potrebe djeteta (Armesto, 2002.; Bigner i Jacobsen, 1989., sve prema Nereshimer i Daum, 2021.; Johnson i O'Connor, 2002, prema Short i sur., 2007.).

Ponašanje kojim se usmjerava djetetovo ponašanje na različite načine i postavljaju granice. Kod usmjeravanja djetetovog ponašanja i postavljanja granica sudionici to čine na različite načine. Većina sudionika navela je da koristi način primjene posljedica kada se dijete neprimjereno ponaša [“I oni znaju da ne znam, da postoje posljedice za nepoštivanje tih pravila. Baš nekako pokušavamo koliko god je moguće izbjegavat to kao neka kazna ne, nego postoje pravila i postoje posljedice... to je nekakvo pravilo da je posljedica nepoštivanja pravila da se onda uskraćuje ne znam am igranje tabletom” (S9)] te da djetetu ukazuju na potencijalne negativne posljedice toga ponašanja [“ u smislu da im kažem kako njihovo neko ponašanje utječe na mene ili mu kazati kako utječe na njihovu okolinu... svaki put smo s njim razgovarali da, da to (mobitel) košta, istovremeno da je opasno (razbijati mobitel), da se on može ozlijedit” (S1)]. Osim toga, polovina sudionika je navela da usmjeravaju djetetovo ponašanje najavljuvanjem idućih koraka i izražavanjem očekivanja djetetu [“Izražavanje očekivanja. Čak joj ono znam joj reći kao „oke, sad želim znači to i to “...

najavljivanje, opisivanje idućih nekakvih koraka koje treba ili želim da napravi, onda na taj način” (S5)] te objašnjavanjem djetetu zašto je potrebno da postupi na određeni način [“*Ono pokušamo se dogovoriti gle meni je bitno da ti to napraviš zato i zato i zato... pokušavam joj objasniti zašto je meni bitno da me poslušaj, što nekad uspije ovaj, a nekad ne*” (S10)]. Dvoje sudionika je isto tako navelo da zna koristiti svakodnevne situacije za podučavanje djeteta pravilima ponašanja [“*... nekad kad je baš nešto ono ne znam, ružno ili vidi na televiziji ili negdje onda kažem ne, to se ne smije raditi, to nije u redu...*” (S2)], dok je jedan sudionik naveo da su postavili jasna pravila ponašanja od kad su udomljena djeca došla kod njih [“*Pa mi smo nekako u startu ovaj postavili im, zapravo ne odmah sve, nego smo polako, postepeno smo uvodili pravila, obiteljska pravila. Nismo ih odmah ono mogli sad ne znam deset pravila, nego je bilo ne znam tri osnovna pravila ne znam ne tučemo se, ne, ne tučemo naše kućne ljubimce jer i tog je bilo... bilo je tih nekih osnovnih pravila, tri, četiri koja su bila u startu pa su se poslije ona širila*” (S9)]. U situaciji kada se dijete ponaša na neprimjeren način sudionici izjavljuju da razgovaraju s djetetom oko njegovog neprimjerenog ponašanja [“*Nije se ponašao u skladu sa mojim očekivanjima kad je u šoping centru pobjegao iz trgovine i otišao gledati zvrkove... ja sam ga 15 minuta tražila i trčala po šoping centru i vikala „sine, sine, sine“... I onda sam ga jedno dobrih tjedan dana smo mi pričali o tome, stalno spominjali, prepričali svakome koga smo sreli kako je on pobjegao, da to nije u redu, da znate što se dogodilo joj... baš sam dosta pilila po tome (smijeh). Ne njega toliko direktno nego sam to jednostavno uvela u sve teme i razgovore tih dana tako da sam mu već stvarno, ja mislim, počela ić na živce s time pa onda je to shvatio*” (S8)] te jedan sudionik izjavljuje da usmjerava djetetovo ponašanje ukazivanjem na pozitivne okolnosti u djetetovom životu [“*Ako i kada krene u neko negativno ponašanje, ako se krenu tuč (sinovi), ako se krenu raspravljati ono je moja igračka, ovo je moje, onda nekako pokušavamo "ali dečki imate jako puno igračaka, koliko djece ima, svi naši prijatelji je li netko od njih, od djece ima igraonicu svoju, vi imate igraonicu u kojoj imate puno igračaka"... pokušavamo osvijestiti da, ne u smislu da trebaju biti zahvalni... nego da razumiju da nije ovo sve ono zdravo za gotovo, da postoje i drugačije obitelji, da postoje i drugačiji dijelovi svijeta, da postoje drugačije iskustva i da ovaj u biti je dobro ovako, da ne postoji, da ne postoji razlog da se svađaju oko neke igrače*” (S9)]. Kada dijete postupi prema pravilima ponašanja

sudionici nastoje prepoznati to i izraziti sviđanje [*“A ništa, kažem joj super, pohvalim ju, i ono „to mi je bitno, bilo mi je bitno da si nešto t, t, t, napravila. Hvala ti. Super“*. *Pohvala i to je to*” (S10)], jedna sudionica navodi da nagradi dijete kada postupi prema pravilima ponašanja [*“Dobije neku nagradu. „fakat si bila super. Što hoćeš?“ onda ona „kroasan“ (smijeh)...”* (S7)], dok jedna sudionica navodi da nasumično nagrađuje dijete [*“Ne želim opet si stvoriti situaciju da se njega treba nagrađivati za običnu stvar koju napravi. Da, onda ja malo randomly onako previše povremeno kupim nešto „a, gle!“ i onda je ne znam neš sam kupila i tak.”* (S4)]. Za razliku od prethodno navedenog, nekoliko sudionika je također navodilo da u nekim situacijama odustanu od usmjeravanja djeteta [*“Ja sam ti u jednom trenutku, nešto je bilo opet i ona je nešto, unatoč točkama, posljedicama i svemu, onda je opet nešto fabrikala, ja kažem partnerici „a šta, možda mi to sve preozbiljno shvaćamo, možda se mi previše živciramo”... i onda smo skužili da ustvari to nije loše. Ne možeš uvijek jer ne možeš sad pustiti djetetu da pretrči preko ceste kad je crveno ili nešto, ali da, dobro je to malo pustiti taj presing jer inače, kažem to je malo dijete i onda svaki dan će biti neka točka neka. Ne možeš stalno imati točke, posljedice, pusti nekad će, nekad pravi se da ne vidiš ili, znaš ono”* (S7)].

Dosadašnja istraživanja na očevima homoseksualne orijentacije pokazala su, da u usporedbi s očevima heteroseksualne orijentacije, češće objašnjavaju djeci svoje zahtjeve i postavljaju više granica (Armesto, 2002.; Bigner i Jacobsen, 1989., sve prema Nereshimer i Daum, 2021.) te izjavljuju o manje iritacije ako je njihovo dijete iskazalo neželjene načine ponašanja (Neresheimer i Daum, 2021.). U istraživanju Maričić i suradnica (2016.) sudionici ističu važnost pravila i granica u odgoju. Način postavljanja granica djeci uvelike ovise o dobi i razvojnoj fazi djeteta, ali i o razumijevanju usklađenosti roditelja s potrebama i doživljajima djece (Maričić i sur., 2016.). Nekoliko roditelja je u istraživanju Maričić i suradnica (2016.) isticalo nedostatak pravila i autoriteta u odgoju što se razlikuje od rezultata ovoga istraživanja gdje su svi roditelji iskazali neki oblik postavljanja granica i pravila ponašanja te ophođenja u njihovoj obitelji i za koje možemo reći da su u skladu s prethodno prikazanim odgojnim ciljevima.

Ponašanje kojim se iskazuje negativan odnos prema fizičkom kažnjavanju djeteta. Vezano uz fizičko kažnjavanje djeteta, dvije sudionice su navodile da ne primjenjuju fizičko kažnjavanje [*“Ja sam apsolutno protiv ono ikakvih batina i svega toga, mislim mene moji roditelji nisu nikad tukli pa nisam ni ja taj tip ovoga, ne mislim sad ono zlostavljanje neko, nego ni po guzici ništa jednostavno”* (S2)] te su dvije sudionice navele da su svjesne da je fizičko kažnjavanje neadekvatno [*“...meni je najteži period bio to kad mi je mama umrla... Tipa jednom smo otišle u dućan gledat tenisice, a ona je htjela neki sat koji je vidjela u vrtiću i onda je stalno uporno hoće taj sat. “Tu tog sata nema jer idemo vidjet tenisice” i ona udari u plač jer u dućanu za tenisice nemaju sat... E i ja sam znala pucat tipa par puta sam ju po guzi onaj opalila što ne, nikako ne opravdam niti bi sad da se vratim u prošlost to ponovila... Meni je najgore bilo što sam ju tresla po guzici i to sam se grozno osjećala...”* (S7)].

Ponašanje kojim se uključuje dijete. U okviru uključivanja djeteta, većina sudionika je navodilo da propituje djetetove želje kod donošenja odluka [*“(kada donosimo odluke) pitamo ga direktno „kaj ti misliš o ovome?“, „kako se tebi čini?“, „da li bi htio?“ i tako”* (S4)] te uzimaju u obzir djetetove želje kod donošenja odluka [*“(ponekad) čak i promijenimo neki plan radi njenog prijedloga i ideje ako je to ono kao pa može, možemo i to”* (S10)]. U situaciji kada se roditeljima razlikuju želje od djetetove sudionici navode da se tada dogovaraju s djetetom [*“Tako da što god da je u pitanju, dogovorimo se nekako. I tu se vrlo na ravnoj nozi možemo dogovoriti. Recimo i s mlađom kćeri, ona ima pet godina. Ja kažem „ma ajde ne bi ja sad to“ ili „možemo to onda“, ponudim neko rješenje. Onda ona možda ima kontra neku ponudu. Nađemo se, nije problem”* (S3)].

Ovakvi rezultati u skladu su s rezultatima Maričić i suradnica (2016.) u čijem istraživanju se pokazalo da sudionici uključuju djecu u donošenje odluka, pri čemu česte uključuju stariju djecu nego mlađu.

Ponašanje kojim se osnažuje dijete. Prema izjavama sudionika LGB roditelji se u odnosu s djetetom ponašaju na način kojim osnažuju dijete tako da mu prepuštaju donošenje nekih odluka [*“Ne znam ako idemo u kino onda ću reći „oke možeš gledat ovaj film, taj ti je o tome ili ovaj tu pa ti odaberi koji ćeš film gledat“.* Evo recimo

*danas je bila neka radionica u vrtiću, a ona inače danas ima francuski onda je mogla izabrat želi li ići na francuski ili na tu radionicu.” (S6)] te potiču samostalnosti djeteta u rješavanju problema [“kad im ja pomazem nastojim ne pomagat da ih napravim am, da im kontra usluga napravim. Nastojim ne pomagat previše. Pomazem s nekim stvarima ovo tipa crtanje jer je nebitno, ali ne pomazem im sa nekim stvarima za koje mislim da, da one mogu” (S3)]. U situaciji kada dijete iskaže vlastite inicijative sudionici iskazuju pozitivne reakcije [“Važno mi je njihove inicijative ne omalovažiti ili ostaviti ih kao da su nevažne... Isto tako i neko oduševljenje ako mi se sviđa, izraziti svoje oduševljenje s nečim ako imaju neku ideju koja mene motivira” (S1)], prepuštaju djetetu da ostvari svoje određene inicijative [“sad je li eksperiment sa šamponom u kupaoni ili bi on tu nešto sa hranom radio. A dobro, oke... Daš mu ono di će bit oke, di neće bit sad tu prevelike štete, užasa ili opasnosti...” (S8)], a ako djetetovu inicijativu nije moguće odmah realizirati sudionici izjavljuju da pronalaze alternativna rješenja [“... ali ako tipa vani pada kiša, a ona hoće van onda kažem „ne možemo sada to“ i onda ponudimo joj nekakvu drugu alternativu „hoćeš li...”, ne znam, „ići bacati loptice u kadu?” (S5)]. Sudionici su također navodili da podupiru djetetove jake strane [“što god da ona bude pokazala da joj je ovoga jača strana to ćemo njegovati” (S5)]. Jedna sudionica, čija je situacija specifična jer se njezin sedmogodišnji sin identificira kao *non-binary*, navodi da daje slobodu djetetu za istraživanje svoga identiteta [“Mislim da je jednom u vrtiću čak otišao s haljinom prije nego je skužio da je to. Mislim mi njemu kažemo „gle, nema frke. Može se dogoditi da te netko nešto, ali gle, bitno je kako ti ovo, kako ti ono, sim tam“. Pokušavamo mu nekako omogućiti da bude to kaj je maksimalno koliko može bit, a i fakat mi, zbilja, zbilja nema ni jednog momenta di mi njemu „ti trebaš to ovako, ti trebaš onako“ ili onako. Nego baš da on sam sebe nekako skuži” (S4)].*

Kao što je spomenuto u uvodu, Pećnik (2007., prema 2021.) je na temelju prava koja se jamče Konvencijom o pravima djeteta (1989.) uvela koncept roditeljstva u najboljem interesu djeteta čija su temeljna načela briga i njega, struktura i vodstvo, uvažavanje djeteta kao individue i osnaživanje djeteta. Analizirajući dobivene rezultate ovoga istraživanja možemo vidjeti da pokazivanje topline i ljubavi djetetu na različite načine te pružanje emocionalne podrške djetetu kada se suočava s neugodnim emocijama odgovaraju kategoriji koju je Pećnik (2007., prema Pećnik, 2021.)

imenovala brižno ponašanje. Dakle, opisana ponašanja roditelja ukazuju na osjetljivost na djetetove potrebe i odgovaranje na njih, na pokazivanje topline i ljubavi te pružanje utjehe i zaštite kada je dijete uznemireno. Opisana ponašanja također ukazuju i na usmjeravanje djetetovog ponašanja na različite načine, postavljanje granica od strane roditelja uz svijest o neprihvatljivosti tjelesnog kažnjavanja djece što odgovara pružanju strukture i vođenja djetetu. Roditelji koji su sudjelovali u ovom istraživanju prepoznaju važnost uključivanja djeteta i poticanja njegove samostalnosti što je jednako kategorijama uvažavanja djeteta kao osobe te osnaživanje djeteta. Prema tome, možemo zaključiti kako LGB roditelji koji su sudjelovali u ovom istraživanju svojim ponašanjem prema djetetu uvažavaju temeljne djetetove potrebe, odnosno njihovo ponašanje odgovara roditeljstvu u najboljem interesu djeteta.

Prema kontekstualnom modelu roditeljskog stila u osnovi svih odgojnih postupaka jesu ciljevi i vrijednosti roditelja, odnosno odgojni ciljevi su prva osnova koja dalje određuje roditeljske aktivnosti. Kada sagledamo da su odgojni ciljevi LGB roditelja razviti obzirnost i empatiju kod djeteta, da dijete bude autentično i ima izgrađeno samopouzdanje, bude tolerantno prema drugima te raspolaze komunikacijskim vještinama možemo zaključiti da LGB roditelji svojim postupcima nastoje ostvariti te odgojne ciljeve. Tako LGB roditelji, u skladu s odgojnim ciljevima, opisuju ponašanja kojima pokazuju prihvaćanje djeteta i njegove specifičnosti, potiču otvorenu komunikaciju s djetetom, pružaju djetetu utjehu i razumijevanje kada mu je teško, usmjeravaju djetetovo ponašanja ukazivanjem na potencijalne negativne posljedice nekog ponašanja te se dogovaraju s djetetom kod donošenja odluka.

Ovakvi rezultati ukazuju na poželjno i prikladno ponašanje LGB roditelja prema djeci što je također do sada potvrđeno u literaturi. Takvom roditeljskom ponašanju može doprinijeti okolnost da LGB parovi često planiraju roditeljstvo jer, osim ako se ne radi o djeci iz prethodnih heteroseksualnih veza, ostvarivanje roditeljstva kod LGB parova je često dugotrajno. U skladu s time, sudionici istraživanja Maričić i suradnica (2016.) smatraju da pomno planiranje roditeljstva podrazumijeva i veliku vjerojatnost ulaganja truda u razvijanje roditeljskih vještina te prednost i posvećenost djetetu i obitelji. Jednako tako, različiti autori (Brewaeys, 2001.; Flaks i sur., 1995.; Stacey i Biblarz, 2001., sve prema Short i sur., 2007.) ističu

da, s obzirom na način podjele roditeljskih obaveza u obiteljima s roditeljima istoga spola kao i činjenicu da se LGB parovi suočavaju s različitim preprekama prilikom ostvarivanja roditeljstva, nije začuđujuće da su roditeljski postupci, stavovi, znanje i vještine jednaki roditeljima heteroseksualne orijentacije ili da je kvantiteta i/ili kvaliteta bolja kod LGB roditelja.

4.3. Izazovi LGB roditeljstva

Kako bismo dobili uvid u to s kojim izazovima se suočavaju LGB roditelji u ostvarivanju roditeljstva sudionicima je postavljeno sljedeće pitanje: “s kojim poteškoćama se suočavate u roditeljstvu?”. Analizom odgovora sudionika dobiveno je pet sljedećih podtema što je vidljivo u Tablici 4.4. Cjeloviti prikaz rezultata vidljiv je u Prilogu 3.

Tablica 4.4.

Prikaz rezultata za izazove LGB roditeljstva

PODTEME	KODOVI
Izazovi vezani uz roditeljstvo općenito i odnos s djetetom	Izazovi vezani uz adekvatno roditeljsko postupanje u određenim situacijama Usklađivanje roditeljskog pristupa među partnerima Izgradnja odnosa s djetetom Izazovi povezani s karakteristikama djeteta Dob roditelja
Ostvarivanje prava i vidljivost LGB roditelja	Otežano ostvarivanje roditeljstva za LGB osobe u Hrvatskoj Administrativne poteškoće LGB roditelja Nedostatak druge osobe koja bi mogla koristiti bolovanje za dijete
Zabrinutost oko suočavanja djeteta s reakcijama okoline	Strah od reakcija i odnosa okoline prema djetetu Zabrinutost oko toga da će dijete biti suočeno s negativnim komentarima na društvenim mrežama Zabrinutost oko reakcija u državnoj školi
Život u svijesti da ih drugi promatraju drugačijima	Konstantan osjećaj promatranja Suočavanje s pogledima okoline Fokus zaposlenika u zdravstvu na seksualnost umjesto na zdravstveni problem Ostati autentičan kao LGB roditelj

<p style="text-align: center;">Izazovi vezani uz način na koje je roditeljstvo ostvareno</p>	<p>Suočavanje s regresijama kod udomljenog djeteta Suočavanje s dosadašnjim usvojenim neadekvatnim vrijednostima i obrascima ponašanja iz djetetove biološke obitelji Odgojna i obrazovna zapuštenost udomljenog djeteta Nošenje djeteta s činjenicom da ga je majka dala na posvojenje Djetetova potreba za tatom odnosno drugom roditeljskom osobom u jednoroditeljskoj obitelji Strah što će biti s djetetom ako se roditelju nešto dogodi u jednoroditeljskoj obitelji Prihvatanje roditeljevog partnera kao dodatne roditeljske figure</p>
---	---

Izazovi vezani uz roditeljstvo općenito i odnos s djetetom. Prema izjavama sudionika vidljivo je da se svi sudionici suočavaju s izazovima koji su vezani općenito uz roditeljstvo i odnos s djetetom. U okviru toga, sudionici su navodili da se suočavaju s izazovima koji su vezani uz adekvatno roditeljsko postupanje u određenim situacijama, odnosno jesu li kao roditelji dobro postupili [*“poteškoće su jedino ja sama, ono da sam good enough u svakoj situaciji, znaš ono. Naravno uvijek želiš biti najbolja što možeš, a ne možeš uvijek biti najbolja. Tako da moje poteškoće nisu nikad vezane za kćer, više za moje reakcije, to... jesam li ja dovoljno pametna bila u toj situaciji da sam shvatila što događa ili sam izreagirala ono k'o Dalmatinac ono a nj,nj,nj, znaš, bez, da sam propustila i to...”* (S7)]. Također jedna sudionica je, za razliku od ostalih, navela da joj je izazov usklađivanje roditeljskog pristupa s partnericom [*“... čisto poteškoća je ta što partnerica i ja imamo različiti pristup djetetu i različiti roditeljski pristup. I u komunikaciji i u samom odnosu prema kćeri drugačije i onda nekad ono se preklapamo kad smo primjerice skupa onda jedna bi na jedan način, druga bi na drugi način i onda tu se sukobimo, doslovno onako tko će, tko će sad prevagnuti”* (S5)]. Dvoje sudionika je također navelo da im je izazov izgradnja odnosa s djetetom [*“Sin, ako bi se gledalo onako nekako rodno zaista je taj klasični dječak koji voli ono nešto što je ajmo reći normativno u našem društvu za dječaka, a meni se to nikad nije svidjelo. Tako da tu mi je uvijek izazov i možda problem se povezati s njim na toj razini”* (S1)] te je također dvoje sudionika navelo izazove koji proizlaze iz karakteristika djeteta [*“... frka nas je puberteta... kad čuješ njega doma s četiri, pet godina da ti govori „ja nisam ništa, ja ništa ne vrijedim“ onak Isuse Kriste pomoć... on je zahtjevno dijete i ta razina energije i to sve skupa šta on donosi sam sa*

sobom je dodatan izvor brige neke kako da kažem da njemu omogućimo najbolje, da njemu napravimo za njega, da njemu bude dobro” (S4)]. Dvije sudionice su isto tako navele izazove koje proizlaze zbog njihove dobi [“Pa meni je izazov bio što sam ja njih dobila u jeku moje menopauze (smijeh)... Dakle, hormonski sam bila luda i tad sam dobila dvoje djece... Mislim sve je bilo teško, teška je ta menopauza sama po sebi, a onda još takva kataklizmička promjena u tom trenutku. Mislim koliko god je to pozitivna promjena, ali to mi je bilo baš teško” (S3)].

U istraživanju Maričić i suradnica (2016.) sudionici su također navodili izazove koji su jednaki ostalim obiteljima i proizlaze iz samoga roditeljstva, primjerice financijske probleme, fizičku iscrpljenost, brigu da se djetetu nešto ne dogodi te odgoj djece u “dobre ljude” (Maričić i sur., 2016).

Ostvarivanje prava i vidljivost LGB roditelja. Kao izazove LGB roditeljstva sudionici su također navodili ostvarivanje prava i vidljivost LGB roditelja u okviru čega su naveli da je ostvarivanje roditeljstva otežano u Hrvatskoj za LGB osobe [“... jer je to toliko kompliciran i dugotrajan proces koji se ne dogodi nikad preko noći nego ti moraš uprijeti svo vrijeme, svo energiju, novac, znanje i fokus” (S8)], jedna sudionica je navela da se suočila s administrativnim poteškoćama kao LGB roditelj u Hrvatskoj [“Pa mogu reći da smo naišli na nekoliko administrativnih poteškoća. Znači ono sustav Hrvatske nije prilagođen istospolnim obiteljima... nije to sad ništa sad ono nerješivo, ali u biti svaku našu poteškoću mi moramo sudskim putem rješavati i onda je to onako malo frustrirajuće... zadnji primjer je am ja kao partnerica nemam pristup egrađaninu kćerinom. Znači ono čisto ta administrativna, da ja mogu izvaditi njoj potvrdu o prebivalištu ili tako nešto...” (S5)] te je jedna sudionica kao izazov navela nedostatak druge osobe koja bi mogla uzimat bolovanje za dijete [“Zapravo izazov mi je taj što ja sad ili kao jedini biološki roditelj ili kao samohrani roditelji recimo sam jedina koja može uzeti bolovanje kad je on bolestan i to realno mi je poteškoća što je nešto što bi inače dva roditelja podijelila, dva hetero roditelja koji imaju roditeljska prava, a ovako istospolni roditelji vrlo teško će. Malo tko će doći do toga da mogu i jedan i drugi koristit bolovanje... To stvarno je izazov kad je to sve na jednu osobu se svali” (S8)].

Rezultati ovoga istraživanja donekle se razlikuju od dosadašnjeg istraživanja Maričić i suradnica (2016.) u kojem su sudionici kao jedan od značajnih problema navodili prava nebioloških roditelja i partnera. U ovom istraživanju sudionici su navodili da se nikada nisu pronašli u situaciji da primjerice ne mogu doći po dijete u vrtić jer nisu biološki roditelj, no dio njih bi se bolje osjećalo da znaju da i oni i njihov partner imaju zakonska prava, a ne da ono ovisi o volji stručnjaka i pojedinaca. Za razliku od toga, sudionici su navodili poteškoće svakodnevnog života, a nakon toga su bili usmjereni na prava LGB roditelja i njihovo ostvarivanje.

Zabrinutost oko suočavanja djeteta s reakcijama okoline. Dio sudionika u istraživanju je kao izazov navodilo zabrinutost oko suočavanja djeteta s reakcijama okoline. U okviru toga, roditelji imaju strah od reakcija i odnosa okoline prema djetetu zbog seksualne orijentacije roditelja [*“Pa ja mislim da je najveći izazov u biti kako će društvo reagirati prema našoj djeci... recimo sad konkretno u mojoj situaciji, kako će se njihovi prijatelji odnositi prema njima kada saznaju da im je tata gay... taj neki strah za njih da im to ne oteža... da društvo ne odbaci dijete zbog... evo zbog mene u ovom slučaju”* (S1)], zabrinuti su da će dijete biti suočeno s negativnim komentarima na društvenim mrežama [*“...neki dan kad je izašla vijest o presudi, kad čitaš komentare to je ono mislim. I recimo taj dio me možda zabrinjava. Jednog dana kad djeca budu bili na društvenim mrežama, a bit će nadam se što kasnije, da će bit suočeni sa takvim komentarima”* (S9)] te je jedna sudionica, čije će dijete sada krenuti u državnu školu, izrazila zabrinutost oko reakcija u državnoj školi [*“Tamo su svi malo ne znam slobodniji, bi se reklo (u privatnoj školi koju pohađa starija kćer). Sad da li će bit nekih problema kad mi dođemo tu u državnu školu, ali evo ja se nadam da neće biti. Evo to isto sad brijem ja već, mlada kćer će za, ne sad ovaj deveti (krenuti u školu) nego idući deveti, ja već brijem kako će njoj bit...”* (S2)].

Ovakvi rezultati također su dobiveni u dosadašnjim istraživanjima (Maričić i sur., 2016.; Van Dam, 2004.). Tako su u istraživanju Maričić i suradnica (2016.) sudionici izjavljivali da imaju strahu zbog stigmatizacije i neprihvatanja LGBT obitelji u društvu. Kros-kulturalna statistika (Agencija Europske unije za temeljna prava, 2014., prema Štambuk i sur., 2019.) pokazuje da je hrvatsko društvo visoko homofobično, s mnogim predrasudama i diskriminacijom prema LGBTIQ populaciji,

stoga ovakvi rezultati nisu iznenađujući. Jednako tako, u istraživanju Van Dam (2004.) majke homoseksualne orijentacije su također izražavale zabrinutost zbog potencijalnog zlostavljanja ili zadirivanja njihove djece vezano uz njihov seksualni identitet te se pokazalo da je učestalost verbalnog zlostavljanja prema djeci značajno rasla od 9 godine djeteta (Van Dam, 2004.).

Život u svijesti da ih drugi promatraju drugačijima. Prema izjavama sudionika dio njih živi u svijesti da ih drugi promatraju drugačijima. Tako jedna sudionica navodi konstantan osjećaj promatranja od strane okoline [*“Ti u principu si stalno svjestan te situacije da te se na neki način prosuđuje iz razloga to je općenito tema koja se često prosuđuje da li gej ljudi mogu usvajati djecu... Kad ideš sa djetetom kroz grad, ti si, ti si ono, ti si transparent... nekako si am primjer onoga što se trenutno znači o čemu trenutno prosuđujemo.... recimo da sad na kćerinoj slobodnoj aktivnost znaš ono, da ja sad na nju viknem, da li bi se na mene gledalo kao ono „aha, znala sam ja da one nemaju živaca za to“... da li će se neka reakcija pripisat tome... To je recimo jedno opterećenje što je dosta bitno... stalno igraš te neke uloge da oni (okolina) kuže da ti nisi sad neki čudak”* (S6)] te je jedna sudionica navela da se suočava s pogledima okoline [*“Meni ono što je najteže, ali to je zato što sam ja tako nekako malo introvert, mi kad negdje idemo, tipa odeš sad u šoping i dosta te ljudi gledaju. To je meni ono, ja nemam uvijek za to snage. Nekad sam super i reko baš me briga, ali ako sam ono down, pms ili si jednostavno pod presingom od nečeg onda rečem partnerici „ajme nemoj molim te, ne mogu da sad svi bulje“* (S7)]. Osim toga, jedna sudionica je podijelila svoje iskustvo da fokus zaposlenika u zdravstvu zna bit na njezinoj seksualnosti, a ne na zdravstvenom problemu [*“Znači bilo je par puta smo išli na hitnu sa mlađom kćeri je li ima upalu pluća, nema, nije imala i tako neke stvari. Onda ovoga u principu želim ići sama zato jer ako dođem s partnericom znaju nekad... ljudi počnu razmišljat o tome, dvije mame, umjesto da gledaju dijete i šta je djetetu... to sam par puta primijetila u nekoj maloj dozi i onda ne želim uopće, kaj koga briga jesam ja s nekim ili nisam, nego daj vidi šta je s djetetom, da li njoj treba šta ili ne. Ljudi ne sad iz možda neke loše namjere ili nešto, nego jednostavno iz znatiželje. Onda aha vi ste dvije mame, aha, aha, a tko je mama, tko je. Mislim ono bez veze umjesto da se fokusiraju na problem koji je.”* (S2)]. U okviru života u svijesti da su promatrani drugačijima, jedan od sudionika navodi da je izazov LGB roditeljima ostati autentičan,

odnosno da ne upadnu u zamku da je bolje skrivati svoju obiteljsku situaciju [*“mislim da je, da je veliki izazov bit autentičan, u smislu na van... postoji ta jedna zamka u koju je vrlo lako upast gdje hrpa ljudi se ni ne autaju zato što smatra da im je tako lakše, da će, da će im bit teže u životu ako se autaju, da će ih odbacit obitelj, da će im bit teže na poslu... to je ta neka zamka, izazov u koji mislim da mogu upast gej ili lezbijski parovi koji imaju djecu da ono em nekak da zašтите sebe, da sačuvaju svoju nekakvu privatnost, da sačuvaju sebe, a onda možda i da sačuvaju dijete, a mislim da dugoročno ne rade dobro nikome”* (S9)].

Prethodno navedeni rezultati u skladu su s dosadašnjim istraživanjima (Levounis i sur., 2012.; Van Dam, 2004.). Prema Levounis i suradnicima (2012.) LGBT roditelj mogu osjećati konstantan osjećaj odgovornosti da predstavljaju sve LGBT obitelji. Slični rezultati dobiveni su u istraživanju Van Dam (2004.) u kojem je 72 % majki homoseksualne orijentacije izražavalo kao učestalu zabrinutost da će problematično djetetovo ponašanje biti prepisano tome što ima roditelje homoseksualne orijentacije. Opasnost je u tome što postoji vjerojatnost da majke homoseksualne orijentacije koje se boje stigmatizirajuće povezanosti između problema njezinog djeteta i njezine seksualnosti možda neće tražiti pomoć od školskog sustava, pružatelja zdravstvenih usluga, psihologa i drugih izvora dostupnih obiteljima s problemima (Van Dam, 2004.). U skladu s izazovom LGB roditelja da ostanu autentični, odnosno da ne upadnu u zamku neautanja pokazalo se da se LGB roditelji obično nalaze u novim situacijama u kojim su kao LGB roditelji primorani se autati, a za koje su mislili da se nikada neće trebati autati - u susretu s učiteljima, pedijatrima, roditeljima djetetovih prijatelja i tako dalje (Levounis i sur., 2012.). Istraživanje Maričić i suradnica (2016.) pokazuje da su i roditelji i djeca svjesni rizika *coming outa* i boje se negativnih reakcija.

Izazovi vezani uz način na koje je roditeljstvo ostvareno. Osim izazova koji se javljaju kod svih ili dijela LGB roditelja, sudionici su navodili izazove koji su specifični, odnosno ovise o tome na koji način je roditeljstvo ostvareno. Tako je sudionik koji je udomio djecu naveo da su mu izazovi suočavanje s regresijama kod djeteta [*“To je nama zapravo i najveći izazov zato što ovaj oni imaju te am regresije koje su opet kažem nisu ništa novo. Posebno što su oni još u kontaktu s jednim od*

roditelja ovaj koji ima pravo na, na viđenja... jako puno je tu ovaj poslije neriješenih sukoba unutarnjih i emocija koje ne znaju proraditi i onda to obično danima nakon toga viđenja bude veliki izazov jer baš to, dogodi se regresija” (S9)], suočavanje s dosadašnjim usvojenim neadekvatnim vrijednostima i obrascima ponašanja djece iz biološke obitelji [“Imamo stvarno objektivno veliki izazove s tim, s tim teretom koji oni nose iz svoje prošlosti... od tih nekakvih obrazaca ponašanja, nesvjesnih stvari am, pa da, čak i vrijednosti. Mislim u startu prvih, prvih pola godine oni recimo se uopće nisu, jer živjeli su u jednoj obitelji koja je bila jako patrijarhalna, u kojoj se točno znalo tko je glavni pa onda je tu bilo i agresije. Oni su... točno dobili to, obrazac što su, koja je uloga žene, koja je uloga muškarca i onda je to njima bilo, njima su curice sve bile kao užas. Njima je pojam da imaju ikakvu interakciju sa ženskim spolom u smislu druženja, njima je to grozno ovaj jer su ono nekako u sebe su upili taj obrazac da žene manje vrijede” (S9)] te odgojna i obrazovna zapuštenost djece [“tu ima puno vještina koje su, koje oni am nisu zbog specifične situacije stekli... tu je falilo nekakvih osnovnih pojmova, godišnjih doba, dani u tjednu... pa što je, što je, ono ne znam, kako opisati neke stvari u prirodi... leksik koji je bio prilično ovaj oskudan...sjećam se kad je (mlađi sin došao), maloga nismo uopće razumjeli... pa tu su bili problemi logopedске naravi pa ovaj puno u tom smislu rada. Sve su to stvari na koje smo se mi, i dalje se jako fokusiramo” (S9)]. Sudionica koja je posvojila dijete kao izazov navodi kako djetetu olakšati nošenje s činjenicom da ga je majka dala na posvojenje [“(kada je kćer ljuta) pokušavamo skužiti je li to njoj povuklo neke druge emocije, je li to sad ono, znaš ono ona je otvorila neku svoju dramu koju mi ono ne možemo prepoznati... uvijek, uvijek strahujemo od toga. Mislim nešto što mi njoj nećemo nikad moći maknut, a to je ta činjenica da nju je majka dala na posvojenje. To je znači, to postoji ta činjenica koju će sigurno ona imati u životu s time ono neke borbe i probleme i to je recimo nešto što mi onak želimo joj to što više olakšati” (S6)]. Sudionica koja ostvaruje samohrano roditeljstvo kao izazove navodi djetetovu potrebu za tatom ili za drugom roditeljskom osobom [“Nisam sigurna malo oko ove tata teme. Tu nisam sigurna sada koji je razlog tome da li zato što su u nekakvoj razvojnoj fazi u kojoj se djeca, što i jesu, uspoređuju tko ima šta... pa se tu uspoređuju. Sad tu vidimo da nekakav tata fali i znam da mu je zbog toga žao i sad nisam sigurna da li je to ta rupa sad tu zato što baš fali tata ili se rupa sastoji u tome što smo mi mala obitelj. Tako da sam ja u vezi, ja mislim da bi

njemu onda ta rupa bila malo manja, ali da li bi skroz nestala to ne znam” (S8)] te strah što će biti s djetetom ako se njoj nešto dogodi [“Pa sigurna sam da postoji nekakv strah što će biti sa djetetom ako se meni nešto dogodi. Da, nema drugog biološkog roditelja” (S8)]. Sudionik koji je postao roditeljem u prethodnoj heteroseksualnoj vezi, a danas je u vezi s partnerom kao izazov navodi prihvaćanje njegovog partnera od strane djece [“Drugi izazov je prihvaćanje mog partnera kao isto nekog novog ajmo reći odgajateljskog faktora u svome tome što u biti kod nas ne postoji, gdje je ono pitanje „tko je on u cijelog tog priči?“ (S1)].

U dosadašnjim istraživanjima najviše je fokus bio na razlikama između samohranog LGB roditeljstva i obitelji s dva roditelja. U istraživanju Garets (2013.) pokazalo se da se samohrani LGB roditelji suočavaju s većim financijskim izazovima, odnosno nedostatkom praktične, materijalne i emocionalne podrške koju obično pruža partner (Barrett i Tasker, 2001.) što se razlikuje od dobivenih rezultata u ovom istraživanju u kojem je fokus kod samohranog roditeljstva bio na ostvarivanju roditeljskih prava koja bi olakšala skrb za dijete u situaciji kad treba primjerice bolovanje.

Sveukupno gledajući dobivene rezultate vezane uz izazove LGB roditeljstva u Hrvatskoj možemo zaključiti da se LGB roditelji u Hrvatskoj suočavaju s jednakim izazovima kao i roditelji heteroseksualne orijentacije. Uz to se suočavaju s izazovima koji su specifični za LGB obitelji te se javljaju kod svih ili dijela LGB obitelji, a dodatno se suočavaju sa specifičnim izazovima ovisno o tome na koji način je formirana njihova obitelj. Polazeći od ekološko-sistemske perspektive koja djelovanje pojedinca promatra kroz nekoliko višestruko povezanih razina, možemo reći da se LGB roditelji susreću s izazovima koji dolaze iz neposredne razine odnosa unutar obitelji, roditelj-dijete i s makrorazine koji se odnose na širu društvenu zajednicu i kulturu. Anticipacija i briga oko poteškoća koje mogu proizaći iz svakodnevnog života u kojem LGB osobe doživljavaju stigmatizaciju mogu biti svakodnevni stresor kojem su LGB roditelji izloženi u većoj mjeri nego su to roditelji heteroseksualne orijentacije. Takav stres opisan je teorijom manjinskog stresa gdje je jedna od dimenzija upravo očekivanje odbacivanja i diskriminacija, odnosno percipirana stigma (Meyer, 1995.).

4.4. Suočavanje s izazovima LGB roditeljstva

Kako bismo dobili uvid u to kako se LGB roditelji suočavaju s izazovima roditeljstva sudionicima je postavljeno sljedeće pitanje: “*opišite što radite kada ste suočeni s poteškoćama u roditeljstvu*”. Analizom odgovora sudionika dobiveno je sedam sljedećih podtema što je vidljivo u Tablici 4.5. Cjeloviti prikaz rezultata vidljiv je pod Prilog 4.

Tablica 4.5.

Prikaz rezultata za načine suočavanja s izazovima LGB roditeljstva

PODTEME	KODOVI
Dobivanjem pomoći i podrške od članova obitelji	Dobivanjem savjeta od članova obitelji koji imaju djecu Razgovorom s članovima obitelji Dobivanjem pomoći od članova obitelji Kompenzacijom nedostatka druge roditeljske figure članovima šire obitelji
Dobivanjem pomoći i podrške od prijatelja	Razmjenom iskustva s prijateljima koji imaju djecu Razgovorom s prijateljima
Dobivanjem pomoći i podrške od partnera/ice	Zajedničkim donošenjem odluka s partnerom/icom Traženjem pomoći od partnera/ice Zajedničkom samorefleksijom i dobivanjem utjehe od partnera/ice Razgovorom s partnerom/icom oko vlastitih briga Učenjem od partnera/ice kroz njegove/njezine savjete i iskustvo
Istraživanjem o roditeljstvu	Istraživanjem iskustva drugih obitelji Čitanjem o roditeljstvu Traženjem mišljenja stručnjaka
Radom na sebi	Ispravljanjem vlastitih nepoželjnih ponašanja Održavanjem tjelesne kondicije Naknadnim analiziranjem vlastitog ponašanja
Osnaživanjem djeteta za suočavanje s negativnim komentarima	Učenjem djeteta da na bezbolan načina doživljava komentare na društvenim mrežama Učenjem djeteta da se zauzme za sebe Prepuštanjem odluke djetetu o autanju kao dijete LGB roditelja
Pripremom okoline na dijete	Kreiranjem planova u situaciji da se roditelju nešto dogodi

Dobivanjem pomoći i podrške od članova obitelji. Većina sudionika navodilo je da se suočavaju s izazovima roditeljstva dobivanjem pomoći i podrške od članova obitelji. Jedna sudionica je navela da ono uključuje dobivanje savjeta od članova obitelji koji imaju djecu [*“partnerica ima sestru blizanku koja ima dva starija dečka koja nam isto tako puno sa savjetima ovoga pomaže ovoga tako da ono...”* (S5)], dvije sudionice su navele razgovor s članovima obitelji [*“Pa pitam ja i svoje roditelje ono s mamom si ja mogu razgovarati oko tako nekih stvari. Ne baš am, mislim neke stvari mogu s njom razgovarat, neke naravno ne baš”* (S4)] te je jedna sudionica navela dobivanje pomoći [*“Imaš sustav ljudi koji su tu kad ti zaštekaš. Obitelj koja je u blizini. Ja sam se vratila u svoju obiteljsku kuću zbog toga i sad tu živim... One su (mama i sestra) znači prva linija obrane ako ja zaštekam...”* (S8)]. Sudionica koja ostvaruje samohrano roditeljstvo, odnosno ona i sin žive sami također navodi da članovima šire obitelji kompenzira nedostatak druge roditeljske figure [*“(nedostatak oca) pokušavam kompenzirati sa dva strica... Znači on (sin) ako bi se osjetio u nekom trenutku usamljeno zato što ima samo jednog roditelja i nema brata i sestre i tako dalje onda cijela ta mreže šire familije je njegov oslonac. Znači cijela ta mreža bratića i toga.”* (S8)].

Dobivanjem pomoći i podrške od prijatelja. Prema izjavama sudionika LGB roditelji kod suočavanja s izazovima dobivaju pomoć i podršku od prijatelja. Dio sudionika je navelo da razgovara s prijateljima kada se suočavaju s izazovima roditeljstva [*“... imam dvije najbolje prijateljice s kojima mogu sve podijelit pa onda tako to pričamo i izbacimo sve ono što ide i o poslu i svačemu.”* (S2)] te je dio sudionika navelo da razmjenjuju iskustva s prijateljima koji imaju djecu [*“Imam puno frendica koje imaju djecu pa onda razgovaramo kako one hendlaju ne znam te ljutnje i kako u principu i njihova djeca to izražavaju. Znači izmjenjujemo ta iskustva* (S6)“].

Dobivanjem pomoći i podrške od partnerica/ice. Sudionici su također navodili da im u suočavanju s izazovima roditeljstva puno znači dobivanje pomoći i podrške od partnerica/ice. Prema izjavama sudionika ono uključuje zajedničko

donošenja odluka s partnerom/icom [*“Pa to što smo zajedno partnerica i ja (mi pomaže u suočavanju s izazovima). Sve, nekako sve te neke stvari zajedno zapravo odlučujemo... (S4) ”*], traženje pomoći od partnera/ice [*“... ako ja vidim da je meni teško recimo i nešto ne mogu hendlat onda nju (partnericu) uključim. Mislim, uključim, onda tražim pomoć negdje tako (S4)”*]] te zajedničku samorefleksiju i dobivanje utjehe od partnera/ice [*“Mi isto dosta pričamo (partnerica i ja) o tome pa smo tu negdje ono. Nas dve velim najviše tom nekom samorefleksijom ono poslije aha možda ovo, možda ono. Onda jedna drugo tješimo „ma nisi, nisi, dobro si napravila“ (smijeh) i tako, da... Znači najviše razgovorom to rješavamo” (S6)*]]. Također, sudionici su navodili razgovor s partnerom/icom oko vlastitih briga [*“Ono prvo njoj (partnerici) sve rečem i ona onaj. Moja partnerica ti je dosta stvarno empatična i tolerantna... Uvijek će te saslušati, smireno odgovoriti, neće te osuđivati... Tako da je ona super meni podrška i ja kad nešto se osjećam da sam loše napravila ili sam krivo reagirala ili, onda se njoj izjadam” (S7)*]] te učenje od partnera/ice kroz njezino iskustvo i savjete [*“(kćer) je već k'o mala imala ono devedeset pet posto sam mirna, mirna, pet posto sam eksplozija, baca bombe, ono baš k'o mala beba. Onda me ustvari moja partnerica nekako naučila nositi se s tim, ono smiriti se, to smiriti sebe, ne šokirati se i pokušati smiriti nju... moja partnerica ima sina od osamnaest godina pa tu ima bogato iskustvo... tako da je ona nepresušni izvor informacija i savjeta” (S10)*]].

Ovakvi rezultati u skladu su s dosadašnjim istraživanjima (Maričić i sur., 2016.; Van Dam, 2004.). Tako se u istraživanju Maričić i suradnica (2016.) pokazalo da su LGB roditeljima u Hrvatskoj glavna podrška partneri, obitelj, prijatelji, kolege, a nekima i grupa podrške LGB roditeljima i stručnjaci za mentalno zdravlje. Levounis i suradnici (2012.) dodatno ističu da LGB roditelji mogu biti skloniji tražiti društvo prijatelja heteroseksualne orijentacije ili onih s djecom više nego LGB prijatelja bez djece s kojima sada imaju manje zajedničkih točaka, a za razliku od toga, prolaze jednake životne faze i slično iskustvo kao roditelji heteroseksualne orijentacije s djecom. Tako su i ovom istraživanju sudionici isticali da im pomoć i podršku pružaju osobe koje imaju djecu, no njihovu ulogu nisu isticali kao značajniju ili veću od ostalih osoba koje im također pružaju pomoć i podršku.

Istraživanjem o roditeljstvu. Kao jedan od načina suočavanja s izazovima roditeljstva sudionici su navodili istraživanje o roditeljstvu. Prema izjavama sudionika ono uključuje istraživanje iskustva drugih obitelji [*“... i u principu smo tu dosta istraživali koja su iskustva drugih nekih obitelji koja su prošla kroz to” (S1)*], čitanje o roditeljstvu [*“... dosta onako znam i literature iščitati ovoga... (S5)”*] te traženje mišljenja stručnjaka [*“Ako imamo baš neki konkretan problem onda tražimo pomoć recimo evo ta frendica koja radi kao psiholog radi s djecom ili nekoga ‘ko je iz struke jer mi znamo njega, ali ljudi iz struke znaju djecu... on je isto uključen u određenu udругu i oni imaju psihologe dječje i tako pa onda i s njima isto neke stvari... onda se s njima konzultiramo i tako” (S4)*].

Radom na sebi. Kada su suočeni s određenim izazovima roditeljstva sudionici su također navodili da se s njima suočavaju radom na sebi. U okviru toga, jedna sudionica je navela da se suočava s izazovima ispravljanjem vlastitih nepoželjnih ponašanja [*“moje poteškoće nisu nikad vezane za kćer, više za moje reakcije, to. Onda ako imam neko ponašanje koje mi se nije svidjelo, nastojim ga popraviti. Ono osvijestiti, priznat sebi da sam zeznula... i onda drugi put kad dođe ista situacija nastojim to pametno ishendlat da ne ponovim istu grešku” (S7)*], jedna sudionica je navela održavanje tjelesne kondicije [*“Tako da sam ja recimo od kad smo dobili kćer baš počela trčati, vježbat i nekad ono kad trčim kroz park pa mi se kao ne da, onda samo pomislim „imaš dijete, trči“ (S7)”*] te je jedna sudionica navela naknadno analiziranje vlastitog ponašanja [*“Mislim, a vrlo često, kažem, nakon, nakon što se nešto dogodilo sjednem i razmišljam da li sam to trebala reći ili sam možda trebala ipak to ne reći i tako. Jednostavno nema, nema formule... a ti možeš razmisliti poslije je li to sad bilo dobro ili nije” (S6)*].

Osnaživanjem djeteta za suočavanje s negativnim komentarima. Prema izjavama sudionika jedan od načina suočavanja s izazovima roditeljstva je osnaživanje djeteta za suočavanje s negativnim komentarima što čine tako da nastoje naučiti dijete da na bezbolan način doživljava komentare na društvenim mrežama [*“... i sad moramo mi se isto potruditi da djeci nekako usadimo taj naš stav kako se mi nosimo s time (s negativnim komentarima okoline na društvenim mrežama) i koliko je nama to nebitno i koliko nam je ne znam žao ljudi koji nas ne znaju ili koji nisu imali sreće u životu da*

upoznaju različite ljude pa onda imaju tako rigidne stavove” (S9)], uče dijete da se zauzme za sebe [“... ono što, što svi mi LGB roditelji razmišljamo znači svi bi mi voljeli pružiti djeci dovoljno alata da se oni u nekakvoj potencijalno negativnoj situaciji mogu obraniti. Verbalno... najbolje što sam za sada vidjela je ih znači da se uči da se suprotstavi nekom, da jasno kažu ne, nemoj, ne, to me smeta... (S8)] te prepuštaju odluku djetetu o autanju kao dijete LGB roditelja [“Tako da za sada ne zna previše njih (za moju orijentaciju), ne ulazimo u tu temu (partner i ja s drugima) ako nije potrebno i mislim da to proizlazi iz cijele te zaštite za djecu da što manje ljudi, u biti više da njima damo slobodu ako oni žele izraziti i reći da oni imaju tu slobodu reći, a ne da ih mi stavljamo pred gotov čin” (S1)].

U prethodnim istraživanjima također se pokazalo da majke homoseksualne orijentacije nastoje pomoći djetetu da izgradi razumijevanje i otpornost za zlostavljanje i zadirkivanje kroz diskusiju o različitim metodama suočavanja i pružanjem alata za suočavanje s negativnim reakcijama (Gartrell i sur., 2000.; Lynch i Murray, 2000., sve prema Van Dam, 2004.).

Pripremom okoline na dijete. Prema izjavama sudionika jedan od načina suočavanja s izazovima LGB roditeljstva je i priprema okoline na dijete. U okviru toga sudionici su navodili da se suočavaju s izazovima kreiranjem planova u situaciji da se roditelju nešto dogodi [“Ja mislim da smo mi svi u ta roditeljstva ušli s toliko promišljanja, toliko pripreme, osigurača, planova da, da ono, i, i to je pokriveno već i imamo varijante a, b, c i, i ja stvarno ne znam šta bi se moralo dogoditi, da, da sin ostane sam... baš zato što je sve to toliko, toliko promišljeno unaprijed” (S8)] te predviđanjem izazova i planiranjem načina suočavanja s njima [“Plan je iduće godine otići tamo (u školu), porazgovarati s ravnateljicom i vidjet. Reći im situaciju i vidjet da dobije onda ona (kćer) kod tih (učitelja)... ići ću to napraviti da za svaki slučaj da probam da baš ne dobije nekakvu učiteljicu koja je totalno protiv svega... probat to onako preduhitrit” (S2)].

Sveukupno gledajući načine na koje se LGB roditelji u Hrvatskoj suočavaju s izazovima roditeljstva možemo zaključiti da koriste uobičajene načine suočavanja, odnosno pomoći i podršku obitelji, prijatelja, partnera/ice, istraživanje o roditeljstvu

te rad na sebi, dok je specifično za LGB roditelje da osnažuju djecu za suočavanje s negativnim komentarima te pripremaju okolinu za dijete. Ti rezultati nam pokazuju da iako sudionici nisu izjavljivali da su im izazovi reakcije okoline, odnosno na mikrorazini nemaju negativnih iskustva s okolinom, svjesni su potencijalnog zadirivanja njihove djece zbog čega ih onda i nastoje unaprijed osnaživati za takve situacije i pripremaju okolinu na dijete. Bos i suradnici (2004.b) navode kako su glavne brige majki lezbijki upravo nepovoljni položaj njihove djece zbog predrasuda u okolini, iako je studija iz Velike Britanije u kojoj su sudjelovala djeca odrasla u lezbijskim obiteljima pokazala da ta djeca nisu imala veću vjerojatnost od djece iz obitelji roditelja heteroseksualne orijentacije da bi ih vršnjaci zadirivali.

Za razliku od dobivenih rezultata, u nekim dosadašnjim istraživanjima se pokazalo da roditelji koriste neke ostale strategije suočavanja s izazovima roditeljstva koje ne koriste sudionici ovoga istraživanja. Tako se u ostalim istraživanjima spominje da sudionici donose odluku da neće otkriti svoju seksualnu orijentaciju u javnosti kako bi zaštitili sebe i djecu (Perlesz i sur., 2006.) te da ponekad ulaze u rasprave i pokušavaju utjecati na mišljenje ljudi oko sebe, odnosno da svakodnevnih situacije koriste za educiranje i izlaganje ljudi oko sebe svome seksualnom identitetu (Maričić i sur., 2016.). Budući da su sudionici u ovome istraživanju navodili kako nemaju negativnih iskustava s okolinom, tako niti nisu navodili strategije slične ovima.

4.5. Ograničenja istraživanja

Važno je napomenuti da i ovo istraživanje ima određena ograničenja. Budući da su uzorak činile u znatno većem omjeru žene, postoje ograničenja kada rezultate interpretiramo u kontekstu LGB očinstva. Tako je u ovom istraživanju sudjelovalo svega dvojice očeva, no zapravo je i za očekivati je da je općenito manji udio LGB očeva u Hrvatskoj od LGB majki zbog češćih sudskih presuda kod dodjele skrbništva u koristi majkama, veće otežanosti ostvarivanja roditeljstva te veće stigmatizacije (Goldberg, 2010., prema Maričić i sur., 2016). Nadalje, regrutacija sudionika je uključivala dolazak do potencijalnih sudionika preko udruga i poznanstva. Potencijalni nedostatak ovakvog načina regrutacije je pristranost uzorka što bi značilo da se sudionici u ovom istraživanju vrlo vjerojatno po određenim karakteristikama razlikuju od

ostalnih ispitanika koji nisu bili uključeni u realizirani uzorak. Tako je moguće da su sudjelovanju u istraživanju više bili skloni roditelji koji se nisu susreli s negativnim društvenim reakcijama, bolje se nose s izazovima roditeljstva ili generalno imaju manje poteškoća u roditeljstvu. Također, početni sudionici su dalje upućivali na druge sudionike zbog čega je potencijalni nedostatak taj da je riječ o osobama s istim ili sličnim iskustvom roditeljstva, dok one osobe čije se iskustvo značajnije razlikovalo moguće nisu obuhvaćene ovim istraživanjem. Vezano uz postignutost teorijskog zasićenja, ono je postignuto u području odgojnih ciljeva i roditeljskih postupaka, dok je u dijelu izazova LGB roditeljstva vidljivo da su oni povezani i sa specifičnim obiteljskim situacijama, stoga bi to trebalo dodatno istražiti.

Vezano uz metodu prikupljanja podataka, također postoje određena ograničenja. Korištenjem posrednih metoda kao što je intervju, istraživač o ponašanju saznaje na temelju neizravnih pokazatelja što može dovesti do pogrešnih rezultata jer ispitanici mogu ne odgovarati iskreno, rukovoditi se društveno poželjnim odgovorima ili davati neprecizne odgovore ne poznavajući same sebe dovoljno (Milas, 2009.). U skladu s time, za buduća istraživanja predlaže se korištenje dodatnih metoda prikupljanja podataka zajedno uz intervju. Za temu ovog diplomskog rada predlaže se opažanje bez uključivanja koje bi se moglo odviti u domu ispitanika gdje bi interakcija roditelja i djeteta bila videosnimljena u svrhu dobivanja boljeg uvida u ponašanje roditelja u odnosu s djetetom. Prijedlog ponašanja koja bi se opažala za ovo istraživanje bila bi primjerice izražavanje toplih i pozitivnih emocija, pogled u dijete, pružanje emocionalnog dodira, tepanje i tako dalje te bi se mogla opažati i usklađenost tih ponašanja sa signalima djeteta.

4.6. Praktične implikacije i prijedlozi za buduća istraživanja

Rezultati ovoga istraživanja pokazali su da se LGB roditelji uz izazove koji proizlaze iz roditeljstva i donosa s djetetom također suočavaju sa specifičnim izazovima. Primjena rezultata ovoga istraživanja može poslužiti postojećim udrugama i stručnjacima koji se bave pružanjem podrške LGB roditeljima za razvoj dodatnih radionica i aktivnosti kojima bi olakšali LGB roditeljima suočavanje sa specifičnim izazovima, konkretno zabrinutosti oko suočavanja djeteta s negativnim reakcijama

okoline te život u svijesti da ih drugi promatraju drugačijima. Tijekom tih radionica sudionici mogu dobiti podršku stručnjaka i drugih LGB osoba, ali i međusobno izmjenjivati iskustva što njima pomaže u roditeljskoj ulozi. Vezano uz otežano ostvarivanje roditeljstva i (ne)vidljivost LGB roditelja u Hrvatskoj, ono može poslužiti za promoviranje i empirijsko utemeljenje izmjena zakonskih odredaba kojima će se ukloniti administrativne poteškoće za LGB roditelje te olakšati ostvarivanje roditeljstva kroz pružanje informacije i emocionalne podrške budućim LGB roditeljima. Također, budući da se pokazalo da se LGB roditelji suočavaju s izazovima vezanima uz način formiranja obitelji, važno je predvidjeti i uključiti LGB roditelje na postojeće radionice za udomitelje, posvojitelje, razvedene roditelje i samohrane roditelje primarno na području Grada Zagreba. Time bi se ujedno povećala i vidljivost LGB obitelji u Hrvatskoj, ali i pružila roditeljima potrebna podrška. Rezultati također pokazuju da u suočavanju s izazovima roditeljstva LGB roditelji istražuju o roditeljstvu, traže mišljenja stručnjaka i iskustva dosadašnjih obitelji, stoga se predlaže organiziranje dodatnih edukacija i radionica za LGB roditelje.

Za socijalne radnike ovo istraživanje ima značaj za upoznavanje s obilježjima LGB roditelja te njihovih iskustava kako bi mogli prepoznati njihove potrebe i adekvatno im pružiti pomoć i podršku. Posebice je važno raditi na razvijanju senzibiliteta i prihvaćanju LGB roditelja od strane stručnjaka u centrima za socijalnu skrb, budući da se zbog nedavno donesenih presuda kojima je kao novina omogućeno da LGB osobe mogu biti udomitelji i posvojitelji može očekivati da će LGB osobe biti sve češći kandidati za procjenu podobnosti i prikladnosti za posvojenje i udomiteljstvo. U skladu s time, predlaže se provođenje dodatnih edukacija na kojima će se educirati socijalni radnici u centrima za socijalnu skrb o obilježjima, specifičnostima i potrebama LGB roditelja kao i o do sada potvrđenim poželjnim i prikladnim roditeljskim kapacitetima za odgajanje djeteta.

U ovom istraživanju većinom je sudjelovao jedan od roditelja iz obitelji, dok su iz dvije obitelji sudjelovale obje partnerice. Za buduća istraživanja predlaže se provođenje intervjua i s partnerima roditelja što bi uključivalo ispitivanje specifičnosti njihovog iskustva čime bi se dobio širi uvid u odnose u obitelji, šira slika izazova LGB roditeljstva te što njima kao partnerima pomaže u suočavanju. Za buduća istraživanja

također se predlaže uključivanje djece LGB roditelja čime možemo doći do bogatijih podataka, dobiti uvid u djetetovu percepciju obiteljskih odnosa te s kojim izazovima se oni suočavaju kao djeca iz LGB obitelji. Također, temi roditeljstva može se pristupiti i iz kuta teorije manjinskog stresa. Moguće je i provođenje fokusnih grupa sa stručnjacima centara za socijalnu skrb u Hrvatskoj kako bi se dobilo uvid u mišljenje stručnjaka o LGB roditeljstvu pod vidom njihove profesionalne uloge.

5. Zaključak

LGB roditeljstvo učestala je tema u američkim i ponekim europskim znanstvenim i stručnim zajednicama. Iako su u posljednjih nekoliko godina provedena istraživanja i u Hrvatskom kontekstu, ona su i dalje rijetko prisutna, a općenito znanje o obiteljima s LGB roditeljima u Hrvatskoj je oskudno. Ovo istraživanje i njegovi rezultati pružaju uvid u doživljaj i iskustvo roditeljstva iz perspektive LGB roditelja što je za sada još uvijek na domaćim prostorima nova i neistražena tema. Roditelji oblikuju temelje za život djece i njihova svakodnevna iskustva što ima značajan utjecaj na djetetov razvoj, zdravlje i dobrobit.

Dobiveni rezultati pokazuju da su odgojni ciljevi LGB roditelja u Hrvatskoj u skladu s konceptom roditeljstva u najboljem interesu djeteta, odnosno da roditelji smatraju značajnim naučiti dijete vrijednostima samoostvarenja i autentičnosti, prosocijalnom ponašanju, konstruktivnim obrascima komunikacije, razviti toleranciju prema drugima te da bude emocionalno zrela osoba. Rezultati su pokazali da LGB roditelji koji su sudjelovali u ovom istraživanju svojim ponašanjem prema djetetu uvažavaju temeljne djetetove potrebe, odnosno njihovo ponašanje odgovara roditeljstvu u najboljem interesu djeteta. Vezano uz izazove roditeljstva, LGB roditelji u Hrvatskoj suočavaju s izazovima vezanima uz roditeljstvo općenito i odnos s djetetom, a uz to se suočavaju s izazovima koji su specifični za obitelji s LGB roditeljima - ostvarivanje prava i vidljivost LGB roditelja, zabrinutost oko suočavanja djeteta s reakcijama okoline te život u svijesti da ih drugi promatraju drugačijima. Također, LGB roditelji suočavaju se i sa specifičnim izazovima ovisno o tome na koji način je formirana njihova obitelj. Za razliku od do sad provedenog istraživanja u Hrvatskoj, sudionicima ne predstavljaju izazov zakonska prava nebiološkog roditelja, no dio njih bi se bolje osjećalo da znaju da i njihov partner ima zakonska prava. Prilikom suočavanja s navedenim izazovima LGB roditelji koriste uobičajene načine suočavanja, odnosno pomoć i podršku obitelji, prijatelja, partnera/ice, istražuju o roditeljstvu te rade na sebi, dok je specifično za LGB roditelje da osnažuju djecu za suočavanje s negativnim komentarima te pripremaju okolinu za dijete.

S obzirom na nedavno donesene sudske presude, može se očekivati da će LGB osobe biti sve češći kandidati za procjenu podobnosti i prikladnosti za posvojenje i udomiteljstvo u centrima za socijalnu skrb. Važno je da prilikom donošenja odluka

stručnjaci sustava socijalne skrbi kao i stručnjaci u okviru ostalih sustava vode računa o provedenim istraživanjima, odnosno empirijskim nalazima. Tako i rezultati ovoga istraživanja mogu koristiti za upoznavanje s obilježjima, specifičnostima i potrebama LGB roditelja kao i o do sada potvrđenim poželjnim i prikladnim roditeljskim kapacitetima za odgajanje djeteta. S obzirom na ograničenja ovoga istraživanja i neistraženost ostalih aspekata LGB roditeljstva u Hrvatskoj, predlaže se provođenje daljnjih istraživanja kako bi se probudile dobivene spoznaje i stekle nove.

Popis slika

Graf 1. *Prikaz sudionika istraživanja prema načinu ostvarivanja roditeljstva*, stranica 16.

Graf 2. *Prikaz broja i dobi djece u obiteljima sudionika istraživanja*, stranica 17.

Popis tablica

Tablica 4.1. *Prikaz rezultata dobivenih tematskom analizom*, stranica 21.

Tablica 4.2. *Prikaz rezultata za odgojne ciljeve LGB roditelja*, stranica 22.

Tablica 4.3. *Prikaz rezultata za roditeljsko ponašanje u odnosu s djetetom*, stranica 27.

Tablica 4.4. *Prikaz rezultata za izazove LGB roditeljstva*, stranica 37.

Tablica 4.5. *Prikaz rezultata za načine suočavanja s izazovima LGB roditeljstva*, stranica 45.

Literatura

1. Abraham, E., Hendler, T., Shapira-Lichter, I., Kanat-Maymon, Y., Zagoory-Sharon, O., & Feldman, R. (2014). Father's brain is sensitive to childcare experiences. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *111*(27), 9792-9797.
2. Barrett, H., & Tasker, F. (2001). Growing up with a gay parent: Views of 101 gay fathers on their sons' and daughters' experiences. *Educational and Child Psychology*, *18*(1), 62-77.
3. Bos, H. M., Van Balen, F., & Van Den Boom, D. C. (2004.a). Experience of parenthood, couple relationship, social support, and child-rearing goals in planned lesbian mother families. *Journal of Child psychology and Psychiatry*, *45*(4), 755-764.
4. Bos, H. M. W., von Balen, F., van den Boom, D. C., & Sandfort, G. M. (2004.b). Minority stress, experience of parenthood and child adjustment in lesbian families. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, *22*(4), 291-304.
5. Bos, H. M. W., van Balen, F., & van den Boom, D. C. (2007). Child adjustment and parenting in planned lesbian-parent families. *American Journal of Orthopsychiatry*, *77*(1), 38-48.
6. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, *3*(2), 77-101.
7. Clarke, V. (2002). Sameness and difference in research on lesbian parenting. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, *12*(3), 210-222.
8. Collins, W. A., & Laursen, B. (1999). *Relationships as developmental contexts: The Minnesota symposia on child psychology*. London: Lawrence Erlbaum associates.
9. Državni zavod za statistiku (2011). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova: Stanovništvo staro 15 i više godina prema vrsti zajednice u kojoj osoba živi, starosti i spolu*. Posjećeno 19.2.2022. na mrežnoj stranici Državnog zavoda za statistiku:
https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_26/H01_01

_26.htmlcensus2011/results/htm/H01_01_26/H01_01_26.html (15 January 2019)

10. Doug, A. (2015). More Heat Than Light: A Critical Assessment of the Same-Sex Parenting Literature 1995–2013. *Marriage & Family Review*, 51(2), 154-182.
11. Čudina – Obradović, M., & Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
12. Čudina-Obradović, M., & Obradović, J. (2002). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. *Revija za socijalnu politiku*, 10(1), 45-68.
13. Gates, G. J. (2013). *LGBT Parenting in the United States*. Los Angeles: The University of California, Williams Institute.
14. Kamenov, Ž., Huić, A., & Jelić, M. (2019). Stavovi heteroseksualnih osoba u Hrvatskoj prema pravu na roditeljstvo lezbijki i gejeva: efekt tradicionalnog stava prema rodnim ulogama. *Revija za sociologiju*, 49(2), 231-251.
15. Lacković-Grgin, K. (2010). Doživljaj i praksa roditeljstva u različitim životnim razdobljima. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 20(4), 1063- 1083.
16. Levounis, P., Drescher, J., & Barber, M. E. (2012). *The LGBT Casebook*. Washington: American Psychiatric Pub.
17. Maričić, A., Štambuk, M., Tadić Vujčić, M., & Tolić, S. (2016). *Ja nisam gej mama, ja sam mama: roditeljstvo LGB osoba u Hrvatskoj*. Zagreb: Jesenski i Turk.
18. Meyer, I. H. (1995). Minority stress and mental health in gay men. *Journal of Health and Social Behavior*, 36(1), 38–56.
19. Meyer, I. H. (2003): Prejudice, Social Stress, and Mental Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: Conceptual Issues and Research Evidence. *Psychological Bulletin*, 129(5), 674-697.
20. Milković, M. (2013). *Brutalna stvarnost: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Zagreb Pride.
21. Neresheimer D., C., & Daum, M. M. (2021). Parenting Styles of Gay Fathers.

Journal of GLBT Family Studies, 17(2), 102-117.

22. Patrčević, S., & Ernečić, M. (2020). Razvoj djece u istospolnim obiteljima – činjenice, predrasude i uloga društva. *Ljetopis socijalnog rada*, 27(3), 563-590.
23. Patterson, C. J., & Chan, R. W. (1999). Families Headed by Lesbian and Gay Parent. U Lamb, M. E. (ur.), *Parenting and child development in „nontraditional“ families* (str. 191-219). New York.: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
24. Pećnik, N. (2021). *Roditeljstvo u najboljem interesu djeteta i podrška roditeljima i djeci u zahtjevnim okolnostima*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku u suradnji s Centrom za podršku roditeljstvu „Rastimo zajedno“.
25. Pew Research Center (2020). *The Global Divide on Homosexuality Persists*. Posjećeno 19.2.2022. na mrežnoj stranici Pew Research Center: <https://www.pewresearch.org/global/2020/06/25/global-divide-on-homosexuality-persists/>
26. Perlesz, A., Brown, R., McNair, R., Lindsay, J., Pitts, M., & De Vaus, D. (2006). Lesbian family disclosure: Authenticity and safety within private and public domains. *Lesbian & Gay Psychology Review*, 7(1), 53-64.
27. Prenkolnikaj, A. (2018). *Odrastanje djece u istospolnim obiteljima*. Završni rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet
28. Rašan, I., Car, Ž., & Ivšac Pavliša, J. (2017). Doživljaj samoga sebe i okoline kod roditelja djece urednog razvoja i roditelja djece s razvojnim teškoćama. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53(2), 72-87.
29. *Rozi megafon: Izvještaju Zagreb Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2014. – 2017.* (2018). Zagreb: Zagreb pride.
30. Turner, P. H., Scadden, L., & Harris, M. B. (1990). Parenting in Gay and Lesbian Families. *Journal of Gay & Lesbian Psychotherapy*, 1(3), 55-66.
31. Schumm, W. R. (2010). Comparative Relationship Stability of Lesbian Mother and Heterosexual Mother Families: A Review of Evidence. *Marriage & Family Review*, 46(8), 499-509.
32. Schumm, W. R. (2005). *Gay marriage and child custody issues: A social science perspective*. Rad izložen na konferenciji “Lofton and the Future of

Lesbian and Gay Adoption”.

33. Short, E., Riggs, D. W., Perlesz, A., Brown, R., & Kane, G. (2007). *Lesbian, gay, bisexual and transgender (LGBT) parented families*. Melbourne: The Australian Psychological Society.
34. Singh, A. A., & Shelton, K. (2011). A Content Analysis of LGBTQ Qualitative Research in Counseling: A Ten-Year Review. *Journal of Counseling & Development, 89*, 217-226.
35. Šepčević Sudar, A. (2014). *Doživljaj roditeljske kompetentnosti i stresa kod roditelja djece vrtićke dobi*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
36. Štambuk, M., Tadić Vujčić, M., & Milković, M. (2019). Putevi do roditeljstva LGBTIQ osoba u Hrvatskoj: tko želi postati roditelj i kako?. *Revija za sociologiju, 49(2)*, 175-203.
37. Ulferts, H. (2020). Why parenting matters for children in the 21st century: An evidence-based framework for understanding parenting and its impact on child development. Posjećeno 27.12.2006. na mrežnoj stranici OECD: <https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WK P%282020%2910&docLanguage=En>
38. *Convention on the Rights of the Child* (1989). New York: United Nations.
39. Van Dam, M. A. A. (2004). Mothers in Two Types of Lesbian Families: Stigma Experiences, Supports, and Burdens. *Journal of Family Nursing, 10(4)*, 450–484.
40. Vučković Juroš, T. (2017). Usporedba ishoda djece iz obitelji istospolnih i raznospolnih partnera: Osvrt na kvantitativne studije provedene na slučajnim reprezentativnim uzorcima. *Revija za sociologiju, 47(1)*, 65-95.
41. Vučković Juroš, T. (2019). “Zašto ovdje možemo, a tamo ne možemo biti obitelj?": Kako socioinstitucionalni okviri oblikuju iskustva LGB roditeljstva. *Revija za sociologiju, 49(2)*, 205

Prilozi

Prilog 1. Prikaz rezultata s izjavama sudionika za odgojne ciljeve LGB roditelja

Izjave sudionika	Kodovi	Podteme
<i>... jako mi je važna općenito ta neka pa rekao bih obzirnost, ali u smislu da misle na druge ljude, kako je njima am,... usklađivanje svojih potreba sa potrebama drugih. (S1)</i>	Razviti obzirnost kod djeteta	Naučiti dijete prosocijalnom ponašanju
<i>... ono naučit ju da vidi druge ljude, da ima svijest da su drugi ljudi oko tebe i imaju i oni neke i njima se nešto događa, a ne samo ja, ja, ja. (S7)</i>		
<i>Amm pa dio koji mislim recimo da nam ide je... što moj sin dobro primjećuje ljude oko sebe... prepoznaje njihove potrebe, želje drugih, poštuje njihove reakcije, uočava ih što nije uvijek slučaj kod djece te dobi. (S8)</i>		
<i>Isto ovaj dosta često kod udomljene djece je to problem pa razvijamo to da vide druge ljude, ne samo sebe. (S9)</i>		
<i>... možda neka empatija, razumijevanje prema drugim ljudima. (S1)</i>	Razviti empatiju kod djeteta	
<i>... da bude empatična (S6)</i>		
<i>Pa pokušavam joj prenijeti vrijednost nekakve empatije, razumijevanja prema drugim ljudima i njihove situacije u kojoj se nalaze. (S10)</i>		
<i>Slušanje... tu možda neka vještina koja mi je važna je... empatijsko slušanje. (S1)</i>		
<i>trudim se da (kćeri) budu poštene u životu, to mi je dosta bitno...(S2)</i>	Razviti poštenje kod djeteta	
<i>... poštenje ono neke klasike (S3)</i>		

... da (kćer) bude poštena... (S7)		
<i>Kod starije kćeri, ona je sada u pubertetu, tu mi je bitno da se lijepo, pristojno javi, da se nauči pristojno ophoditi i to. (S3)</i>	Naučiti dijete da se pristojno ponaša	
... da bude pristojna (S6)		
... da bude pristojna prema ljudima. To je recimo učimo da lijepo pozdravi, da pita kako ste... (S7)		
da se ne ponaša razmaženo (S6)	Odgojiti dijete da se ne ponaša razmaženo	
<i>Ja ne želim da ona bude razmažena... nekako mislim da to poslije kroz život nije baš dobra osobina. (S7)</i>		
da ne bude ono razmažena, bahata, zahtjevna... (S10)		
... da budu dobri ljudi (S9)	Odgojiti dijete da bude dobra osoba	
... i da ono bude dobra i blaga prema drugim ljudima (S10)		
... i da pritom budu dobre, da nikom ne nanose zlo, nepravdu (S2)		
... u isto vrijeme da ima svoje ja (S10)	Naučiti dijete da se zauzme za sebe	Naučiti dijete asertivnom ponašanju
<i>... svi bi mi (LGB roditelji) voljeli pružiti djeci dovoljno alata da se oni u nekakvoj potencijalno negativnoj situaciji mogu obraniti. Verbalno. Zato što ih netko zafrkava ili tako nešto... zapravo najbolje što sam za sada vidjela je ih znači da se uči da se suprotstavi nekom, da jasno kažu ne, nemoj, ne, to me smeta. Takve načine, da se na taj način uče am izražavati... (S8)</i>		
... da u stvari to nekako da cijeni to prijateljstvo da ono. Znači da se nekako oke ponaša sa, sa prijateljima, da to ne obezvrjeđuje to kao ono. (S6)	Naučit dijete da poštuje druge ljude	

<i>Ovako am ja se trudim da one cijene tuđe, tuđi trud, tuđe vrijeme. (S3)</i>		
<i>Am da cijene stvari, da ne trgaju. To je njima bio problem, one su došle njima je sve am ne znam. Slomi se, nema veze. To je mene dosta smetalo, onda se to trudim da shvate da stvari imaju vrijednost i tako. Kad su došle ovdje sve ih je zatrpalo sa svime, imale su milione igračaka. Tako da nisu shvaćale da je to sve am. To mi je bitno bilo kod njih. (S3)</i>	Naučiti dijete da poštuje ono što ima	
<i>To je, to je nekako vrijednost ono da cijeni ono što ima i materijalno i nematerijalno. (S10)</i>		
<i>Bitna, bitna stvar am naučit reći ne i vis a vis njega i vis a vis drugih... ako tebe netko nešto traži od tebe ili nešto, ti si slobodan reći ne ako ne želiš... ako ti ne želiš da tebe tete, stričeki, ove ti, one ti, grle te, ljube, ne znam šta, smiješ reći ne i to je oke (S4)</i>	Naučiti dijete postavljanju osobnih granica	
<i>Uči se postavljanje granica...(S8)</i>		
<i>Bitna, bitna stvar am naučit reći ne i vis a vis njega i vis a vis drugih. Dakle, ako se njemu kaže ne, daj prihvati ne, ne je ne. (S4)</i>	Naučit dijete da poštuje tuđe granice	
<i>Ja bih rekao kao prvo mi je bilo jako bitno da cijela ta, cijeli taj naglasak društva na uloge, rodne uloge u biti vidim kako mogu drugačije, što je više moguće jer je puno toga obojano... Važno mi je da bez obzira na njihov spol da imaju slobodu (moj sin i kćer) se ostvarit u onome u čemu oni se žele ostvarit, što god to značilo. (S1)</i>	Da dijete bude autentično	Naučiti dijete vrijednostima samoostvarenja i autentičnosti
<i>Ono što bih ja voljela kćeri prenijeti je da bude autentična. Znači ono da, da proživi prvo sve svoje emocije koje ima, kakve god da jesu bez ono ikakvih ustručavanja... i to je nekako ono basicly to, da ona doslovno bude to što je. (S5)</i>		

<i>Da bude svoja, da,... (S7)</i>		
<i>... najbitnije mi je u stvari da su (kćeri) sretno (S2)</i>	Odgojiti sretnu osobu	
<i>Ono odgojni cilj je postić, dakle odgojit sretnu i zadovoljnu osobu. To je nekakav prvi odgojni cilj. (S10)</i>		
<i>... da ovaj se nauči sam za sebe, da se pobrine sam za sebe... (S4)</i>	Naučiti dijete da bude samostalno	
<i>Tako da mislim da ih pripremamo zapravo za život ne. Mislim da je to najvrijednije ovaj od ne znam bilo kakvih sad ne znam ono super power vještina. Mislim da je super power vještina da dijete od šest godina si je jutros dva jaja ispeklo u tavici bez da ono ima ikakav strah od ono ne znam, ono upalit ploču ili miješat u tavici i tako. Tako da tako neke stvari. (S9)</i>		
<i>To nam je glavna stvar onako da ima interesa. Svejedno nam je očeš ti voljet plesat, bavit se sa gradnjom, crtat, radit bukete ili šta god, bilo šta. Ono cilj je to, odgovornost je to da ima neki drive, da nađe nešto što njega pogoni iznutra, da, da, nešto što njega zanima. Najveća noćna mora mi je to imat klinca kojeg apsolutno ništa ne zanima i samo je doma i onako, anestetizira se s ekranom. (S4)</i>	Da dijete pronade svoj interes	
<i>Voljela bi da zna, da sve može naučit, a da onda izabere što joj se sviđa. (S6)</i>		
<i>Pa ovako jako mi je bitno da bude nekako sigurna u sebe, da bude oke sa samopouzdanjem. Jako mi je to u cilju da ona ojača, da vjeruje u sebe... da uz tu vjeru u sebe da se ne obezvrjeđuje kao ja to ne mogu, nego baš ono, da, da jednostavno ono da, da zna da može sanjati, da joj se to može (S6)</i>	Da dijete ima izgrađeno samopouzdanje	

<p>..., ali kad nekaj ne može, brzo odustane i sad tu nekako, nekako pokušavam da joj isto pokažem i da ju naučim da ne mora, da ne smije odustajati na prvu nego mora bar probat nekoliko puta. Ako ne ide, ne ide, ali bar je dala sve od sebe i probala, a ne da sad odmah, ali voli ona na prvu čim joj je nešto odmah. (S2)</p>	<p>Razviti kod djeteta ustrajnost</p>	
<p>Ajoj, upornost. Am on (sin) je darovito dijete koje nije kompetitivno i on kad nešto percipira da mu je teže hoće odustat... taj jedan dio da zna, da, da am, da će uložiti trud u stvari i da neće odustati, pogotovo ne od stvari koje bi bile bitne, tipa škola i slično. (S4)</p>		
<p>Ne bih voljela da odustaje zato što joj se ne da, nego bi voljela više da u svemu tome nađe nešto što ju baš zanima i onda da idemo ono to. (S6)</p>		
<p>Pa ovaj ja je jako potičem, pošto sam ja onaj fotografkinja i snimateljica pa potičem taj, volim kad ona crta, nešto izrezuje. Onda je pustimo da ona tamo pleše, navije muziku, da glumata, da pjeva... Ukratko neka kreativnost. Mislim da je kreativnost. Sad u što god to njoj, može ona sutra bit matematičarka, ali kreativnost u čemu god, što god da radiš evo, da imaš neku ideju. (S7)</p>	<p>Razviti kreativnost kod djeteta</p>	
<p>... isto tako učimo ga i o pluralizmu, u smislu ima nas svakakvih, svako ima neke svoje pozadine, uvjerenja, ovo te, ono te i kako mi želimo da se nas prihvati, tako mi moramo prihvatiti druge. Plus kakav on je po svojem, po svojoj osobnosti to se onda još dodatno potencira jer je tako malo, malo odskače po nekim stvarima. (S4)</p>	<p>Naučiti dijete da prihvaća različitosti</p>	<p>Razviti tolerantnost na različitosti kod djeteta</p>
<p>Pa da i recimo da različitosti ono, da smo svi različiti i da ovaj je to lijepo. I da ne moramo svi biti isti i ovaj. (S7)</p>		

<p><i>I da vide svijet u svojoj toj različitosti. To nam je nekako isto važno. Ne forsiramo to, ali pošto imamo prijatelje koji su ne znam lezbijski par s djetetom ili imamo samohrane roditelje ili imamo prijatelje koji su posvojili, posvojili dijete iz Afrike i tako. Mislim ništa to nije na forsiranje nego to je nekako naše okruženje i život i želimo da i oni budu nekako svemu tome kroz naš život zajednički izloženi i da, da onako vide nekako svijet šire od onoga što je tu naše malo selo u kojem živimo. (S9)</i></p>	<p>Upoznati dijete sa različitim životnim situacijama</p>	
<p><i>..., ali mislim da što se tiče vještina, definitivno mi je tu ta neka nenasilna komunikacija vrlo vrijedna u svemu tome. (S1)</i></p>	<p>Podučiti dijete nenasilnoj komunikaciji</p>	<p>Naučiti dijete konstruktivnoj komunikaciji</p>
<p><i>... treba učiti i nenasilnoj komunikaciji i da se postigne i kako na nekakav nenasilan način reći ne ako im nešto ne paše. (S8)</i></p>		
<p><i>Voljela bih da zna rješavati konflikte ono da je u tome vješta da može baš to je i zbog tih prijateljskih odnosa, da ih toliko ne povređuje, nego da zna to lijepo iskomunicirati. (S6)</i></p>	<p>Podučiti dijete konstruktivnim načinima rješavanja konflikata</p>	
<p><i>... potičem je da ako je neki konflikt sa prijateljima da proba iskomunicirati, da reče što je muči, što je povrijedilo. (S7)</i></p>		
<p><i>... (razviti kod djece) vrijednost da oni mogu reći, da mogu pogriješiti, ali da je važno i da kažu osobi da je, u biti puno znači priznati svoju pogrešku i ispričati se za tu pogrešku. (S1)</i></p>	<p>Podučiti dijete da prizna pogrešku i ispriča se</p>	
<p><i>Mislim pokušavamo postići da to dijete jednom kad odraste da bude samodostatan u smislu da sam zna hendlati svoj osjećaje jer kužimo da on tu ima dosta tih oscilacija emocionalnih i slično. Tako da nauči si coping mehanism za svoje emocionalne stvari... (S4)</i></p>	<p>Naučit dijete kako da se nosi sa vlastitim emocionalnim oscilacijama</p>	<p>Razviti emocionalnu zrelost kod djeteta</p>
<p><i>Da znaju kontrolirati sebe, svoje emocije. (S9)</i></p>	<p>Naučit dijete kako kontrolirati svoje emocije</p>	

<p><i>(mlađa kćer) gdje god se pojavi ona plijeni pažnju i onda ovoga bi htjela možda isto malo smanjit to jer mislim da sad olako dobiva sve što hoće (smijeh)... i onda ona već sama aha ja sam najljepša, najpametnija, mislim ja joj to govorim i sve to, ali ovoga malo da ipak jer da se desi ono ne znam nešto ružno pa da ono ne padne na guzicu prejako kako bi se reklo.... Da ne očekuje da će uvijek sve biti da je svi hvale i da je glavna. (S2)</i></p>	<p>Razviti realna očekivanja kod djeteta</p>	
--	---	--

Prilog 2. Prikaz rezultata s izjavama sudionika za roditeljsko ponašanje u odnosu s djetetom

Izjave sudionika	Kodovi	Podteme
(kada im iskazujem ljubav) zagrlimo se, poljubimo. (S1)	Fizički načini iskazivanja ljubavi	Ponašanje kojim se pokazuje toplina i ljubav djetetu na različite načine
<i>Pa volim ih zagrlit, mazit, ljubim ih i tako, to mi je nekako naj, to grljenje nekako mislim da mi je to najveće. (S2)</i>		
<i>I dosta se grlimo i mazimo. Starija kćer ne, ona je u pubertetu i ona je više orijentirana na partnericu. Ona se sa partnericom mazi, a mlađa kći, mlađa kći sa oba dvije, ali mlađa kći spava sa mnom i baš je ono vezana za mene. (S3)</i>		
<i>Pokušavam ga zagrliti ili dat mu pusu ili nešto ili malo ovako fizički s tim da je jako smiješno, on je od djetinjstva, nije bio beba koja se baš voli mazit... Sad se mi već zafrkavamo, zadirkujemo, zezamo se i povremeno se da, prišmajhla se baš. (S4)</i>		
<i>(Kada kćeri iskazujem ljubav) ponudim joj zagrljaj. Ako ga želi prihvatiti ga prihvatiti... (S5)</i>		
<i>... i nježnostima (kćeri iskazujem ljubav). Znači ono kad god je, kad god je zagrlim, ovoga puno se mazimo am. Ušuškam ju u svoj zagrljaj i ono, u principu da, maženje. (S6)</i>		
<i>... ljubimo je, grlimo, mazimo non stop, ono ona je slatka užasno, samo bi ju čovjek gnječio. Ona je jako taktilna, ona ti se obožava grlit... Ona obožava dodir, voli jako, hoće se grlit i sve. (S7)</i>		
<i>Pa mi se znači naravno svi uvijek i grlimo i mazimo... i dat si ruku kad smo po cesti i, i puse i mislim k'o i svi drugi roditelji. (S8)</i>		

<i>S druge strane jako puno..., tog nekog fizičkog, taktilnog am maženja, posebno kod mlađeg djeteta kojemu to još puno treba. (S9)</i>		
<i>Pa puno se, puno se grlimo i ljubimo... Mazimo, nosimo, škakljamo, zezamo. (S10)</i>		
<i>kažem im to verbalno (da ih volim) (S1)</i>	Verbalni načini iskazivanja ljubavi	
<i>Govorim im (kćerima) da ih volim, to obavezno svaki dan, navečer i tako, ne znam. (S2)</i>		
<i>Pa i riječima (kćeri iskazujem ljubav). Znači ono kad god je, kad god je zagrlim, kad je blizu uha moram joj reći ono "volim te"... i emotivno ono emotivne neke izjave ono „joj ti si moja, ja tebe volim“ i to sve. (S6)</i>		
<i>govorimo joj da ju volimo... (S7)</i>		
<i>Iskazujem ljubav riječima ono izjavno. (S10)</i>		
<i>Tako ja iskazujem (ljubav) i quality time. Ono s nekim, to je meni iskreno, ono iskazivanje ljubavi tako bi ja najrađe... izražavamo ljubav tako da smo zajedno (S3)</i>		Iskazivanje ljubavi kroz zajedničko vrijeme i pristupačnost
<i>Ja sam baš sad neki dan igrala nešto svoje, onda ga je jako zanimalo joj ja bi ovo, ja bi ono. Tako da imam dojam više preko nekakvih interesa i tih stvari (da se povežemo). I najbolje nam ne znam, ako odemo vani pa se loptamo ili nešto tako da. (S4)</i>		
<i>Vremenom koje provodimo zajedno (kćeri iskazujem ljubav) (S6)</i>		

<p><i>... i ono kvalitetno vrijeme, ono nekako tu sam. Znači ono tipa kojim danom sjedi dolje i čita onda sjednem pored nje i vidim što čita. (S5)</i></p>		
<p><i>Ti neki posebni, posebni dani nešto izmislimo posebno pa sad ćemo, ali to ono znaju bit takve nekakve gluposti koje su nama odraslima gluposti, ali vjerojatno njima puno znači. Sad ćemo mi nešto posebno zajedno, ne znam, jučer smo išli tražit gljive u šumu... ono kao neki quality time stvaramo da nije to samo gledamo crtiće skupa. (S10)</i></p>		
<p><i>Ako baš moram nešto izdvojiti (kao primjer iskazivanja ljubavi) onda mi je stvarno taj neki moment predvečer kad se nekako smiri taj dan ako govorimo o radnom tjednu... onda imamo to, taj cijeli jedan ritual prije spavanja. I čitanje priča i maženje i moraš me pokrit, ako ne ono, a zašto mene nisi prvo pokrio... Cijeli, cijeli taj ritual gdje oni nekako utonu u nekakav san. To mi je nekako najsladše i to mi je ono baš ono jer su oni mala djeca. (S9)</i></p>		
<p><i>Meni je ono pokazivanje ljubavi da si tu za dijete. Znači da si pristupačan. (S9)</i></p>		
<p><i>(iskazujem mu ljubav) s tim da sam uz njega, da ga slušam ili nešto. (S4)</i></p>		
<p><i>..., a druga strana (kako iskazujemo ljubav) mislim imaju sve što hoće... u principu trudim se da im ništa ne fali i sve što žele na neki način dobiju, možda ne sad ono ja bi sad ne znam, sto igračkaka, ali ono izaberi jednu pa ćeš tu dobit. (S2)</i></p>	<p>Iskazivanje ljubavi kroz ispunjavanje djetetovih želja</p>	
<p><i>... svašta je tu sad nešto ljubav. Ljubav je kad popustim pa mu</i></p>		

<i>kažem „ajde dobro možemo i večeras pizzu“. (S8)</i>		
<i>... i da vidim koje su njene potrebe. Nekom pažnjom. Najviše tom pažnjom, da ju ujutro dočeka hoće li limunadu, šta želi. Znaš ono što voli za doručak... Ono kad dođe iz vrtića voli nešto slatko pa gledamo da ima i tako. Ta pažnja u tim svakodnevnim, u životu, te male stvari djeci užasno puno znače. (S7)</i>	Iskazivanje ljubavi pažnjom	
<i>Ovako ja iskazujem, meni je pomoć, fizički pomoć, uskakanje kad je am, to mi je bitno... Am ne znam, starija kći je sada sređivanje, sređivanje za školu, frizura, roba i te stvari pa joj tu ja pomažem. (S3)</i>	Iskazivanje ljubavi kroz pružanje pomoći	
<i>podijelim tu sreću s njima... veselim se, smijem se (S2)</i>	Dijeljenje ugodnih emocija	
<i>Ona (kćer) je dosta intenzivna u izražavanju sretnih emocija. To je onda vriskanje, mahanje rukicama. Onda, onda onako podijelim tu, tu sreću s njom onako „jej, vidi kako ovo, da“ (sretnim tonom). Tako da... podijelim taj sretni trenutak. (S5)</i>		
<i>(Kada je sin sretan ili ga nešto razveli) pa onda ili ja s njim skačem skupa s njim divljam, da ili ha, da (S8)</i>		
<i>... ima tih nekih slatkih momenata ovaj kad se svi smijemo k'o blesavi (S9)</i>		
<i>Podržavam ju. Ja se isto veselim i skačem i vičem „ja sam uzbuđena“. Zna tako u nekim situacijama biti užasno uzbuđena... (S10)</i>		

<p><i>On (sin) ima baš specifičan smijeh kad je jako sretan, ne znam onda, onda. Ima i jako specifične pokrete rukama kad je jako sretan onda smo mi uveli da nam je to način na koji se mi kao obitelj smijemo... Čak i ono kad ne znam, kad imamo obiteljski ručak gdje su moji roditelji, svi, onda obavezno imamo, imamo kako se mi smijemo onda svi počnemo se smijati, njega kao imitirati iako više njega ne imitiramo jer to zajednički nekakav obiteljski način smijanja... (S9)</i></p>	<p>Prihvatanje i usvajanje djetetovih specifičnosti</p>	
<p><i>Znaš što bi ja htjela k'o roditelj? Da uvijek budem uz nju. Onako makar postala ono narkomanka, dilerica. Najgore nešto što ja mogu zamisliti da bi mi dijete bilo je narkoman, diler ili neki kriminalac ili nešto, e. Ali htjela bi da čak i da se to dogodi da budem uz nju, da joj nikad nisam neprijatelj... Nego da, da se ne okrenem protiv nje. Htjela bi da uvijek sam na njenoj strani. (S7)</i></p>	<p>Bezuvjetno prihvatanje djeteta</p>	
<p><i>Pa tu (kada se dijete suočava s neugodnim emocijama) je meni jako važan razgovor,... slušati i čuti što, što dijete zabrinjava ili zašto je tužno. (S1)</i></p>	<p>Razgovaranje s djetetom oko ono što ga brine</p>	<p>Ponašanje kojim se pruža emocionalna podrška djetetu kada se suočava s neugodnim emocijama</p>
<p><i>Recimo sad ih je, mi ne gledamo televiziju i u principu nemamo doticaja s ovim ratom u Ukrajini, ali one to čuju od druge djece i kao šta je sad s tom bombom nekom pa sam pričala s njima pa kao da je to bomba koja ono, kad padne da odjednom ničega više nema... i da onda nitko neće baciti bombu da se ne moraju brinut. Tako da am, dosta pričamo. (S3)</i></p>		
<p><i>(kada se kćer suočava s neugodnim emocijama ću...) pokušat smirit nju i onda razgovorom pokušat doći do toga šta se dogodilo. Naravno</i></p>		

<p><i>kad se moglo doći do razgovora... (S10)</i></p>		
<p><i>Ovaj trebaš naučit, naučit dijete i onda s vremenom naučiš ta ponašanja zapravo uvijek imaju neka skrivena značenja. Tipa ona dođe iz vrtića i jako je nešto kenjkava, ono sve je nešto kenjka za svaku. Ako si joj isprigala jaja, onda kenjka jer joj nisi skuhalo jaja. Sad više tako znam da, da to u stvari znači nešto drugo i onda kao malo krenemo čačkat i pitat i onda skužiš da joj je neka prijateljica možda nešto rekla što ju je povrijedilo. (S7)</i></p>		
<p><i>pokušavam... postavljati pitanja ako želi razgovarati (S1)</i></p>		
<p><i>(kada se sin suočava sa neugodnim emocijama) pokušavam... razumjeti koliko god mogu... i da je u redu i da su tužni i da su nezadovoljni ili frustrirani ili ljuti. (S1)</i></p>	<p>Iskazivanje razumijevanja kada se dijete suočava s neugodnim emocijama</p>	
<p><i>... nekako nastojim mirnim glasom joj govoriti „oke, znam, vidim da si sad ljuta, da si tužna, da nešto te uzrujalo“ ovisi sada kakva je situacija ovoga pa onda se ona tu nekako dosta brzo smiri. (S5)</i></p>		
<p><i>... ali znači u tom trenutku (kad se sin suočava s neugodnim emocijama) kažemo da, da ako hoće da treba da može otić u svoju sobu i plakati i sve i to da je to oke. (S8)</i></p>		
<p><i>... (bitno je...) da ga saslušáš, da imaš razumijevanja i za sve što napravi i dobro i loše bez nekakvih ono dramatičnih osuda za postupke (S9)</i></p>		

<p><i>... pokušavam ju utješiti, pokušavam joj ono razbistrit gdje u principu, od kud je ta tuga došla... ako je ona tužna zato što se posvađala s nekim u vrtiću onda rasvijetlim ono „ma dobro to su prijatelji, to se događa, nekad si ljudi kažu neke stvari koje i povrijede. Oni tebe vole svejedno. Sutra ćete opet biti prijateljice“ i tako. Na foru da je utješim am (S6)</i></p>	<p>Pružanje utjehe djetetu kada se suočava s neugodnim emocijama</p>	
<p><i>(kada kćeri razmišljaju o ratu u Ukrajini kažem im)... da onda nitko neće bacit bombu da se ne moraju brinut. Pokušavam im eliminirati potpuno razmišljanje o tome... (S3)</i></p>		
<p><i>...pokušavam ga utješiti... (S4)</i></p>		
<p><i>Ako je ružni osjećaj uzrokovan stvarno nečim realnim, ne znam, drugim djetetom ili nešto, onda i tu moje ponašanje mora biti drugačije, uloga aktivnija. Onda to znači i zagrliti i pomaziti (S8)</i></p>		
<p><i>(kad se dijete suočava sa neugodnim emocijama) ja njega pokušavam ohrabrit... (S4)</i></p>	<p>Ohrabrivanje djetete kada se suočava s neugodnim emocijama</p>	
<p><i>Ako je nešto nerealno (uzrokovalo neugodne emocije kod sina) onda ga moram pustit da se isplače i to će bit nekakav ružan osjećaj koji će on morati jednostavno nadvladati, shvatiti, shvatiti da nema veze, prihvatiti ga i preć preko toga. (S8)</i></p>	<p>Davanje djetetu prostora kod suočavanja sa neugodnim emocijama</p>	
<p><i>pokušavam... postavljati pitanja ako želi razgovarati, ako ne, ako nije spreman razgovara, važno mi je dati taj prostor jer nismo uvijek u mogućnosti reći nešto istog trenutka. (S1)</i></p>		

<p><i>Ako je ružni osjećaj uzrokovan stvarno nečim realnim, ne znam, drugim djetetom ili nešto... onda to znači i... smisliti nekakav plan kako ćemo to sad riješiti, taj odnos, da se to više ne ponovi i tako. (S8)</i></p>	<p>Osmišljavanje plana za rješavanje situacije koja ja uzrokovala neugodne emocije kod djeteta</p>	
<p><i>S druge strane i to ih pripremamo da budemo, da budemo, da imamo tu otvorenu komunikaciju. Uvijek im govorimo morate nam reć ono sve što vam se događa i dobro i loše, sve možemo riješit, tako da ono (S9)</i></p>	<p>Poticanje otvorene komunikacije s djetetom</p>	
<p><i>I onda vrlo često su prije više znali replicirat, ono replicirat te neke obrasce ponašanja koje su vidjeli doma ono od agresije, do psovanja do nekakvih ružnih stvari... Tako da mislim teško je ono pokušavam biti smiren što je zapravo naj (smijeh) mislim da je to najveća vrlina roditelja ostat smiren. (S9)</i></p>	<p>Smireno reagiranje</p>	
<p><i>Am pa ona je već k'o mala imala ono devedeset pet posto sam mirna, mirna, pet posto sam eksplozija, baca bombe, ono baš k'o mala beba. Onda me ustvari moja partnerica nekako naučila nosit se s tim, ono smirit se, to smirit sebe, ne šokirat se... (S10)</i></p>		
<p><i>Pa znači prva stvar (sin kad se suočava s neugodnim emocijama) ja moram pazit na sebe u smislu ako meni dođe da ja sad tu flipnem i podivljam, to se ne smije dogoditi jer ako ja izgubim kontrolu onda je i njemu gore (S8)</i></p>		
<p><i>... kad moj sin je izražavao ljutnju, voli igrat nekad igrice, onda se naljuti pa je znao, razbio je mobitel. Naravno da je tu onda bilo ha sad će se morat nosit s time što mu je razbijen mobitel, ne možemo mu kupit mobitel (S1)</i></p>	<p>Primjena posljedica za neprimjerena ponašanja djeteta</p>	<p>Ponašanje kojim se usmjerava djetetovo ponašanje na različite načine i postavljaju granice</p>

<p>(kada se cure ne ponašaju u skladu s pravilima ponašanja) imaju kazne, mislim imaju kazne da, ali nisu sad kazne ne znam, tipa nema gledanja televizije ili tako nekakve stvari su kazne. (S2)</p>		
<p>Nekakve odgojne metode su uglavnom ono „oke, ako ti nećeš to, onda ne možemo ovo“ ili ne znam, ako ćeš ti ovako onda postoje neke posljedice... “ mislim ako ćeš se ti tako ponašat, onda nećemo, onda nećemo radit nešto zabavno što smo mislili“, nešto u tom smislu ili da am tako bi bilo otprilike. (S4)</p>		
<p>Ja i ta mama (od druge djevojčice sa ritmike) dolazimo po njih i sad ova curica kaže svojoj mami „mama ja hoću kikiriki“ neki sladoled kiki tiki, nemam pojma i na to se moja kćer okrene i kaže meni „ja hoću sladoled kiki tiki“ (dječjim plačljivim glasom). Ja ono kao „oke, mislim kćeri ovoga idemo se spremat pa ćemo se dogovorit“ i ona „ne, ja hoću sladoled“ (dječjim plačljivim glasom) i počne tako dramit. I ovog i mi izađemo sa te ritmike... ja kažem „gledaj kćeri znači nije stvar da ne znaš jer prije nego što smo ušli unutra ti si lijepo rekla prijateljici da mora pitat na lijepi način svoju mamu to i onda izađeš van i ti se ponašaš, ne, ne ružno, nego baš si me napala i dereš se tamo k'o da, k'o da ga nisi danas jela, a iz tog razloga nećeš sad dobit taj sladoled jer jednostavno nisi, nisi lijepo pitala, a znaš. Sama si pokazala da znaš, još si njoj održala prodiku.“ (S6)</p>		
<p>Ima dana kad ono ga baš šilji i baš neće i onda dođemo do toga da će se to morati dogoditi. Dakle na temu am ostat ćeš bez crtica ili bez priče za laku noć. (S10)</p>		

<p><i>I oni znaju da ne znam, da postoje posljedice za nepoštivanje tih pravila. Baš nekako pokušavamo koliko god je moguće izbjegavat to kao neka kazna ne, nego postoje pravila i postoje posljedice... imamo s druge strane stvari koje im ono ograničavamo tipa televizor, tablet, mobitel što je njima naravno k'o i svakoj djeci najveći interes danas... i to je nekakvo pravilo da je posljedica nepoštivanja pravila da se onda uskraćuje ne znam am igranje tabletom. (S9)</i></p>		
<p><i>Mora se ono kad je ručak mora se pojesti jer ne možeš hodati okolo gladna, a kad ih nastoji izmigoljiti onda jednostavna ucjena koja najbolje funkcionira u svim situacijama... ako nećeš ovo onda ono.... (S10)</i></p>		
<p><i>Am pa u principu... (3s) meni je najlakše sa razgovorom (usmjeravat djetetovo ponašanje) u smislu da im kažem kako njihovo neko ponašanje utječe na mene ili mu kazati kako utječe na njihovu okolinu...., ali smo svaki put s njim razgovarali da, da to (mobitel) košta, istovremeno da je opasno (razbijati mobitel), da se on može ozlijedit istovremeno da je u redu da se ljuti, ali da moramo naći načine kako se drugačije ljutiti stani sa strane pa se odmori. (S1)</i></p>	<p>Usmjeravanje djetetovog ponašanja ukazivanjem na potencijalne negativne posljedice tog ponašanja</p>	
<p><i>(Kada se ne ponaša u skladu sa mojim očekivanjima) ništa kažem joj da, uglavnom joj pokušavam tu empatiju nekakvu am da me to povrijedilo ili da to nije lijepo... ako se tako bude ponašala sa prijateljima da će to onda am izazvati nekakvu neugodnu reakciju kod njih povratnu (S3)</i></p>		

<p>(Kada negdje idemo, kažem joj) <i>očekuje se od tebe da se ponašaš lijepo. (S7)</i></p>	<p>Usmjeravanje djetetovog ponašanja kroz najavljivanje idućih koraka i izražavanje očekivanja</p>	
<p><i>E pa znaš šta, najčešće smo skužili da vrijedi dogovor prije. Recimo ona je znala prije kad izađe s hobija, onda voli zabavljat malo druge i cijeli šou zna izvoditi i to sad ona traje dugo... Onda smo skužili da moramo dogovoriti prije znači „oke, ajde danas kad završi hobi ajmo se dogovoriti ovako. Kad završi hobi onda nećemo se sad zadržavat tamo zabavljat druge ili to, nego ćemo ovako. Ti ćeš izaći, pozdravit će se s mamom i prijateljicama, obući ćemo se i onda idemo u dućkas kupit nešto ili obaviti nešto poslije"... i to najbolje pali jer onda ona točno zna što se očekuje u tim nekim situacijama kad znači ono kad je kao napeto, nešto nam je bitno. (S6)</i></p>		
<p><i>Izražavanje očekivanja. Čak joj ono znam joj reći kao „oke, sad želim znači“.. najavljivanje, opisivanje idućih nekakvih koraka koje treba ili želim da napravi, onda na taj način. (S5)</i></p>		
<p><i>Pa kroz razgovor... idemo ujutro kako imamo tu rutinu, idemo u vrtić znači onda već u autu joj pričamo „oke, sad ćemo doći tamo. Izaći ćemo iz autu, u garaži smo“... Doslovno opisivanje svakog koraka, ono da ćemo ući u lift pa ćemo izaći van kroz vrata, skinut ćemo tenisice, obući papuče, idemo oprat rukice. Znači ono doslovno par puta ponavljanje tih ono. (S5)</i></p>		
<p><i>Također to me je partnerica naučila, to je ona predložila da je dobro pripremit kad tipa kad negdje idemo, da je dobro pripremit ovaj „znaš sad idemo</i></p>		

<p>tamo i tamo, bit će tako i tako. (S7)</p>		
<p><i>Tipa imali smo situaciju u Mulleru ovaj ona je htjela, isto je bila dobra, lijepo se ponašala i ajde neka si nešto izabere. Pokaže nekog plišanca, doma ima ono, ali sad ću se izrazit sto pedeset plišanaca... Neću joj kupit tog plišanca nego ću joj reći „ljubavi, imaš doma sto pedeset plišanaca ono ajmo izabrat nešto...“, ja sam ono onda je usmjerila da izaberemo za likovni jer fale joj škarice... velim „ajmo tamo, ajmo uzmi neki blok za crtanje, uzmi nešto što ti treba“, kaže „dobro“. I ovaj ona opet neku glupost pokaže i onda sam ja njoj rekla ovako, ja govorim „ljubavi onaj to je jako skupo. Ja ne želim bacat novce na gluposti. Moramo štedjeti novce da poslije može...“ ne znam više što sam rekla „...otić negdje“ ili nešto. Znaš tako da odmah sam joj objasnila da. (S7)</i></p>	<p>Usmjeravanje djetetovog ponašanja objašnjavanjem zašto je potrebno da postupi na određeni način</p>	
<p><i>I trudimo se da mu objasnimo stvari, da to bude sve am kako da kažem, ne tretiramo ga a ti si dijete, mi smo odrasli, po tom sistemu, nego ja sam čovjek, ti si čovjek i sad ću ja tebi po tvom, po tvom, po tvojim mogućnostima pokušati objasniti šta i kako. (S4)</i></p>		
<p><i>Ne znam kad mlađa kćer hoće u 20 sati navečer ić se igrat tu sa prijateljicom van, ja kažem ne može, sad idemo spavat... prvo joj probam objasniti „pa sutra se moraš dignut za vrtić, ako se ne probudiš ujutro, mislim moramo se rano dignut i nećeš dovoljno spavat, nećeš se naspavat, bit ćeš umorna cijeli dan“ i tako (S2)</i></p>		

<p><i>Ono pokušamo se dogovoriti gle meni je bitno da ti to napraviš zato i zato i zato... pokušavam joj objasniti zato je meni bitno da me poslušaju, što nekad uspije ovaj, a nekad ne. (S10)</i></p>		
<p><i>... nekad kad je baš nešto ono ne znam, ružno ili vidi na televiziji ili negdje onda kažem ne, to se ne smije raditi, to nije u redu... (S2)</i></p>	<p>Podučavanje pravilima ponašanja kroz primjere u svakodnevnim situacijama</p>	
<p><i>... u situacijama u kojima dođe do tih nekakvih ponašanja neželjenih, sve, pokušavamo kroz razgovor koji nije ono tipičan sjedi, ono sad neka bukva nego ono „pa vidi kako se to rješava. Je li se ja i partner tučemo kada se oko nečega ne slažemo? Je li se sjećate kad se mi oko nečeg nismo slagali kako smo to riješili?“. Onda opet ne znam „kako baka i deda? Kako prijatelji?“. Tako nekako. Pokušavamo im dati te neke slike da, da, si pokušaju što više posvjestiti da to nije način na koji treba riješiti stvari. (S9)</i></p>		<p>Postavljanje jasnih pravila ponašanja</p>
<p><i>Pa mi smo nekako u startu ovaj postavili im, zapravo ne odmah sve, nego smo polako, postepeno smo uvodili pravila, obiteljska pravila. Nismo ih odmah ono mogli sad ne znam deset pravila, nego je bilo ne znam tri osnovna pravila ne znam ne tučemo se, ne, ne tučemo naše kućne ljubimce jer i tog je bilo... bilo je tih nekih osnovnih pravila, tri, četiri koja su bila u startu pa su se poslije ona širila. (S9)</i></p>	<p>Razgovor oko djetetovog neprimjerenog ponašanja</p>	
<p><i>kad su ovako nekakve manje stvari onda probam isto nekakvim razgovorom doći da one same zaključite da to nije najbolje nešto i tako u tom smislu. (S2)</i></p>		

<p><i>... onda kad vidim da se može razgovarati onda, onda to pokušavam riješiti i vidjeti šta se tu dogodilo, šta je bilo u pozadini toga. (S10)</i></p>		
<p><i>... pokušavam objasniti im što se događa u tom trenutku, što mi treba, što mi je važno, ali i čuti njihovu stranu zašto su nešto napravili, što su htjeli postići jer iz te nenasilne komunikacije vjerujem da svaka osoba, svako dijete činimo nešto iz neke potrebe (S1)</i></p>		
<p><i>Nije se ponašao u skladu sa mojim očekivanjima kad je u šoping centru pobjegao iz trgovine je otišao gledati zvrkove. Znači dijete je pobjeglo i ja sam ga 15 minuta tražila i trčala po šoping centru i vikala „sine, sine, sine“... I onda sam ga jedno dobrih tjedan dana smo mi pričali o tome, stalno spominjali, prepričali svakome koga smo sreli kako je on pobjegao, da to nije u redu, da znate što se dogodilo joj... baš sam dosta pilila po tome (smijeh). Ne njega toliko direktno nego sam to jednostavno uvela u sve teme i razgovore tih dana tako da sam mu već stvarno, ja mislim, počela ić na živce s time pa onda je to shvatio. (S8)</i></p>		
<p><i>Ako i kako krene u neko negativno ponašanje, ako se krenu tuč (sinovi), ako se krenu raspravljat ono je moja igračka, ovo je moje, onda nekako pokušavamo "ali dečki imate jako puno igračaka, koliko djece ima, svi naši prijatelji je li netko od njih, od djece ima igraonicu svoju, vi imate igraonicu u kojoj imate puno igračaka"... pokušavamo osvijestiti da, ne u smislu da trebaju bit zahvalni... nego da razumiju da nije ovo sve ono zdravo za gotovo, da postoje i drugačije obitelji, da postoje i</i></p>	<p>Usmjeravanje djetetovog ponašanja ukazivanjem na pozitivne okolnosti u životu</p>	

<p><i>drugačiji dijelovi svijeta, da postoje drugačije iskustva i da ovaj u biti je dobro ovako, da ne postoji, da ne postoji razlog da se svađaju oko neke igrače. (S9)</i></p>		
<p><i>(Kada dijete postupi prema mojim zahtjevima) jako mi je bitno prepoznati te promjene i... općenito mi je jako važno zaista izražavati cijenenje, primjerice „stvarno bih ti htio reći jako mi se sviđa, ljutiš se i razumijem da se ljutiš jer i ja se ljutim na tehnologiju kada mi nešto ne ide, ali mi se jako sviđa kako si se razvio, prestao si lupat po stolu“. (S1)</i></p>	<p>Prepoznavanje i izražavanje svidanja kada dijete postupi prema pravilima ponašanja</p>	
<p><i>(kada se cure ponašaju onako kako očekujem od njih) primijetim to i pohvalim, mislim možda ne svaki put, ali trudim se pohvaliti i reći „evo super, sad si se dobro ponašala“. (S2)</i></p>		
<p><i>kada se cure ponašaju kako očekujem od njih često ja kažem bravo i super... (S3)</i></p>		
<p><i>Pa kad bude (ponašanje koje očekujem od njega) onda kao validiramo super, odlično. Ako napravi i više onda „o uvau, bravo“ i to. (S4)</i></p>		
<p><i>Aha pa am pa mislim ono nekakvim pohvalama. Volim je pohvaliti zato što želim da zna da je to nekakav izbor koji mi je oke. Da, da, pohvalim, pogotovo ako smo negdje bili pa je sve bilo oke pa kažem „kako si se danas super ponašanja. Izvrsno mi je što si toj djevojčici ponudila bombone, što si ovima rekla hvala kad su ti dali kompliment“. Ono kažem joj što mi je baš bilo super. Malo</i></p>		

<p><i>izanaliziramo situaciju kad je sve dobro. (S6)</i></p>		
<p><i>A ništa, kažem joj super, pohvalim ju, i ono „to mi je bitno, bilo mi je bitno da si nešto t, t, t, napravila. Hvala ti. Super“. Pohvala i to je to. (S10)</i></p>		
<p><i>Eventualno ono poslije svega toga ako smatram da je tu, da je stvarno bio dobar i da, ne da je stvarno bio dobar, on je stvarno uvijek dobar, a ako smatram da ću time možda malo ga ono boostat i pohvaliti na taj način onda to, tako nešto. (S8)</i></p>		
<p><i>Mi je pohvalimo. Dobije neku nagradu. „fakat si bila super. Što hoćeš?“ onda ona „kroasan“ (smijeh) (S7)</i></p>	<p>Nagrađivanje djeteta kada postupi prema pravilima ponašanja</p>	
<p><i>Ne želim opet si stvorit situaciju da se njega treba nagrađivat za običnu stvar koju napravi. Da, onda ja malo randomly onako previše povremeno kupim nešto „a, gle!“ i onda je ne znam neš sam kupila i tak. (S4)</i></p>	<p>Nasumično nagrađivanje djeteta</p>	
<p><i>... mi smo se manje živcirale u tom periodu kada smo rekle oke, ajde pustiti ćemo neko vrijeme da uopće ne ispravljamo ono tipa ne znam nemoj jesti prstima. Znači ono sad tako, ajde nećemo ispravljat, pustit ćemo, šta ćemo se živcirat oko, neka jede prstima (smijeh). (S6)</i></p>	<p>Odustajanje od usmjeravanja u određenim situacijama</p>	

<p><i>Ja sam ti u jednom trenutku, nešto je bilo opet i ona je nešto, unatoč točkama, posljedicama i svemu, onda je opet nešto fabrikala, ja kažem partnerici „a šta, možda mi to sve preozbiljno shvaćamo, možda se mi previše živciramo... i onda smo skužili da ustvari to nije loše. Ne možeš uvijek jer ne možeš sad pustiti djetetu da pretrči preko ceste kad je crveno ili nešto, ali da, dobro je to malo pustit taj presing jer inače, kažem to je malo dijete i onda svaki dan će bit neka točka neka. Ne možeš stalno imat točke, posljedice, pusti nekad će, nekad pravi se da ne vidiš ili, znaš ono (S7)</i></p>		
<p><i>(Kada se sin ponaša u skladu s mojim očekivanjima) ništa specijalno, pustim ga... da, najčešće mislim da svi roditelji imaju da ako je sve dobro da ne talasaju. (S8)</i></p>		
<p><i>Ja sam apsolutno protiv ono ikakvih batina i svega toga, mislim mene moji roditelji nisu nikad tukli pa nisam ni ja taj tip ovoga, ne mislim sad ono zlostavljanje neko, nego ni po guzici ništa jednostavno (S2)</i></p>	<p>Izostanak fizičkog kažnjavanja</p>	<p>Ponašanje kojim se iskazuje negativan odnos prema fizičkom kažnjavanju djeteta</p>
<p><i>Mislim izbjegavamo naravno mislim uopće ne potrebno govorit ikakvo fizičko kažnjavanje. (S4)</i></p>		
<p><i>Ja sam odrasla uz mamu koja je nas tukla. Tata ne, ali ja sam nekako krenula s time da ono treba jednom zveknut dijete i onda kasnije samo upozorit... Ja sam ono, mislila sam jednom kad je zveknem po guzici, ono ništa tragično am, da će onda ona znati šta je čeka i da će korigirat ponašanje, da će biti dovoljno reći pazi što radiš... Ali to nije funkcioniralo sa starijom kćeri. Tako da, da s njom sam ja morala</i></p>	<p>Svijest da je fizičko kažnjavanje neadekvatno</p>	

<p><i>korigirat te neke moje naslijeđene obrasce. (S3)</i></p>		
<p><i>... meni je, meni je najteži period bio to kad mi je mama umrla... Tipa jednom smo otišle u dućan gledat tenisice, a ona je htjela neki sat koji je vidjela u vrtiću i onda je stalno uporno hoće taj sat. "Tu tog sata nema jer idemo vidjet tenisice" i ona udari u plač jer u dućanu za tenisice nemaju sat. Ja joj velim „ovo je dućan s tenisicama, ovdje nema satova“. Svejedno ona se krene urlat. E i ja sam znala pucat tipa par puta sam ju po guzi onaj opalila što ne, nikako ne opravdam niti bi sad da se vratim u prošlost to ponovila... Meni je najgore bilo što sam ju tresla po guzici i to sam se grozno osjećala... (S7)</i></p>		
<p><i>Ona (kćer) ne bi rekla (što želi) pa onda bi joj postavljali pitanja „da li želiš ovo?“, „da li želiš ono?“. Sin, on će vrlo jasno reći što želi, što ne želi, ma da mu je nekad teže verbalizirati i onda pokušavam mu pomoć verbalizirati koliko god mogu pa onda ga pitam „je li želiš ovo reći?“, „je li želiš ono reći?“, dok ne dođemo do tog nečeg što on želi reći. (S1)</i></p>	<p>Propitivanje djetetovih želja kod donošenja odluka</p>	<p>Ponašanje kojim se uključuje dijete</p>
<p><i>(kada donosim neke odluke) razgovorom (sa kćerima), znači pokušavam vidjet šta one žele... (S2)</i></p>		
<p><i>Kada donosimo odluke vezane uz njih pitamo ih za mišljenje. Tipa evo pada mi na pamet i izbor slobodnih aktivnosti, pitamo ih bi li to one htjele (S3)</i></p>		

<p>(kada donosimo odluke) pitamo ga direktno „kaj ti misliš o ovome?“, „kako se tebi čini?“, „da li bi htio?“ i tako. I to onda njemu pustimo. (S4)</p>		
<p>Tako sam ja nekako i njih (sinove) htio uključiti (kroz sudjelovanje na obiteljskom sastanku) i to je ovaj relativno dobro funkcioniralo... imamo onda krug... i svi govorimo... ako se događa nešto veliko, ako ne znam, kad planiramo ljetovanje, kad idemo na nekakav put, ne znam ili bilo što sad nešto što je nešto veliko i odnosi se naravno na njih isto, na sve nas, onda volimo to nekako skupa raspraviti (S9)</p>		
<p>..., ali ako je nešto što nije sad bitno da ovoga napraviti to sad u ovoj sekundi oke, vidim onda kuda ona ide, šta ona želi pa onda procjenjujem kakva je situacija. Znači ono da li je oke da sad idem s time šta ona želi ili je baš nužno da napravimo sad što sam je zacrtala. Tako da onda ovisi. (S5)</p>	<p>Uzimanje u obzir djetetovih želja kod donošenja odluka</p>	
<p>Pa zapravo ja te odluke (koje se tiču sina) donesem prije toga uglavnom sve sama imajući na umu i znam poprilično već šta bi on htio... (S8)</p>		
<p>(ponekad) čak i promijenimo neki plan radi njenog prijedloga i ideje ako je to ono kao pa može, možemo i to. (S10)</p>		
<p>Ajmo se dogovoriti, barem, evo dogovor je nekakva dosta bitna stvar u cijeloj toj našoj priči. Tako da iako recimo i hoće odustati od nečega da probamo se nekako dogovoriti neku sredinu, „ajde ti još malo ovo, pa ćemo mi onda ovo“. (S4)</p>	<p>Dogovaranje s djetetom kada im se razlikuju želje</p>	

<p><i>Tako da što god da je u pitanju, dogovorimo se nekako. I tu se vrlo na ravnoj nozi možemo dogovoriti. Recimo i sa mlađom kćeri, ona ima pet godina. Ja kažem „ma ajde ne bi ja sad to“ ili „možemo to onda“, ponudim neko rješenje. Onda ona možda ima kontra neku ponudu. Nađemo se, nije problem. (S3)</i></p>		
<p><i>Ma mislim zna ona donositi odluke. Ne mogu se sad sjetiti nekih primjera, ali ono za neke stvari za koje je nama relativno svejedno hoće bit a ili b onda njoj damo priliku da tu odluči. (S10)</i></p>	<p>Prepuštanje donošenje određenih odluka djetetu</p>	<p>Ponašanje kojim se osnažuje dijete</p>
<p><i>Sad baš donošenje odluka zajedničko ima nekakvih stvari gdje ono mislim ono, ne znam, oni će odlučit gdje žele slavit rođendan u smislu dat ćemo im neke opcije pa onda će svak za sebe odlučit ili tako ili tako nešto što bi mogli ovaj vikend radit, što vas zanima... (S9)</i></p>		
<p><i>A za neke stvari ju ono, manje bitne, ono oćeš večeru imaš opciju a, b, c, odaberi. Ili mogli bismo nešto, hoćeš ovo ili ono. (S10)</i></p>		
<p><i>Ne znam ako idemo u kino onda ću reći „oke možeš gledat ovaj film, taj ti je o tome ili ovaj tu pa ti odaberi koji ćeš film gledat“. Evo recimo danas je bila neka radionica u vrtiću, a ona inače danas ima francuski onda je mogla izabrat želi li ići na francuski ili na tu radionicu. (S6)</i></p>		

<p><i>I recimo evo primjer danas što se tiče odlučivanja. Postoji šah u školi. Njemu ide šah, on fakat, njemu to dobro ide am i interesiralo ga je. Pitale smo ga „je li hoćeš ić na šah u školi?“, „ne“. „Ajde bar probaj“, ajde dobro onda je probao. „Je li ti bilo dobro?“, „pa je“. „Oke, hoćeš ić na šah?“, ajde dobro ići će na šah i danas ujutro ja sam ga ostavila u školi i on mi je viknuo samo „e ja neću ić na šah, dođite po mene u četiri“. Ja sam rekla dobro. Mislím, dobro, osim što je mjesec dana do kraja škole, ali za to ću ga pustit. (S4)</i></p>		
<p><i>Sin ide na nogomet koji je kako bih rekao, nema baš neke prelijepje vrijednosti koje se vežu uz njega što se nama zapravo i ne sviđa, ali htio je taj nogomet pa poštujemo njegovu želju bez obzira što su te utakmice grozne. Ima i psovki i pijanih roditelja i to ono, baš bezveze, ali ono, poštujemo da želi igrat nogomet (S9)</i></p>		
<p><i>Koliko god je moguće pustimo ju da ona izabere. Koliko je to moguće. (S7)</i></p>		
<p><i>... prvo što mi pada na pamet, oblačenje i sređivanje za vrtić. Sad se ona već sama oblači. Sad je ljeto i lakše je znaš onaj ono zimi ne zna dijete ono izvadi neku ljetnu vesticu pa joj ja objašnjavam da će joj bit hladno i tako. Ali ovaj am, pustimo joj znaš ono pustimo joj da odredi sama. (S7)</i></p>		
<p><i>Prvo njih pustim da one to probaju same, pogotovo stariju. Dođe mi iz škole pa kaže evo ovaj mi je ne znam ovo, ovaj mi je ono. Onda ovoga neke stvari se trudim i ne mijesat jer želim da same to rješavaju (S2)</i></p>		

<p><i>Kad im je pomažem nastojim ne pomagat da ih napravim am, da im kontra usluga napravim. Nastojim ne pomagat previše. Pomažem sa nekim stvarima ovo tipa crtanje jer je nebitno, ali ne pomažem im sa nekim stvarima za koje mislim da, da one mogu (S3)</i></p>			
<p><i>Trudim se ono što više da one same dođu do nekih zaključaka, to mi je cilj. (S2)</i></p>			
<p><i>Znači mi ono nekako ne bježimo od toga da djeci pokažemo sve moguće što se, što dijete može zapravo ovaj napraviti. Oni sudjeluju u svemu tome... Tako da mi se više vodimo time da oni znaju ono, da se, i to je super jer oni to znaju, znaju se sami obuč, znaju si nekakvo jednostavno čak i jelo si pripremiti, sad ispeć jaja (S9)</i></p>			
<p><i>Važno mi je njihove inicijative ne omalovažiti ili ostaviti ih kao da su nevažne... Isto tako i neko oduševljenje ako mi se sviđa (njihova inicijativa), izraziti svoje oduševljenje sa nečim ako imaju neku ideju koja mene motivira. (S1)</i></p>	<p>Pozitivne reakcije na djetetove inicijative</p>		
<p><i>Joj mi to živimo za to (da dijete izrazi svoje inicijative), „da!, please daj evo sve ćemo napraviti, daj please samo“. (S4)</i></p>			
<p><i>... znači pokušavam vidjet šta one žele i onda ako je ovoga to, ima smisla onda ih podržim (S2)</i></p>			
<p><i>... da joj šaljemo te neke poruke da je to super što je napravila, da samo tako (S6)</i></p>			

<p><i>Sad je li eksperiment sa šamponom u kupaoni ili bi on tu nešto sa hranom radio. A dobro, oke... Daš mu ono di će bit oke, di neće bit sad tu prevelike štete, užasa ili opasnosti. (S8)</i></p>	<p>Puštanje djetetu da ostvari svoje inicijative</p>			
<p><i>Da, da, da pa mislim ono ne znam, ona će znaš ono reći „ja želim da se neke prijateljice doći kod mene igrat“. Ja kažem „koje?“, onda ona kaže. Onda se mi dogovorimo s tim roditeljima ili ne znam „ja bi da prijateljica dođe kod mene na prespavanac“, oke pa se mi dogovorimo s njezinim roditeljima. Znači u principu to su te neke i njene inicijative. (S6)</i></p>		<p>Pronalaženje alternativnih načina realizacije djetetovih inicijativa</p>		
<p><i>Evo ovako recimo onog trenutka kad je rekla da se želi otuširat sama, ja sam rekla „oke, može. Ajde samo da ti namjestim vodu“ i pokazala sam joj kako bi ti bilo i od tad se ona tušira sama. Ne u smislu da je sama u kupaonici, nego joj je to fora da se ona sama tušira. (S6)</i></p>				
<p><i>Uglavnom dosta je inicijativna i dosta ona ima tu prijedloga šta i kako bi se stvari trebale raditi i ono puštamo joj kad god ima smisla ili je u skladu sa nekim našim planom. (S10)</i></p>				
<p><i>..., ali ako tipa vani pada kiša, a ona hoće van onda kažem „ne možemo sada to“ i onda ponudimo joj nekakvu drugu alternativu „hoćeš li ne...“ znam, „ići bacati loptice u kadu?“. (S5)</i></p>				
<p><i>Volim eventualno ako nešto nije moguće sada vidjeti, ovisno o želji, da li je moguće realizirati u neko drugo vrijeme. Evo baš jučer je sin izrazio želju da bi se igrao sa od tih jednih prijatelja sa kćeri. Ja kažem sad je kasno, sutra je škola, ali ajmo vidjeti za ovaj tjedan da li možda jedno popodne... jer mi je</i></p>				

<p><i>važno i vidjet da li možemo naći neko rješenje i po mogućnosti ne dati prazna obećanja, samo da se riješim. (S1)</i></p>		
<p><i>što god da ona bude pokazala da joj je ovoga jača strana to ćemo njegovati. (S5)</i></p>	<p>Podupiranje djetetovih jakih strana</p>	
<p><i>Zato ono recimo znam da ovoga da ono da ima taj ritam u sebi znači zato ono vodim na taj ples da to nastavi radit. (S6)</i></p>		
<p><i>Mi njih trebamo zapravo ono nekakvo osnažiti i iznutra i tu svatko treba pronaći ono što je am u čemu je njegovo dijete jako i taj dio ojačavati i bildati... uvijek osnažiti njih da oni budu jaki u nečemu u čemu su oni dobri, što oni voli i tako ih to gradi. (S8)</i></p>		<p>Davanje slobode djetetu za istraživanje svoga identiteta</p>
<p><i>Mislim da je jednom u vrtiću čak otišao sa haljinom prije nego je skužio da je to. Mislim mi njemu kažemo „gle, nema frke. Može se dogoditi da te netko nešto, ali gle, bitno je kako ti ovo, kako ti ono, sim tam“. Pokušavamo mu nekako omogućiti da bude to kaj je maksimalno koliko može bit, a i fakat mi, zbilja, zbilja nema ni jednog momenta di mi njemu „ti trebaš to ovako, ti trebaš onako“ ili onako. Nego baš da on sam sebe nekako skuži (S4)</i></p>		

Prilog 3. Prikaz rezultata s izjavama sudionika za izazove LGB roditeljstva

Izjave sudionika	Kodovi	Podteme
<p><i>Poteškoće su jednostavno da li ćeš u pravom trenutku učiniti pravu stvar koja će voditi tome (ostvarenju odgojnih ciljeva) (S6)</i></p>	<p>Izazovi vezani uz adekvatno roditeljsko postupanje u određenim situacijama</p>	<p>Izazovi koji proizlaze iz roditeljstva općenito i odnosa s djetetom</p>
<p><i>Poteškoće jedino ja sama, ono da sam good enough u svakoj situaciji, znaš ono. Naravno uvijek želiš biti najbolja što možeš, a ne možeš uvijek biti najbolja. Tako da moje poteškoće nisu nikad vezane za kćer, više za moje reakcije, to... jesam li ja dovoljno pametna bila u toj situaciji da sam shvatila što događa ili sam izreagirala ono k'o Dalmatinac ono a nj,nj,nj, znaš, bez, da sam propustila i to... (S7)</i></p>		
<p><i>... vrlo često su prije više znali replicirat, ono replicirat te neke obrasce ponašanja koje su vidjeli doma ono od agresije, do psovanja do nekakvih ružnih stvari i onda tu treba zapravo ono imat, imat snage ostat miran, imat snage bit tu za njih... ono bit smiren roditelj to je najteža stvar u životu... Ne možeš, nismo roboti ono i odrasli imaju emocije i dane i tako da ono. Najveći izazov je to ostat nekako miran i pokazat im kroz svoju mirnoću da i oni mogu ovaj, da si oni mogu isto nekako to pomoći i učiti ih. (S9)</i></p>		
<p><i>Mislim mi se uvijek borimo sa ta dva principa koja su važna. Da djetetu budeš pristupačan, da mu daš ljubav, da mu daš pažnju, da mu daš, da ga saslušaš, da imaš razumijevanja i za sve što napravi i dobro i loše bez nekakvih ono dramatičnih osuda za postupke, a s druge strane da, da ne izgubiš tu strukturu, da ne ispadne da, da je dijete emocionalno parazitiran na tebi. Da se znaju granice, da se znaju posljedice za postupke. To je neki balans koji je užasno teško napraviti svim roditeljima... (S9)</i></p>		
<p><i>Malo mi je problem kod nje (kćeri) to što se ona fizički se prije razvila i sad ono...(3s) ne prati njen mozak, njene godine ne prate to i sad joj je ovoga još sve malo zbunjujuće jer ona ne znam, ima ne znam, curice su sve još u njenom razredu ravne, ona već ima...</i></p>		

<p>fizički se razvija brže od drugih. Sad ona im dosta tih pitanja koja tjelesno bi joj trebala neke stvari reći, a u stvari u glavi još ona nije do toga pa pokušavam nekako to ono vidjet koliko ona razumije šta pa onda ne znam, u granicama (S2)</p>		
<p>Evo nadam se da će se on moći stvarno obraniti. Imam osjećaj da je on, on je dijete koje je malo am neću reći nježnije, ali stvarno je sa reakcijama i to je vrlo umjeren i jako zreli i ja se nadam da to u ovoj dječjoj dinamici odnosa, imam osjećaj da su oko njega djeca malo dominantnija i da se nekako izbore za prvo mjesto u skupini i na koje kakve načine koje on ne koristi... tu je moj izazov. Ja njega ne mogu naučiti da se on tu ide boriti šakama i da koristi iste prljave trikove. Ne mogu to napraviti. Moram to napraviti na nekakav fer i ispravan način. To je teško, ali to je to, to ja trebam, da. (S8)</p>		
<p>... čisto poteškoća je ta što partnerica i ja imamo različiti pristup djetetu i različiti roditeljski pristup. I u komunikaciji i u samom odnosu prema kćeri drugačije i onda nekad ono se preklapamo kad smo primjericice skupa onda jedna bi na jedan način, druga bi na drugi način i onda tu se sukobimo, doslovno onako tko će, tko će sad prevagnuti. (S5)</p>	<p>Usklađivanje roditeljskog pristupa među partnerima</p>	
<p>Pa am jedino to što ja sam radila (je poteškoća). Znači ona kak je rođena, ja sam radila i taj ono mene nije bilo. Znači ono ja ujutro odem na posao, ja dođem tek oko pola pet, pet i čisto taj dio gdje je ona (kćer) više izgradila odnos s partnericom. Oke i biološka mama je, oke ovoga, ali to ono nekako čisto eto zbog toga... (5)</p>	<p>Izgradnja odnosa s djetetom</p>	
<p>Sin, ako bi se gledalo onako nekako rodno zaista je taj klasični dječak koji voli ono nešto što je ajmo reći normativno u našem društvu za dječaka, a meni se to nikad nije svidjelo. Tako da tu mi je uvijek izazov i možda problem se povezati s njim na toj razini. (S1)</p>		

<p><i>Što se tiče ovoga ljutnje, ima malo problema sa tom ljutnjom pa i ja imam problem s time. Ne znam kako da to ishendlam jer u stvari znam da, želim da može iskazat tu ljutnju, a opet ovaj nije mi oke da iskazuje ljutnju na neki način koji nije primjeren (S6)</i></p>	<p>Izazovi vezani uz karakteristike djeteta</p>	
<p><i>... frka nas je puberteta, da, da jer imamo stvarno oko sebe imamo primjere više tako razno raznih roditelja s kojima dijelimo vrijednosti i slično... i onda kad čuješ njega doma sa četiri, pet godina da ti govori „ja nisam ništa, ja ništa ne vrijedim“ onak Isuse Kriste pomoć... on je zahtjevno dijete i ta razina energije i to sve skupa šta on donosi sam sa sobom je dodatan izvor brige neke kako da kažem da njemu omogućimo najbolje, da njemu napravimo za njega, da njemu bude dobro (S4)</i></p>		
<p><i>Pa meni je izazov bio što sam ja njih dobila u jeku moje menopauze (smijeh). Dakle to je ne pubertet, to je pubertet na kubik meni bio. Dakle, hormonski sam bila luda i tad sam dobila dvoje djece. Tako da mi je, to mi je bio izazov... Taj, taj, moji hormoni, bilo mi je vruće, bila sam ono nervozna. Mislim sve je bilo teško, teška je ta menopauza sama po sebi, a onda još takva kataklizmička promjena u tom trenutku. Mislim koliko god je to pozitivna promjena, ali to mi je bilo baš teško... Sad kad sam ja izašla iz menopauze, meni je divno (smijeh). (S3)</i></p>	<p>Dob roditelja</p>	
<p><i>Pa meni je najveći izazov, pošto imam taj kompleks da sam stara. Znaš ja imam 50 godina, a kćer ima pet i pol. To me dosta ovaj nekad muči. U smislu ja moram bit jaka za nju razumiješ. Moram bit fizički spremna. Moraš bit kužiš ono. Želim bit tu i ako treba kad bude u pubertetu pa se negdje napije da sam ja u tri ujutro. Da mogu otić sjest u auto, otić po nju. (S7)</i></p>		
<p><i>Mislim da je jako puno (LGB) ljudi koji bi htjeli imati djecu, ali po našim zakonima, a ne mogu svi proći kroz ono što smo mi prošle zato što je ovo financijski zahtjevno (S3)</i></p>	<p>Otežano ostvarivanje roditeljstva za LGB parove u Hrvatskoj</p>	<p>Ostvarivanje prava i vidljivost LGB roditelja</p>

<p>... jer je to toliko kompliciran i dugotrajan proces koji se ne dogodi nikad preko noći nego ti moraš uprijeti svo vrijeme, svo energiju, novac, znanje i fokus (S8)</p>		
<p>Više mi je stavka ta da ostvarivanje roditeljstva je u Hrvatskoj dosta teško, dosta teško... To bi definitivno trebali poraditi na tome. (S5)</p>		
<p>Pa mogu reći da smo naišli na nekoliko administrativnih poteškoća. Znači ono sustav Hrvatske nije prilagođen istospolnim obiteljima. Tako da čisto ta hrvatska administracija je. Iako am nije, nije to sad ništa sad ono nerješivo, ali u biti svaku našu poteškoću mi moramo sudskim putem rješavati i onda je to onako malo frustrirajuće... Pa evo sad zadnji primjer je am ja kao partnerica nemam pristup e-građaninu kćerinom. Znači ono čisto ta administrativna, da ja mogu izvaditi njoj potvrdu o prebivalištu ili tako nešto... (S5)</p>	<p>Administrativne poteškoće LGB roditelja</p>	
<p>Zapravo izazov mi je taj što ja sad ili kao jedini biološki roditelj ili kao samohrani roditelji recimo sam jedina koja može uzeti bolovanje kad je on bolestan i to realno mi je poteškoća što je nešto što bi inače dva roditelja podijelila, dva hetero roditelja koji imaju roditeljska prava, a ovako istospolni roditelji vrlo teško će. Malo tko će doći do toga da mogu i jedan i drugi koristiti bolovanje, da je to svima u cijelom sustavu paše i provedivo je papirnat i tako dalje... To stvarno je izazov kad je to sve na jednu osobu se svali. (S8)</p>	<p>Nedostatak druge osobe koja bi mogla uzimati bolovanje za dijete</p>	
<p>Pa ja mislim da je najveći izazov je u biti kako će društvo reagirati prema našoj djeci... recimo sad konkretno u mojoj situaciji, kako će se njihovi prijatelji odnositi prema njima kada saznaju da im je tata gay... To je možda neki najveći izazov...(4s), da taj neki strah za njih da im to ne oteža. Tako da mislim da je u biti najveći izazov to društvo i da društvo ne odbaci dijete zbog... (3s) evo zbog mene u ovom slučaju. (S1)</p>	<p>Strah od reakcija i odnosa okoline prema djetetu</p>	<p>Zabrinutost oko suočavanja djeteta s reakcijama okoline</p>

<p><i>... ako gledamo društvo, ljudi koji te ne poznaju će svašta pisat. I neki dan kad je izašla vijest o presudi, kad čitaš komentare to ono mislim. I recimo taj dio me možda zabrinjava. Jednog dana kad djeca budu bili na društvenim mrežama, a bit će nadam se što kasnije, da će bit suočeni sa takvim komentarima (S9)</i></p>	<p>Zabrinutost oko toga da će dijete biti suočeno s negativnim komentarima na društvenim mrežama</p>	
<p><i>Tamo su svi malo ne znam slobodniji, bi se reklo (u privatnoj školi koju pohađa starija kćer). Sad da li će bit nekih problema kad mi dođemo tu u državnu školu, ali evo ja se nadam da neće biti. Evo to isto sad brijem ja već, mlađa kćer će za, ne sad ovaj deveti (krenuti u školu) nego idući deveti, ja već brijem kako će njoj bit... (S2)</i></p>	<p>Zabrinutost oko reakcija u državnoj školi</p>	
<p><i>Ti u principu si stalno svjestan te situacije da te se na neki način prosuđuje iz razloga to je općenito tema koja se često prosuđuje da li gej ljudi mogu usvajati djecu... Kad ideš sa djetetom kroz grad, ti si, ti si ono, ti si transparent... Gdje god se ti pojaviš, ti u stvari nekako si am primjer onoga što se trenutno znači o čemu trenutno prosuđujemo, da li vi jeste za to da imate djecu ili ne... recimo da sad na kćerinoj slobodnoj aktivnost znaš ono, da ja sad na nju viknem, da li bi se na mene gledalo kao ono „aha, znala sam ja da one nemaju živaca za to“... da li će se neka reakcija pripisat tome... To je recimo jedno opterećenje što je dosta bitno... stalno igraš te neke uloge da oni (okolina) kuže da ti nisi sad neki čudak... (S6)</i></p>	<p>Konstantan osjećaj promatranja</p>	<p>Život u svijesti da ih drugi promatraju drugačijima</p>
<p><i>Meni ono što je najteže, ali to je zato što sam ja tako nekako malo introvert, mi kad negdje idemo, tipa odeš sad u šoping i dosta te ljudi gledaju. To je meni ono, ja nemam uvijek za to snage. Nekad sam super i reko baš me briga, ali ako sam ono down, pms ili si jednostavno pod presingom od nečeg onda rečem partnerici „ajme nemoj molim te, ne mogu da sad svi bulje“. Čak i kad ono ljudi gledaju kao sa simpatijama, još uvijek ne želiš svugdje hodat da te stalno gledaju. (S7)</i></p>	<p>Suočavanje sa pogledima okoline</p>	

<p><i>Znači bilo je par puta smo išli na hitnu sa mlađom kćeri je li ima upalu pluća, nema, nije imala i tako neke stvari. Onda ovoga u principu želim ići sama zato jer ako dođem s partnericom znaju nekad... ljudi počnu razmišljati o tome, dvije mame, umjesto da gledaju dijete i šta je djetetu... to sam par puta primijetila u nekoj maloj dozi i onda ne želim uopće, kaj koga briga jesam ja s nekim ili nisam, nego daj vidi šta je s djetetom, da li njoj treba šta ili ne. Ljudi ne sad iz možda neke loše namjere ili nešto, nego jednostavno iz znatiželje. Onda aha vi ste dvije mame, aha, aha, a tko je mama, tko je. Mislim ono bez veze umjesto da se fokusiraju na problem koji je” (S2)</i></p>	<p>Fokus zaposlenika u zdravstvu na seksualnost umjesto na zdravstveni problem</p>	
<p><i>Ja mislim da je izazov što ja recimo vidim ovaj kako sam dugo već u udruzi i ono znam obitelji i prije koji tako, mislim da je, da je veliki izazov bit autentičan, u smislu na van, da, da, jer to je ono što sam rekao postoji ta jedna zamka u koju je vrlo lako upast gdje hrpa ljudi se ni ne autaju zato što smatra da im je tako lakše, da će, da će im bit teže u životu ako se autaju, da će ih odbacit obitelj, da će im bit teže na poslu, da možda neće napredovat, da će bit te neke skrivene diskriminacije,... to je ta neka zamka, izazov u koju mislim da mogu upast gej ili lezbijski parovi koji imaju djecu da ono em nekak da zaštite sebe.. Mislim da je to ta neka zamka u koju mogu ove naše obitelji upast opet u nekoj želji da sačuvaju svoju nekakvu privatnost, da sačuvaju sebe, a onda možda i da sačuvaju dijete, a mislim da dugoročno ne rade dobro nikome. (S9)</i></p>	<p>Ostati autentičan kao LGB roditelj</p>	
<p><i>To je nama zapravo i najveći izazov zato što ovaj oni imaju te am regresije koje su opet kažem nisu ništa novo. Posebno što su oni još u kontaktu sa jednim od roditelja ovaj koji ima pravo na, na viđenja... jako puno je tu ovaj poslije neriješenih sukoba unutarnjih i emocija koje ne znaju proraditi i onda to obično danima nakon toga viđenja bude veliki izazov jer baš to, dogodi se regresija... sad recimo na zadnjem viđenju je, joj je (stariji sin) počeo govorit ružne stvari jer se nekako, valjda je to nekako uspio proraditi da on sad njoj želi se osvetit na neki način, odnosno reći joj koliko joj zamjera, a sad</i></p>	<p>Suočavanje s regresijama kod udomljene djece</p>	<p>Izazovi vezani uz način na koji je roditeljstvo ostvareno</p>

<p><i>ona... neshvaća zapravo koliko štete napravi djetetu kad, kad na pravi način ne odgovori na to nešto. Ona se jako uvrijedila i rekla da više ga ne želi vidjet, da želi vidjet samo mlađeg... To su onda ti neki momenti gdje onda mi se vratimo u nazad ne znam pola godine taj tjedan. Regresija teška se dogodi. (S9)</i></p>		
<p><i>Imamo stvarno objektivno velike izazove s tim, s tim teretom koji oni nose iz svoje prošlosti ovaj koji ono am, koji, kojima treba jako puno vremena da se nekako ovaj isprave da tako kažem. Od tih nekakvih obrazaca ponašanja, nesvjesnih stvari am, pa da, čak i vrijednosti. Mislim u startu prvih, prvih pola godine oni recimo se uopće nisu, jer živjeli su u jednoj obitelji koja je bila jako patrijarhalna, u kojoj se točno znalo tko je glavni pa onda je tu bilo i agresije. Oni su... točno dobili to, obrazac što su, koja je uloga žene, koja je uloga muškarca i onda je to njima bilo, njima su curice sve bile kao užas. Njima je pojam da imaju ikakvu interakciju sa ženskim spolom u smislu druženja, njima je to grozno ovaj jer su ono nekako u sebe su upili taj obrazac da žene manje vrijede. (S9)</i></p>	<p>Suočavanje s dosadašnji usvojenim neadekvatnim vrijednostima i obrascima ponašanja djece iz biološke obitelji</p>	
<p><i>Možda je specifično jer su udomljena djeca pa onda tu ima puno vještina koje su, koje oni am nisu zbog specifične situacije stekli... tu je falilo nekakvih osnovnih pojmova, godišnjih doba, dani u tjednu... pa što je, što je, ono ne znam, kako opisati neke stvari u prirodi... leksik koji je bio prilično ovaj oskudan... sjećam se kad je (mlađi sin došao), maloga nismo uopće razumjeli... mama (udomljenih sinova) loše isto priča hrvatski, relativno loše pa onda (dječji) dom pa sve. On zapravo nije nikad naučio dobro izgovarati ovaj slova i, odnosno riječi, glasove... pa tu su bili problemi logopedске naravi pa ovaj puno u tom smislu rada. Sve su to stvari na koje smo se mi, i dalje se jako fokusiramo (S9)</i></p>	<p>Odgojna i obrazovna zapuštenost udomljene djece</p>	

<p>(kada je kćer ljuta) pokušavamo skužiti je li to njoj povuklo neke druge emocije, je li to sad ono, znaš ono ona je otvorila neku svoju dramu koju mi ono ne možemo prepoznati... uvijek, uvijek strahujemo od toga. Mislim nešto što mi njoj nećemo nikad moć maknut, a to je ta činjenica da nju je majka dala na posvojenje. To je znači, to postoji da činjenica koju će sigurno ona imati u životu s time ono neke borbe i probleme i to je recimo nešto što mi onak želimo joj to da što olakšati. (S6)</p>	<p>Nošenje djeteta sa činjenicom da ga je majka dala na posvojenje</p>	
<p>Nisam sigurna malo oko ove teme. Tu nisam sigurna sada koji je razlog tome da li zato što su u nekakvoj razvojnoj fazi u kojoj se djeca, što i jesu, uspoređuju tko ima šta, što imaš ti, što imaš ti i tako pa se tu uspoređuju. Sad tu vidimo da nekakav tata fali i znam da mu je zbog toga žao i sad nisam sigurna da li je to ta rupa sad tu zato što baš fali tata ili se rupa sastoji u tome što smo mi mala obitelj. Tako da sam ja u vezi, ja mislim da bi njemu onda ta rupa bila malo manja, ali da li bi skroz nestala to ne znam. Ja se nadam da ga to neće mučiti. S jedne strane kužim da hoće, ali s druge strane se nadam i da neće prejako, da mu to neće biti veliki problem. (S8)</p>	<p>Djetetova potreba za tatom odnosno drugom roditeljskom osobom</p>	
<p>Pa sigurna sam da postoji nekakav strah što će biti sa djetetom ako se meni nešto dogodi. Da, nema drugog biološkog roditelja. (S8)</p>	<p>Strah što će biti s djetetom ako se roditelju nešto dogodi u jednoroditeljskoj obitelji</p>	
<p>Drugi izazov je prihvaćanje mog partnera kao isto nekog novog ajmo reći odgajateljskog faktora u svome tome što u biti kod nas ne postoji, gdje je ono pitanje „tko je on u cijelom tog priči?“ (S1)</p>	<p>Prihvaćanje roditeljevog partnera od strane djeteta</p>	

Prilog 4. Prikaz rezultata s izjavama sudionika za načine suočavanja s izazovima LGB roditeljstva

Izjave sudionika	Kodovi	Podteme
<i>I partnerica ima sestru blizanku koja ima dva starija dečka koja nam isto tako puno sa savjetima ovoga pomaže ovoga tako da ono... (S5)</i>	Dobivanjem savjeta od članova obitelji koji imaju djecu	Dobivanjem pomoći i podrške od članova obitelji
<i>Ako mi je potreban razgovor mogu ga dobiti od rodbine. (S3)</i>	Razgovorom s članovima obitelji	
<i>Pa pitam ja i svoje roditelje ono s mamom si ja mogu razgovarati tako nekih stvari. Ne baš am, mislim neke stvari mogu s njom razgovarat, neke naravno ne baš (S4)</i>		
<i>Mreža prijatelja i familije, da. Imaš sustav ljudi koji su tu kad ti zaštekaš. Obitelj koja je u blizini. Ja sam se vratila u svoju obiteljsku kuću zbog toga i sad tu živim. Gore mi je mama, još jedan kat iznad su sestre sa svojom familijom. One su znači prva linija obrane ako ja zaštekam k'o sad kad sam recimo skršila ligamente na oba gležnja i bila sama s njima, ne mogu uopće hodati, oni su bili tu koji su uletili i pomogli. (S8)</i>	Dobivanjem pomoći od članova obitelji	
<i>(Nedostatak oca) Pokušavam kompenzirati sa dva strica... Znači on (sin) ako bi se osjetio u nekom trenutku usamljeno zato što ima samo jednog roditelja i nema brata i sestre i tako dalje onda cijela ta mreže šire familije je njegov oslonac. Znači cijela ta mreža bratića i toga. Jako važno, da, da (S8)</i>	Kompenzacijom nedostatka druge roditeljske figure članovima šire obitelji	
<i>Razgovor s prijateljima... Imamo, pa evo meni je najbolja prijatelja ima odraslu djecu. Ona mi je odlična. (S3)</i>	Razmjennom iskustva s prijateljima koji imaju djecu	Dobivanjem pomoći i podrške od prijatelja
<i>Imam puno frendica koje imaju djecu pa onda razgovaramo kako one hendlaju ne znam te ljutnje i kako u principu i njihova djeca to izražavaju. Znači izmjenjujemo ta iskustva (S6)</i>		

<i>Bile su dvije frendice koje su isto rodile u isto vrijeme kao i ja. Sad smo već malo svaka na svoju stranu, ali imamo ekipu iz vrtića, ekipu i svi su ono rodili kasnije u stvari kao i ja. Tako da imam hrpu ljudi s tom nekom djecom ili tu negdje ili malo starijima pa da, pa ogovaramo djecu non stop i, i ono, i družimo se pa ono gledamo tko šta radi i kako to radi i komentiramo šta bi trebalo, šta ne bi trebalo... (S10)</i>		
<i>Pa imam dosta prijatelja, imam dosta prijatelja tako da s njima znamo pričati. (S1)</i>	Razgovorom sa prijateljima	
<i>... imam dvije najbolje prijateljice s kojima mogu sve podijelit pa onda tako to pričamo i izbacimo sve ono što ide i o poslu i svačemu. (S2)</i>		
<i>Pa to što smo zajedno partnerica i ja (mi pomaže u suočavanju s izazovima). Sve, nekako sve te neke stvari zajedno zapravo odlučujemo... (S4)</i>	Zajedničkim donošenje odluka s partnerom/icom	Dobivanjem pomoći i podrške od partnerica/ice
<i>... ako ja vidim da je meni teško recimo i nešto ne mogu hendlat onda nju (partnericu) uključim. Mislim, uključim, onda tražim pomoć negdje tako (S4)</i>	Tražanjem pomoći od partnera/ice	
<i>Mi isto dosta pričamo (partnerica i ja) o tome pa smo tu negdje ono. Nas dve velim najviše tom nekom samorefleksijom ono poslije aha možda ovo, možda ono. Onda jedna drugo tješimo „ma nisi, nisi, dobro si napravila“ (smijeh) i tako, da. (S6)</i>	Samorefleksijom i dobivanjem utjehe od partnera/ice	
<i>Ono prvo njoj (partnerici) sve rečem i ona onaj. Moja partnerica ti je dosta stvarno empatična i tolerantna... Ona je stvarno prirodni talenat da ne mora to racionalizirat. Tako da mi je onda super. Uvijek će te saslušat, smireno odgovorit, neće te osuđivat, dat će svoje objašnjenje nježno, neće ti nametat. Tako da je ona super meni podrška i ja kad nešto se osjećam da sam loše napravila ili sam krivo reagirala ili, onda se njoj izjadam. (S7)</i>	Razgovorom s partnerom/icom oko vlastitih briga	

<p><i>Am pa ona (kćer) je već k'o mala imala ono devedeset pet posto sam mirna, mirna, pet posto sam eksplozija, baca bombe, ono baš k'o mala beba. Onda me ustvari moja partnerica nekako naučila nosit se s tim, ono smirit se, to smirit sebe, ne šokirat se i pokušat smirit nju... Imamo još, moja partnerica ima sina od osamnaest godina pa tu ima bogato iskustvo i dosta dobro sjećanje za razliku od mene tako da je ona nepresušni izvor informacija i savjeta... Tako da je meni to ogromna ono nekakva. Imam ogroman osjećaj opuštenosti radi toga znaš ono kao netko zna što radi ili bar tako djeluje. (S10)</i></p>	<p>Učenjem od partnera/ice kroz njegove/njezine savjete i iskustvo</p>	
<p><i>... i u principu smo tu dosta istraživali koja su iskustva drugih nekih obitelji koja su prošla kroz to. (S1)</i></p>	<p>Istraživanjem iskustva drugih obitelji</p>	<p>Istraživanjem o roditeljstvu</p>
<p><i>Pa mi imamo u udruzi, imamo am mislim to su većinom starija djeca i mame imaju tu nekako više iskustva. Tako da ja tu onda pronalazim izvor mudrosti ovoga... (S5)</i></p>		
<p><i>... ima ove nekakve grupe podrške za roditelje na Facebooku pa onda i tu ovoga iščitam ili pronađem nekakvu sličnu temu pa onda prijedlozi, rješenje ovoga kako riješiti tu situaciju. (S5)</i></p>		
<p><i>Ja i čitam dosta pa onda eto tako ja (se nosim s izazovima roditeljstva). (S3)</i></p>	<p>Čitanjem o roditeljstvu</p>	
<p><i>(kada se suočavam s nekim izazovima)... dosta onako znam i literature iščitati ovoga... (S5)</i></p>		
<p><i>Google (smijeh)... svega ima na google-u pa si čovjek malo progugla i nađe.</i></p>		
<p><i>(Kada smo se supruga i ja dvoumili kako kćeri reći za razvod i moju seksualnost) pogotovo nam je bilo bitno neko stručno mišljenje od psihologa, pogotovo dječjih psihologa i tako. (S1)</i></p>	<p>Tražanjem mišljenja stručnjaka</p>	

<p><i>Ako imamo baš neki konkretan problem onda tražimo pomoć recimo evo ta frendica koja radi, kao psiholog radi s djecom ili nekoga ko je iz struke jer mi znamo njega, ali ljudi iz struke znaju djecu tako da ja ne znam djecu, ja znam samo njega... i on je isto uključen u određenu udrugu i oni imaju psihologe dječje i tako pa onda i s njima isto neke stvari, pogotovo jer oni njega poznaju dobro onda se s njima konzultiramo i tako. (S4)</i></p>		
<p><i>Tako da moje poteškoće nisu nikad vezane za kćer, više za moje reakcije, to. Onda ako imam neko ponašanje koje mi se nije svidjelo, nastojim ga popraviti. Ono osvijestiti, priznat sebi da sam zeznula... i onda drugi put kad dođe ista situacija nastojim to pametno ishendlat da ne ponovim istu grešku. (S7)</i></p>	<p>Ispravljanjem vlastitih nepoželjnih ponašanja</p>	<p>Radom na sebi</p>
<p><i>Tako da sam ja recimo od kad smo dobili kćer baš počela trčat, vježbat i nekad ono kad trčim kroz park pa mi se kao ne da, onda samo pomislim „imaš dijete, trči“.</i> (S7)</p>	<p>Održavanjem tjelesne kondicije</p>	
<p><i>Mislim, a vrlo često, kažem, nakon, nakon što se nešto dogodilo sjednem i razmišljam da li sam to trebala reći ili sam možda trebala ipak to reći i tako. Jednostavno nema, nema formule jer odnos je užasno ono dinamičan i kompleksan i sad je tu, a ti možeš razmisliti poslije je li to sad bilo dobro ili nije (S6)</i></p>	<p>Naknadnim analiziranjem vlastitog ponašanja</p>	
<p><i>... i sad moramo mi se isto potruditi da djeci nekako usadimo taj naš stav kako se mi nosimo s time (s negativnim komentarima okoline na društvenim mrežama) i koliko je nama to nebitno i koliko nam je ne znam žao ljudi koji nas ne znaju ili koji nisu imali sreće u životu da upoznaju različite ljude pa onda imaju tako rigidne stavove. (S9)</i></p>	<p>Učenjem djeteta da na bezbolan način doživljava komentare po društvenim mrežama</p>	<p>Oснаživanjem djeteta za suočavanje s negativnim komentarima</p>
<p><i>... ono što, što svi mi LGB roditelji razmišljamo znači svi bi mi voljeli pružiti djeci dovoljno alata da se oni u nekakvoj potencijalno negativnoj situaciji mogu obraniti. Verbalno. Zato što ih netko zafrkava ili tako nešto... najbolje što sam</i></p>	<p>Učenjem djeteta da se zauzme za sebe</p>	

<p>za sada vidjela je ih znači da se uči da se suprotstavi nekom, da jasno kažu ne, nemoj, ne, to me smeta... i tu svatko treba pronaći ono što je am u čemu je njegovo dijete jako i taj dio ojačavati i bildati... To su, da, da, to bi mislim svi roditelji trebali tako radit. (S8)</p>		
<p>Tako da za sada ne zna previše njih (za moju orijentaciju), ne ulazimo u tu temu (partner i ja s drugima), ako nije potrebno i mislim da to proizlazi iz cijele te zaštite za djecu da što manje ljudi, u biti više da njima damo slobodu ako oni žele izraziti i reći da oni imaju tu slobodu reći, a ne da ih mi stavljamo pred gotov čin. (S1)</p>	<p>Prepuštanjem odluke djetetu o autanju kao dijete LGB roditelja</p>	
<p>Ja mislim da smo mi svi u ta roditeljstva ušli s toliko promišljanja, toliko pripreme, osigurača, planova da, da ono, i, i to je pokriveno već i imamo varijante a, b, c i, i ja stvarno ne znam šta bi se moralo dogoditi, da, da sin ostane sam. Znači to je nemoguć scenarij. Da, baš zato što je sve to toliko, toliko promišljeno unaprijed sve da. (S8)</p>	<p>Kreiranjem planova u situaciji da se roditelju nešto dogodi</p>	<p>Pripremom okoline na dijete</p>
<p>Razgovarali smo sa tatom kćerinim baš nedavno oke, šta se događa ono ako itko od nas umre, tko kome što. Čisto da vidimo jesmo na isto stranici i što se stavova tiče. (S10)</p>		
<p>... planiranje, plan a, b, c, planiranje, organizacija, predviđanje. To, to je to. Je, je, ali to, mislim ja to i volim, ide mi to, ali meni to rješava sve poteškoće. Da, ne, nema druge, samo to ono priprema i ovaj onaj dio koji možda je meni manje drag to je ono bili fleksibilan... (S8)</p>	<p>Predviđanjem izazova i planiranjem načina suočavanja s njima</p>	
<p>Plan je iduće godine otići tamo (u školu), porazgovarati sa ravnateljicom i vidjet. Reći im situaciju i vidjet da dobije onda ona (kćer) kod tih (učitelja)... ići ću to napraviti da za svaki slučaj da probam da baš ne dobije nekakvu učiteljicu koja je totalno protiv svega... probat to onako preduhitrit. (S2)</p>		